T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1989 BULGARİSTAN TÜRKLERİ'NİN GÖÇÜ SONRASINDA EĞİTİM SORUNLARI

HAZIRLAYAN

NERGİS ÇINAR KARA

İZMİR-2023

T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1989 BULGARİSTAN TÜRKLERİ'NİN GÖÇÜ SONRASINDA EĞİTİM SORUNLARI

HAZIRLAYAN

NERGİS ÇINAR KARA

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. KEMAL ARI

İZMİR-2023

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "*1989 Bulgaristan Türkeri'nin Göçü Sonrasında Eğitim Sorunları*" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek şekilde bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını belirtir ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu onurumla doğrularım.

12/01/2023

Nergis ÇINAR KARA

ÖZET

Beş yüzyıl boyunca Balkanları yöneten Türkler 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla Balkanlar'da büyük baskı ve sorunlarla karşılaşmıştır. Yaşanmış olan bu sorunlar sonucunda Türkler özellikle Balkanlardan Anadolu'ya doğru göç etmeye başlamıştır. Bulgaristan Türkleri ise 1900lerin başından itibaren önce faşist yönetim ardından da komünist yönetimin uyguladığı asimilasyon politikası sonucunda ülkelerini terk etmeye başlamışlardır. Bulgar komünist yönetimi kurulduğu ilk zamanlarda Türklere ayrıcalık ve hak tanıyacaklarını belirterek onların güvenini kazanmıştır. Ancak rejimin bu söylemleri rejimin başlangıcından hemen sonra ortadan kalkmıştır. Uzun yıllar devam edecek olan büyük baskıcı bir dönem başlamıştır. Bu da hem göç etmeyip Bulgaristan'da kalanlar hem de baskılara dayanamayıp göç edenler için beraberinde eğitim sorunlarını gündeme getirmiştir. Baskıcı rejim Türklerin özellikle dillerini ve dinlerini değiştirdiklerinde onların kendi emirlerini yerine getireceklerini düşünmüştür. Büyük 1989 göçü öncesinde ve sonrasında Bulgaristan'da kalanlar tarafından anadilde eğitim konusunda büyük çabalar sarf edilmiştir. Yaşanmış olan sorunların içinde özellikle Türkçe konusundaki uygulamaları bölgede bulunan Türkleri oldukça etkilemiştir. Türklerin isimleri değiştirilmiş, zorla göç ettirilmiş, mallarına el konulmuştur. Ancak baskıcı rejimin sona ermesi ile bazı bölgelerde Türkçe eğitim konusunda izinler verilmeye başlanmıştır. Yaşanılan göç olayları sonrası göç eden Türkler de bazı problemlerle karşılaşmışlardır. Gelen Türklerin çoğu uzun yıllar boyunca baskı altında yaşadıkları için her ne kadar anavatanları da olsa alışmada büyük güçlükler yaşamışlardır.

Göç edenlerin penceresinden bakacak olursak onların da Türkiye'de başta eğitim olmak üzere çalışma hayatı ve sosyal hayatta adaptasyon problemleri yaşadıkları görülmüştür. Bu tezimizde Bulgaristan Türkeri'nin özellikle Türkiye'ye göç ettikten sonra yaşadıkları eğitim sorunları başta olmak üzere Bulgaristan'dan göç etmeyip kalanlar için de yıllara göre yaşadıkları sorunlar rakamsal verilerle ve bizzat göçü yaşayan kişilerle söyleşiler yapılarak irdelenecek ve yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Türkleri, Anadilde Eğitim, Komünizm, Asimilasyon, 1989 Bulgaristan Göçü

ABSTRACT

The Turks, who ruled the Balkans for five centuries, faced great pressure and problems in the Balkans with the disintegration of the Ottoman Empire from the end of the 19th century. As a result of these problems, Turks started to migrate especially from the Balkans to Anatolia. Bulgarian Turks, on the other hand, started to leave their country because of the assimilation policy implemented by the fascist administration and then the communist administration from the beginning of the 1900s. The Bulgarian communist administration gained their trust by stating that they would grant privileges and rights to the Turks in the early days of its establishment. However, these discourses of the regime disappeared immediately after the beginning of the regime. A great oppressive period has begun that will continue for many years. This has brought education problems to the agenda both for those who did not immigrate and stayed in Bulgaria and for those who could not stand the pressure and migrated. The oppressive regime thought that Turks would follow their orders, especially when they changed their language and religion. Great efforts have been made on education in the mother tongue by those who remained in Bulgaria before and after the great 1989 migration. Among the problems that have been experienced, especially the practices of Turkish have greatly affected the Turks in the region. The names of the Turks were changed, they were forcibly displaced, and their properties were confiscated. However, with the end of the repressive regime, permissions for Turkish education began to be given in some regions. After the immigration events, the Turks who migrated also faced some problems. Since most of the Turks who came have lived under pressure for many years, they had great difficulties in getting used to it, even though it was their homeland.

If we look from the perspective of the immigrants, it has been seen that they also have adaptation problems in Turkey, especially in education, working life and social life. In this thesis, the problems experienced by the Bulgarian Turks, especially the educational problems they have experienced after emigrating to Turkey, and the problems they have experienced over the years for those who have not migrated from Bulgaria, will be examined, and interpreted with numerical data and interviews with people who have experienced the migration.

Keywords: Bulgarian Turks, Mother Tongue Education, Communism, Assimilation, 1989 Bulgarian Migration

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ…….i

ÖZET.....ii

ABSTRACT.....iii

İÇİNDEKİLER..... v

ÖNSÖZ.....viii

TABLO LİSTESİ iix

ŞEKİL LİSTESİ ix

KISALTMALAR……...x

GİRİŞ 1

I. BULGARİSTAN TÜRKLERİ VE 1989 GÖÇÜ 4

1.1. Bulgaristan Türkleri Kavramı 4

1.2. Demokratik Dönemde Bulgaristan Türkleri (1989)..... 10

1.3. Tarihsel Süreçte Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler 11

1.4. 1984 Yılından Sonra Türklere Karşı Yürütülen Asimilasyon Politikaları 199

1.5. Asimilasyon Politikalarının İspatı: Naim Süleymanoğlu'nun İlticası …….29

1.6. 1989 Göçü Öncesi Tarihi Gelişmeler 31

1.7. 1989 Bulgaristan Türkleri Zorunlu Göçü 3333

1.8. 1989 Zorunlu Göçünün Bulgaristan ve Türkiye'ye Etkileri.....36

II. BULGARİSTAN TÜRKLERİ'NE EĞİTİM ALANINDA YAPILAN BASKILAR VE BUNUN GÖÇ ÜZERİNDE ETKİLERİ..... 444

2.1. Okullarda Eğitim ve Yaratılan Güçlükler..... 444

2.1.1. İlkokul Dönemi 466

2.1.2. Orta eğitim Dönemi..... 477

2.1.3. Yüksekokullar 488

2.2. 1989 Göçü Öncesinde Bulgaristan'da Türkçe Eğitime Yönelik Yaşanan Sorunlar 5353

2.2.1. 1940'larda Türkçe Eğitim 5353

2.2.2. 1950'lerle Türkçe Eğitim 555

2.2.3. 1960'larda Türkçe Eğitim 56

2.2.4. 1970'lerde Türkçe Eğitimin Yasaklanması 57

2.2.5. Türklere Karşı Uygulanan Baskılar 577

2.3. Basın Alanında Çıkarılan Zorluklar 588

2.4. Bulgaristan Türklerinin Dil ve Eğitimine Yönelik Asimilasyon Politikaları 6262

2.5. Bulgaristan Türklerinin Öğretmen Konusunda Yaşadığı Zorluklar 677

2.6. Mektep Sorunu 733

2.7. Eğitim Sorunu 744

III. GÖÇMENLERİN TÜRKİYE'YE GELİŞİ VE GEÇİCİ EĞİTİM UYGULAMALARI 788

3.1. Göçmenlerin Türkiye'ye Gelişi 788

3.1.1. Sınır Kapısının Açılması 877

3.1.2. Göçmenlere Vize Uygulanmaya Başlanması 899

3.1.3. Göç Sürecinde Türkiye 944

3.1.4. Göçmenlere Sağlanan Olanaklar 944

3.2. Bulgaristan Gelen Göçmenlere Yönelik Uygulanan Eğitim Hizmetleri 977

3.3. Eğitim Sorunları 100

3.4. 1989 Sonrası Dönemde Bulgaristan Yönetiminin Eğitim Alanında Müslüman Türk Azınlığa Yönelik Uygulamaları 1044

3.4.1. Devlet Okullarında Türkçe Dersi Konusunda Yaşanan Sorunlar 1044

3.4.2. Okullar, Öğretmenler ve Ders Kitapları Konularında Atılan Adımlar ve Yaşanan Sorunlar 1088

3.5. Göç Sürecinde Türkiye'nin Politikasının Değerlendirilmesi……109

SONUÇ..... 11112

KAYNAKÇA..... 116

EKLER……125

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen en büyük göç hareketi olan 1989 Bulgaristan göçü, yaşanılanlar, göç sonucunda gelenlerin başta eğitim olmak üzere çeşitli alanlarda karşılaştıkları sorunlar incelenecektir. Yoğun baskı altında olan ve komünist rejimin politikaları sonucu asimile olmakla karşı karşıya kalan Bulgaristan Türklerinin Bulgaristan'da eğitim, dil, din, sosyal hayat gibi alanlarda yaşadıkları, 1989 yılında göç edenlerin de eğitimde yaşadıkları uyum sorunları açıklanacaktır.

Öncelikle tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup çalışmamın planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın hocam Prof. Dr. Kemal ARI'ya teşekkürlerimi sunarım. Literatür tarama konusunda yardımlarını esirgemeyen Bursa Uludağ Üniversitesi Siyasi Tarih Anabilim Dalı'nda görev yapan sayın hocamız Doç. Dr. Kader ÖZLEM'e, bu zorlu tez sürecinde benden desteğini bir an için bile esirgemeyen değerli eşim Kadir KARA'ya ve son olarak tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda olan sevgili aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Nergis ÇINAR KARA

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Cumhuriyet'in İlk Dönemlerinde Yıllara Göre Gerçekleşen Göçler 13

Tablo 2. 1940-1949 Dönemindeki Göçmen Sayısı 13

Tablo 3. 1950-1951 Yılları İçinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Miktarı 15

Tablo 4. 1943-1944 ve 1949-1950 Ders Yıllarında Bulgaristan'da Türk Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayısı 51

Tablo 5. 1944 Yılına Kadar Bulgaristan'da Türkçe Süreli Yayınlar 55

Tablo 6. Komünist Dönemin Başında Bulgaristan Türklerinin Eğitim Alanındaki Değişimi 74

Tablo 7. Soydaşların Meslek Gruplarına Göre Dağılımı 78

Tablo 8. Vizeli ve Vizesiz Geçiş 88

Tablo 9. Göçmenlerin Şehirlere Göre Dağılımı (1990 Mayıs) 91

Tablo 10. Soydaşların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı 102

Tablo 11. Soydaş Öğrencilere Bir Kereye Mahsus Olarak Yapılan Nakdi Yardımlar 104

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Belene Kampı 24

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e. : adı geçen eser

AGİK : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

a.g.m. : Adı Geçen Makale

a.g.mad. : Adı Geçen Madde

a.g.t. : Adı Geçen Tez

BM : Birleşmiş Milletler

BSP : Bulgaristan Sosyalist Partisi

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

DGB : Demokratik Güçler Birliği

Ed. : Editör

HÖH : Hak ve Özgürlükler Hareketi

NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

OSTİM: Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi

S. : Sayı

s. : Sayfa

TC : Türkiye Cumhuriyeti

Yay. : Yayınları

GİRİŞ

İskân politikası Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkardığı en önemli yerleştirme politikaları içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte Osmanlı'nın toprakları içerisinde Anadolu'dan Balkanlara çok fazla göçün yaşandığı da anlaşılmaktadır. Ancak bu durum Osmanlı Devleti'nin yoğun bir güç ve toprak kaybından sonra sona ermiş, göç dalgası bu kez de Balkanlardan Anadolu'ya doğru olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler yeni kurulan Cumhuriyetten sonra da aynı şekilde devam etmiştir. Türk azınlıkların en fazla olduğu yerler arasında Balkanlar bulunmaktadır. İki ülke arasında yaşanan gelişmelere göre bazı değişiklikler burada yaşayan azınlıkların durumlarını etkilemiştir. İnsanlar üzerinde uyguladıkları bu baskılar özellikle bazı belgelere yansımıştır. Halk üzerinde hâkimiyet kurmak Balkan göçlerine neden olan durumların başında gelmektedir. Göçe zorlama ve asimilasyon bu hâkimiyeti kurabilmek için kullanılan yöntemlerin içinde yer almaktadır. Asimilasyon politikalarının yerine 20.yy. itibaren mecburi göç uygulamaları kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin Bulgaristan kurulmadan önce mevcut nüfusun yüzde elliden fazlası Müslüman olunca onları bağımsız Bulgaristan'da yaşaması yerine buradan göç etmeye zorlamışlardır. Zorunlu göçler Soğuk Savaş döneminde devam etmiştir. Ancak bu anlaşmalar yoluyla da olsa "*göçürülme*" olarak anlaşılmaktadır. Belli bir coğrafyada ikamet eden insanların buradan zorla götürülmesi göçürülme olarak adlandırılmaktadır. Burada insanlar yeni bir yaşam kurmaya zorlanmışlardır ve tabii ki başta eğitim olmak üzere birçok problemle karşılaşmışlardır.

Toplulukların ya da tek bir kişinin yaşamlarını daha iyi bir hale getirmek için bir yerden başka bir yere gitmesi bunu özellikle kendi isteği ile yapmış olması yani yer değiştirmesi ise serbest göç olarak adlandırılmaktadır. Bu göç aynı zamanda gönüllü göç olarak da adlandırılmış olup olumlu şekilde karşılanmaktadır. Refah seviyesini artırmak için yeni yerler görmek amaç edinmiştir. Burada topluluklar üzerinde zorlayıcı bir durum kullanılmamıştır. Ancak bu durum zorlayıcı göçte tam tersine dönmekte olup mecburi hale getirilmiş olup bir güç tarafından göçe zorlanılmıştır. Bazen de bireyi isteksizce göçe zorlayan durumlar meydana gelmektedir. Bu durumlar içerisinde sosyal ve ekonomik sıkıntılar yer almaktadır. Ortaya çıkan zorunlu göçte ülke içinde bulunan siyasi olaylar ve yoğun terör olayları da yer almaktadır. Bulgaristan ve önce Osmanlı daha sonra Türkiye arasında yaşanan göç olaylarında burada yaşayan Türkler oldukça zor durumda kalmışlardır. Göç, aileleri

birbirinden ayırmış ve insanların farklı yerlerde yaşamasına, yeniden bir hayat kurmasına neden olmuştur. İnsanlar Bulgar yönetiminin asimilasyon politikalarına karşı çıkmış bunun sonucunda göç yollarını tercih etmişlerdir. Burada yaşayan insanlar karşı çıktıkları asimilasyon politikaları doğrultusunda bazen canlarından olmuşlardır. Türkiye özellikle göçün başladığı ilk dönemden itibaren soydaşlarını içine kabul etmiş, onlarla yaşamaya başlamışlardır. Bu değişim içinde insanlar birbirlerini sosyal olarak etkilemişlerdir. Bulgaristan Türklerinin yaşamlarının değişmesi bundan yaklaşık bir asır önce olmuştur. Bölgede yaşayan Türkler, Bulgaristan Sosyalist Partisi'nin (BSP) yönetime gelmesi ile pek çok sorunla karşılaşmıştır. Bu sorunların içinde yaşanan özellikle 1989 yılından sonraki eğitim problemleri bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu dönemden önce görülen asimilasyon politikalarından dolayı Türklerin elinde hiçbir çok sınırlı sayıda kaynak kalmıştır. Türkiye'den konu ile ilgili olarak yardımların yapıldığı görülmüştür.

Türkler üzerindeki baskının artırılması ile Bulgaristan da yaşanan problemlerin hızla arttığı görülmüştür. Burada yaşayan Türkler maruz kaldıkları bu baskı rejimi ile özellikle yoğun bir göç dalgası halinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye doğru gelmiştir. Bulgaristan'da kalan kısım içinde ise Türkçe kullanımının oldukça az olduğu dini hiçbir etkinliğin yapılmadığı görülmüştür. Türk kültürünün izleri Sosyalist rejimin güçlenmesi ile ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Komünist rejim 1984 yılında baskının çok arttığı bu dönemde sadece Bulgaristan Türklerinin isimlerini değiştirmekle kalmayıp aynı zamanda Türkçe isimleri eski mezar taşlarından dahi silmeye çalışmıştır. Sosyalist rejim bir yandan Bulgarların dahi Türkçe konuşmasını yasaklarken bir yandan da Müslümanlıkla ilgili terimler kullanılmasını da yasaklamıştır. Türklere zorla Bulgar dilini öğretip çocukların Türkçe konuşmasını yasaklamışlardır. Türkçe konuşamıyorlar, İslam dinini çağrıştıran giysiler giyemiyorlar, Türk kültürünün izlerini günlük hayatta hissedemiyorlardı. Bu dönemde Türkçe yayınlar da yok denecek kadar azdı. Bunlar yapılırken bir yandan da dünya kamuoyuna karşı "Bulgaristan'da Türk yok, bunlar zorla Müslümanlaştırılan Bulgarlar" propagandası yapılmıştır.

Baskı, Türklerin direnişine ve örgütlenmesine yol açtı. Bu dönemde Türklerin yaşadığı bölgelere tank ve tüfeklerle gerçekleştirilen saldırılar, ölümle sonuçlanan grevlerle sonuçlanmıştır. 1989 yılının ilk aylarına kadar devam eden bu zulüm, Türkiye'den ve dış dünyadan karışık tepkiler almıştır. 1989 yılının yaz aylarında Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye yönelik geniş çaplı göçü başlamış ve yüzbinlerce Türk Edirne Kapıkule sınır kapısında toplanmıştır. Birkaç ay sonra Doğu bloku dağılmış ve Bulgaristan'da yeni bir

dönem başlamıştır. Bu yeni dönemle birlikte göç eden Türklerin bir kısmı geri dönmüş, Bulgaristan AB ve NATO'ya üye olmuş, Türklerin desteklediği partilerden seçilen Türk milletvekilleri bakanlık koltuğuna bile oturabilmiştir.

Sonuç olarak bu araştırmada Türklerin yaşadığı zorluklardan bahsedilirken yaşanmış olanların nasıl sonuçlandığı da anlatılacaktır. Tüm bu sürecin sonunda Türkçe konuşma ve öğrenme serbest hale getirilmiş olsa da eğitim sorunlarının devam ettiği anlaşılmaktadır.

Muhacir diye küçümsenenler, tarihin yazdığı savaşlarda en geriye kalanlar, yani "Düşmanla sonuna kadar dövüşenler" çekilen ordunun ri'cat hatlarını sağlamak için kendilerini feda edenler ve düşman karşısında kaçmak, çekilmek nedir bilmeyenlerdir. Muhacirler kaybedilmiş ülkelerimizin milli hatıralarıdır.

M. Kemal Atatürk, 17.01.1931

I.BULGARİSTAN TÜRKLERİ VE 1989 GÖÇÜ

1.1. Bulgaristan Türkleri Kavramı

Anadolu'dan Rumeli'ye gerçekleşen Osmanlı seferleriyle bölgede Türk halkın nüfusunda kayda değer bir artış olsa da bu topraklara Orta Asya'dan nasıl geldikleri öncelikli olarak üzerinde durulması gereken bir konudur. Genel olarak bilinen Türk göçleri Orta Asya'dan, Kafkaslar üzerinden, Anadolu ve Balkanlar'a doğru olmuştur. Türk topluluklarının Bulgaristan'da varlığı oldukça eskiye dayanmaktadır. Öncelikle MÖ. 2. yüzyılda bölgede İskitlere ait kaynaklar bulunurken sonrasında MS. 4. yüzyılda Hun Türkleri, ardından 5. yüzyılda Avarlar, 9. yüzyılda Peçenekler ve 11. yüzyılda Kuman Türkleri bölgede görülmeye başlamışlardır[1].[2] Bu toplumların Balkanlar ve Doğu Avrupa'da kurduğu devletler ile Orta Asya Türk devlet geleneği ve teşkilatçılığı arasında benzerlikler göze çarpmıştır. Konargöçer bir yaşam süren Türkler İslam dinini kabul ettikten sonra yerleşik hayata geçmişlerdir ve dinin gerektirdiği hayat tarzını sürdürmüşlerdir. Anadolu üzerinden gelen Türk boyları Balkan yarımadasında ve Bulgaristan'da Türk kültürünün izlerini bırakmışlardır. Eski Türk boylarından olan Bulgarlar zamanla Slav toplulukların içinde benliklerini yitirerek Slavlaşmışlardır. Slav toplumlarının içinde azınlık olmalarına rağmen tarihte örneğine az rastlanır şekilde çoğunluğa "*Bulgar*" ismini ve kültürlerini bırakmışlardır.

Önceki yüzyıllarda Balkanlara ve Doğu Avrupa'ya gelen Türk boyları bölgede güçlü bir idari teşkilat olmadığı için kimliklerini korumuşlardır. Buna Anadolu'dan gelen göçler de eklenince Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemine kadar Türk ve Müslüman ahali Balkan nüfusunun çoğunluğunu oluşturmuştur.[3] Bulgaristan toprakları Osmanlı Devleti'nin Rumeli üzerindeki merkezi teşkilatı en güçlü yerleşkesi olarak bilinir. Balkan fetihleri sırasında Osmanlı Devleti'nin iskân politikasına devam ettiği gözlemlenmiştir. İskân politikasıyla Balkanlara yerleşenler kendilerini Balkanları vatan olarak seçen Türkmenler olarak görmüşlerdir. Bölgeye yerleştikten kısa bir süre sonra da azınlık olmaktan kurtulmuşlardır.

Çeşitli Türk tarihçileri ve araştırmacıları, Bulgaristan'daki Türk topluluğunun menşeini Anadolu Türklerine dayandırmaktadırlar. Osmanlı döneminde fethedilen bu

[1] İlhan Toksöz, "Batı Trakya Türk Topluluğunun Rodoplardaki Buluşma Noktası: Seçek Yaylası Tarihi Seçek Yağlı Güreşleri ve Kültür Etkinlikleri", **Milli Folklor**, XII/91 (2011), s. 165.
[2] Kemal H. Karpat, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik**, Timaş yay., İstanbul, 2022, s. 270.
[3] İbrahim Yalımov, **Bulgaristan'da Türk Topluluğunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği**, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü yay., Sofya, 2016, s.s. 42-49.

toprakların korunması amacıyla Türkleştirilmeye çalışıldığı, bu amaçla da bölgeye Anadolu'dan Türk ve Müslüman göçmenlerin gönderildiği Osmanlı arşivlerinde yer almaktadır[4]. Bu nedenle günümüz Bulgaristan Türklerinin de önemli bir kısmının soyu Anadolu'dan gelen ve getirilen halka dayandırılmaktadır. Bunun yanı sıra Bulgar tarihçi Valeri Stoyanov konuya yönelik Türk tarihçileri ile benzerlik gösteren iddialara sahip olmasının yanı sıra Bulgaristan Türklerinin kökenini daha çeşitli unsurlara dayandırmıştır. Stoyanov'a göre Bulgaristan Türklerinin kökeni 4 unsura dayanmaktadır. Bunlar şu şekildedir[5]:

1. "İslamlaştırılan ve Türkleştirilen Bulgarlar",

2. "Anadolu'dan gelen ve Osmanlı'dan önce Balkanlarda faaliyet gösteren Türk kolonizatörler",

3. "Osmanlıların Bulgaristan topraklarında karşılaştıkları, orta çağdan kalma Türk dilli boyların kalıntısı olan Türkler (Oğuzlar, Kıpçaklar, Kumanlar, Uzlar)",

4. "Türkleştirilen Tatarlar, Çerkezler, Arnavutlar, Çingeneler, Ulahlar, vb. Türk etnik topluluğu içinde erimiş başka etnik grup üyeleri".

Balkanlarda etnik açıdan Türkler, Arnavutlar ve Slav kökenli Müslümanlar olmak üzere üç büyük Müslüman grubundan söz edilebilir. Öncelikle Türkleri ele alacak olursak, Türkler Bulgaristan'da (900.000), Yunanistan'da (120.000), Makedonya'da (100.000) ve Kosova'da (12.000) yaşamaktadırlar. Bu sayıların içinde, Slav kökenli Müslümanlardan olan Po-makların (Bulgaristan ve Yunanistan'da), Torbeşlerin (Makedonya'da) ve sayısı belirsiz bir miktar Çingene kökenlinin de (Bulgaristan ve Yunanistan) bulunduğunu belirtmek gerekir. Diğer büyük Müslüman grup olan Slav etnik kökenli Müslümanlar, Sofya tarafından Bulgar, Atina tarafından Yunanlı, Üsküp tarafından Müslüman Makedon sayılmaktadır. Özellikle 1990'ların ikinci yarısından beri Yunan hükümetleri Pomak kökenli Batı Trak- yalılar arasında yapay bir Parmaklık bilinci yaratmaya çalışmış, Üsküp yönetimi de Tor- beşlere yalnızca Müslüman olduklarına ilişkin belge imzalatmıştır. Türk olmadıklarının söylenmesinden büyük rahatsızlık duyan Pomak ve Torbeş kökenliler Türk okullarına gidebilmek için çok sayıda boykotlar yapmışlardır. Boşnaklar, Bosna-Hersek'te Slav kökenli Müslüman denilince akla gelen diğer büyük etnik gruptur. Bir diğer Müslüman azınlık grup

[4] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi,** C.I, 10. baskı, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2011, s.s. 165-171.

[5] Valery Stojanov, "Genesis and Development of the "Turkish Question" in Bulgaria." **Bulgarian Historical Review/Revue Bulgare d'Histoire**, Sayı 1-2 (1998), s.s. 21-22.

Yugoslavya'da azınlık olmasına rağmen Kosova'da %90'la çoğunluğu oluşturan Arnavutlardır. Bu etnik grubun sayısı resmi verilere göre 430.000(yüzde 21), kendi verilerine göre ise 700.000 olup Makedonya'daki en büyük azınlıktır.[6]

Öte yandan, Balkanlar Osmanlıların ilk yayıldığı bölge olduğu gibi, aynı zamanda da çözülmenin ve toprak kaybının ilk başladığı bölgedir. Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasında yürüttüğü fetihler, I. Murad döneminde başlayarak Sultan I. Bayezid döneminde hızlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye geçmesi ile askeri başarılar kazanılmış ancak bölgede devamlılık ise yapılan stratejiler ile sağlanmıştır. Bu stratejilerin başında ise yeni fethedilen yerlerin Türkleştirilmesi ve güvenliğinin sağlanması amacıyla bu bölgeleri Türk nüfus ile iskân etme politikası yer almaktadır. Yapılan fetihler ile hâkimiyet altına alınan bölgelerin yabancı unsurlardan temizlenmesi ya da Müslüman unsurlarının nüfusunu artırmak sureti ile diğer etnik grupların toplum içerisindeki oranının azaltılması önemlidir. Bu kapsamda yapılan ilk fetihlerde Anadolu'nun Balkan coğrafyasına yakın olan bölgelerden Türkler getirilerek daha sonrasında fetihlere gönüllü katılan Alperlerin, fethedilen kalelerde muhafız olarak, aileleri ile yerleştirilmesi sağlanmıştır[7]. Yine bir başka uygulama ise sürgün olarak nitelendirilebilecek bir yöntem olarak, sorun çıkaran Müslüman Türk ailelerin Balkanlara nakledilmesidir. Kavgacı, yasalara uygun harekelerde bulunmayan, isyan eden ailelerin Rumeli'de fethedilen bölgelere yerleştirildiği de arşiv belgelerinde yer almaktadır[8]. Şeyhlerin ve ahilerin kurdukları zaviyeler etrafında Türk nüfusunun artırılması da Osmanlı Devleti tarafından uygulanan bir başka yöntemdir. Bu bölgelerin vakıflara ait olması dolayısıyla vergilerden muaf olmaları, halkın bir kısmının bu bölgelere gönüllü bir şekilde yerleşmesini sağlamıştır[9].

Osmanlı Devleti Anadolu'da hâkimiyet sürdüğü süreç içerisinde tebaanın önemli bir kısmı Müslümanlardan oluşmaktaydı. Ancak Balkanlara doğru gidildiğinde fetihlerden sonra topraklarına gayrimüslim unsurları da dâhil eden Osmanlı, reaya gruplandırması yapmış ve onları idare etmenin bir yolunu da bulmuştur. Bu yol ise din, etnik kimlik, dil, kültür açısından çeşitlenen bir tebaayı dengeyle yönetmek amacıyla geliştirilen "millet sistemidir." II. Mehmed dönemi sonrasında uygulanmaya başlanan bu sistem kapsamında yönetimde olan

[6] Baskın Oran, "Balkanlarda Müslümanlar ve Türkler", **Türk Dış Politikası**, **(**Ed. Baskın Oran), C. II, İstanbul, İletişim yay., 2001, s. 169.
[7] **A.g.e**., s. 179.
[8] Ömer Lütfü Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, XI/1-4 (1950), s.s. 524-561.
[9] Halil İnalcık, **Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, 14. baskı, Timaş yay., İstanbul, 2010, s.s. 82-87.

halklar, modern anlamda milliyetlerine veya etnik kimliklerine göre değil, dinlerine göre sınıflandırılmışlardır. Din ve mezhep esasına göre örgütlendirilen ve bu şekilde yönetilen toplulukların kendi içlerinde belirli bir özerklikleri bulunmaktadır. Söz konusu özerklik kapsamında gayrimüslimler "Zimmi" statüsü taşımakta ve İslam hukukuna göre Osmanlı Devleti bu reayanın din ve ibadet özgürlüğünü tanımasının yanı sıra bu insanların can ve mal güvenliklerinden de sorumludur.[10] Öte yandan vatandaşlar, topluluk liderleri olarak hem dini hem de kültürel düzeyde kilise yöneticilerine bağlıdırlar[11]. Bu durumda Rumlar, Sırplar, Bulgarlar ve Arnavutlar (1870'lere kadar) hepsi Fener'deki Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin kontrolü altındaydı.

19. yüzyıla kadar, bir kişinin dini bağlantısı, ait olduğu sosyal grubun ana tanımlayıcı özelliği olarak hizmet etmiştir. Bu topluluklar, milliyetçiliğin modern yeniden doğuşu nedeniyle tek bir topluluk olarak aynı çatı altında yaşamak istememişler ve özellikle Makedonya ve Bulgaristan, ibadet edebilecekleri ve kendi dillerinde öğrenebilecekleri kendi kiliselerini oluşturmak istemişlerdir. Balkan devletleri ilk savaşlarını Osmanlı İmparatorluğu'na değil, Patrikhane'ye karşı, ulusal kimlik bilincinin dini mensubiyetin önüne geçmeye başladığı on dokuzuncu yüzyılda vermiştir[12].

Balkan halkları, kendi ulusal kimliklerini oluştururken, Fener Patrikhanesi sonrasında ortak düşman olarak kabul ettikleri ve uzun yüzyıllar boyunca hâkimiyeti altında oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmişlerdir. Genel olarak Hristiyan olan bu ülkeler, Osmanlı'yı işgalci, zorba, toplumsal gelişmelerine engel olan bir unsur olarak görmüş ve uluslaşmalarının geç gerçekleşmesinden Osmanlı'yı sorumlu tutmuşlardır[13]. Nitekim Osmanlı hâkimiyetinin son bulması sonrasında bu ortak düşman, Osmanlı'nın manevi ya da siyasi ardılı olarak görülen halklara da isnat etmiştir[14]. Buradan hareketle Bulgaristan topraklarındaki Tatarlar, Pomaklar, Romanlar ve Türkler, Bulgarlar tarafından öteki olarak nitelendirilmiştir[15]. Daha sonraki dönemlerde rejimler ve yönetimler değişmiş olsa da Müslüman- Türk azınlıklara uygulanan politikalar benzer olmuştur.

---

[10] İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", **Türkler**, C. X, Yeni Türkiye yay., s. 216.
[11] Kemal H. Karpat, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 205.
[12] Ortaylı**, a.g.mad**., s. 217.
[13] Gül Tokay, "XIX. Yüzyıl Balkan Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, II/1 (2004), s.s. 144-145.
[14] Maria Todorova, "Bulgarian Historical Writing on the Ottoman Empire", **New Perspectives on Turkey**, XII (İlkbahar, 1995), s.s. 108-109.
[15] Mümin İsov, "Bulgaristan Tarih Ders Kitaplarında Türk Azınlığın Yerine İlişkin Bazı Gözlemler", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, III/1 (Temmuz, 2014), s. 39.

Bulgaristan'da 500 yıla yakın süren Osmanlı hâkimiyeti hoşgörü politikasına başvurulduğunun göstergesidir. Bu kadar uzun süre devam eden Osmanlı egemenliği kuşkusuz ki o bölgenin iktisadi, kültürel, dinsel ve etnik yapısını etkilemiş ve günümüz gelişmelerinde belirleyici rol oynamıştır. Osmanlı mirası ve *Pax Ottomanica* diye de adlandırılan bu durum bölgede özellikle Slav kökenliler arasında önyargılı bir tutum oluşmasına sebep olmuştur. Ortodoks-Slav kökenli Balkan halkları bölgedeki Osmanlı egemenliğini ekonomik, siyasal ve kültürel baskı dönemi olarak görmüşler, bu yüzden de Avrupa'da yaşanan Rönesans ve Aydınlanma süreçlerinden geri kaldıklarını ileri sürmüşler hatta günümüzde yaşadıkları birçok problem ve geri kalmışlığı buna bağlamışlardır. [16]

Bu Ortodoks Balkan halkları 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı'ya karşı ulusal mücadele vererek kendi ulus devletlerini oluşturma düşüncesi ile Osmanlı geçmişinden kurtulma çabası içine girmişlerdir. Osmanlı'nın bölgeye İslamiyet'i taşıması ile Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar ve Torbesler gibi İslamiyet'i seçmiş olan farklı etnik ve dinsel gruplar Osmanlı döneminin Balkanlardaki mirasının olumsuz unsurları olarak görülmüştür. Özellikle eski Yugoslavya bölgesinde Müslümanların etnik kimlik veya dillerine bakılmaksızın "Türk" olarak anılmaları ve 1990'larda yaşanan çatışmaların sadece insan unsurunu değil, Osmanlı dönemini hatırlatan cami, köprü gibi maddi varlığı da hedef alması bu yaklaşımı destekler niteliktedir.[17]

Bu bölgede Osmanlı hâkimiyetinin sona ermeye başlaması ile bölgede bulunan Türklerin bölge isimleri ile anılmaya başladığı görülmektedir. Örnek olarak Romanya Türkleri ya da Bulgaristan Türkleri vb. şeklinde söylenmektedir[18].

Anadolu'dan gelen Türk boyları Balkan fetihleri sırasında Osmanlı Devleti'nde uygulanan iskân politikası ile buralara yerleşmiş ve Balkanlardaki Türk nüfusunun giderek artmasına neden olmuştur. Artan bu Türk nüfusu Rusya güdümündeki Bulgar isyancıları harekete geçirmiş ve Türk nüfusun dağılması için *93 Harbi* olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşı patlak vermiştir. 1877-1878 yılında gerçekleşen bu savaş ile Türk ve Müslüman azınlık Balkanlardan Anadolu'ya ve Trakya'ya göç etmeye başlamış dahası göçe zorlanmışlardır. 93 Harbi sonrası Müslüman nüfusunun savaştan dolayı göçlerle ve göçler esnasında açlık ve hastalıklarla yarı yarıya azaldığı kayıtlara geçmiştir.

---

[16] İlhan Uzgel, "Balkanlarla İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, (Ed. Baskın Oran), C. II, İletişim yay., İstanbul, 2001, s. 167.
[17] **A.g.e.,** s. 168.
[18] Ahmet Aydınlı, **Batı Trakya Faciasının İç Yüzü**, İstanbul Aydın Üniversitesi yay., İstanbul, 2012, s.183.

93 Harbi'nden karlı çıkan Rusya ve Bulgaristan olmuştur. Rusya'nın desteğini alan Bulgaristan 1878 tarihinde *Ayastefanos Antlaşması* ile özerkliğini ilan etmiş, Rusya ise eskiden beri hayalini kurduğu sıcak denizlere ulaşma gayesini Makedonya'yı da içine alıp Ege Denizine kapı açan özerk Bulgaristan aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Fakat yine aynı yıl *Berlin Antlaşması* ile Bulgaristan sınırları daralmış sonuç olarak Bulgaristan Prenslik olarak Osmanlı Devleti'ne vergi vermeye başlamıştır. II. Meşrutiyetten sonra özgürlükçü bir ortamın oluşmasıyla Sırplar ve Yunanlardan sonra Bulgarlar da geç de olsa amaçlarına ulaşmışlar ve bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Türkiye açısından ise özellikle 19. Yüzyılda Balkan halkları arasında milliyetçiliğin yükselişe geçmesi, siyasal-toplumsal kaosun yaşanması ve yapılan savaşların kaybedilmesi sonucu geri çekilmelerin yaşanması Balkanlardaki Türklerin/Müslümanların kitleler halinde Anadolu'ya göç etmelerine neden olmuştur. Bu kitlesel göçlerle birlikte Balkanlardaki baskı ve zorunlu göçün izleri Türk topraklarına taşınarak karşılıklı önyargıların güçlenmesine yol açmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren 1980'lerin sonuna dek Türkiye için Balkanlar olumsuz özelliklere sahip bir bölge olmuştur. Bu bölge iki savaş arası dönemde İtalya'nın yayılmacı politikalarının, İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Soğuk Savaş'ın güç mücadelesi alanlarının odak noktası olmuştur. Bölge, komünist tehdidinin geliş yolu olduğu için aynı zamanda da azınlık sorunlarının her an siyasal bir bunalıma yol açabileceğinden dolayı Türk dış politikası açısından temkinli yaklaşılması gereken bir alan olarak görülmüştür.[19]

Bulgar devletinin kurulması ile burada yaşayan Osmanlı vatandaşları Bulgar Devleti'nin vatandaşları halini almışlardır. 1912-1913 Balkan Savaşı bittiğinde Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden aldığı bölgeler içinde Türk nüfusunun oldukça fazla olduğu yerler bulunmaktadır. Bu bölgeler Kırcaali, Eğridere, Koşukavak, Darıdere, Mestanlı, Ortaköy, Dövlen, Paşmaklı ve Nevrokop dur. Bu bölgelerdeki Türkler Bulgar vatandaşı haline gelmişlerdir[20]. Bölgede yaşayan Türklerin bu şekilde anılması 19.yy. sonlarına doğru olmuştur. O zamanlardan 20.yy'ın son çeyreğine kadar yani 100 yılı aşkın bir zamanda Türklerin asimilasyona uğradıkları ve Bulgarlaştırılmaya çalışıldıkları görülmüştür. Buna rağmen Bulgarlar ile kaynaşmış olan ve onlarla bir arada yaşayan Türklerin asimile olmadığı ve Türklüklerini kaybetmedikleri anlaşılmaktadır. Burada Türkler asimile edilip isimleri değiştirilmeye çalışılsa da bu durum ile mücadele etmişler ve bu durumu asla kabul etmemişlerdir. Hatta bölgede devam eden bu asimilasyon politikalarına dayanan

[19] Uzgel, **a.g.e.,** s. 168.
[20] Bilal N. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, 2. baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 74.

uygulamalardan dolayı Türklüklerini kaybetmemek için yüzyıllardır üzerinde yaşadıkları toprakları bırakıp 1989 yılı itibari ile kalabalık kitleler halinde Türkiye'ye göç etmek durumunda kalmışlardır. 1989 yılında Özal döneminde 321.800 kişi Türkiye'ye gelmiştir. [21]

1.2. Demokratik Dönemde Bulgaristan Türkleri (1989)

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler farklı dönemlerde olmuştur. Bulgaristan Hükümeti Başkanı Todor Jivkov'un Türkler üzerindeki asimilasyon politikaları nedeniyle uluslararası arenada ses getiren 1989 göçü meydana gelmiştir.

1984 yılında başlayıp artarak devam eden Bulgaristan Türklerine karşı bu asimilasyon politikasının neden olduğu zorunlu göçün bazı sonuçları olmuştur. Bu sonuçlardan en önemlisi 10 Aralık 1989 tarihinde Todor Jivkov döneminin sonunun gelmesi olmuştur. Yönetim değişikliği meydana gelen Bulgaristan'da Jivkov dan sonra iktidara Petar Mladenov gelmiştir. İktidara gelen Mladenov eski hükümetin kötü izlerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Kurulan bu yeni yönetim daha önceki Bulgaristan yönetiminin yapmış olduğu hataların büyük olduğunu belirtirken aynı zamanda bunlardan kısa sürede dönüleceğini de söylemiştir. Güven vermiş olan yeni yönetim ile Türklere yapılan haksızlıkların son bulacağı ve özgür haklara sahip olacakları belirtilmiştir[22].

1990'lı yıllarda yeni göç yoğunluklarının oluşmasına neden olan durumlar içinde Bulgaristan içinde yaşanan ekonomik sorunlar vardır. Siyasi nedenlerden dolayı yapılan göçler aynı zamanda bunu tetikleyen ekonomik göç dalgalarına da neden olmuştur. Bulgaristan nüfusun azalması ile 250 bin kişi başka bir yere geçmiş bulunmakta olup burada aynı zamanda aktif iş gücü de azalmıştır. Yeni bir anayasanın Bulgaristan da kabul edilmesi 1991 yılında olmuştur. Kabul edilen bu yeni anayasa ile Türklere bazı haklar verilmiştir. Bu haklar içinde Türkçe konuşma ve Türkçe eğitim hakkı vardır. Burada sürekli ertelenen Türkçe eğitim hakkının Türkler arasında olumsuzluk yarattığı görülmüştür. Bulgaristan yönetimini protesto eden Türkler bunu çocuklarını okuldan alarak yapmışlardır. Yapılan bu protestoların sonucunda Bulgar Eğitim Bakanı Anayasada yer alan Türkçe derslerinin yapılmasına onay vermiştir.[23]

---

[21] Didar Erdinç, "Bulgaristan'daki Değişim Sürecinde Türk Azınlığın Ekonomik Durumu", **Türkler,** C. XX, Ankara, 2002, s. 398.

[22] Ömer Turan, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", **Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı,** II/16, Ankara (Mayıs-Ağustos 1997), s.s. 1744-1757.

[23] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültür Tarihinden Yeni Sayfalar", **Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı**, II/16, Ankara (Mayıs-Ağustos 1997), s.s. 1781-1792.

1989 göçü ile Bulgaristan Türkü öğretmenlerin çoğu Türkiye'ye gelmişlerdir. Şumnu ve Kırcaali de bu açığı kapatmak için Türkçe öğretmenliği bölümleri açılmıştır. Ayrıca bu dönemde Sofya, Şumnu, Rusçuk ve Mestanlı'da din eğitimi veren üniversiteler ve liseler açılmıştır[24].

Göçün meydana gelmesini takip eden bu süreç içerisinde Jivkov yönetiminin düşmesiyle Bulgaristan demokratik bir dönem içerisinde girmiştir. Bu dönem sonrası yıllarda Avrupa'ya uyum süreci başlayarak sonrasında AB üyesi olmuştur. Azınlık haklarının koruma altına alındığı ve özgürlüğün tanındığı ileri sürülen bu dönemde, pratiğin bu iddialara uygun olması tartışma konusu olmuştur. Söz konusu demokratik dönem, tarihsel olarak 1989 tarihinden günümüze kadar olan bir zaman dilimini içermektedir. Bu dönemdeki göç nedeniyle Bulgaristan Türklerinin konumu değişti. Göçün meydana gelmesinden bu yana Bulgaristan sınırları içinde yaşayan azınlık Türk nüfusu göç etmiş, göçmemiş ve geri dönmüş olmalarına göre farklılık göstermektedir. Saha araştırmasından elde edilen bulgular, Müslüman-Türkler arasında bu "öteki" algısının sadece Bulgaristan sınırları içinde değil, kendi ülkelerine döndüklerinde bile var olduğunu göstermektedir.

1.3. Tarihsel Süreçte Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi olarak Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçlerde iki dönem arasında farklar görülmektedir. Osmanlı döneminde yapılan göçlerde savaşların sonuçları mecburi göçtür. Ancak Cumhuriyet döneminde gerçekleşen göçler yapılan anlaşmalar sonucunda olmuştur[25].

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) ve 1912-1913 Balkan Savaşları Osmanlı'da oluşan son dönem göçlerinin temel nedenleri arasında yer almaktadır. İmparatorluğun toprakları kaybetmesine neden olan bu iki savaş Türk Tarihinin en büyük iki bozgunu arasında yer almaktadır. Bu savaşın sonucunda Osmanlı Devleti Balkan topraklarının oldukça büyük kısmını kaybetmek durumda kalmışlardır. Bu savaşların sonucunda tersine göç hareketi ortaya çıkmış olup Rumeli'den Anadolu'ya yoğun bir göç hareketi başlamıştır[26]. Burada 93 Harbinin dönüm noktası kabul edilmesinin bazı nedenleri vardır. Bu nedenlerden birisi

---

[24] **A.g.m.**, s. 1790.

[25] Levent Kayapınar, "Atatürk, Menderes ve Özal Dönemi Bulgaristan'dan Gelen Göçmenler Üzerine", **89 Göçü, Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç,** (Ed. N. E. Hacısalihoğlu ve M. Hacısalihoğlu), BALKAR&BALMED, İstanbul, 2012 s. 393.

[26] Barış Özdal, **Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye**, 2. baskı, Dora yay., Bursa, 2018, s. 7.

savaştan sonra kurulmuş olan Bulgar Prensliğidir. Bu prenslik tek bir ulus halini almaya çalışmıştır. Ancak burada savaş öncesi Türk sayısı Bulgar sayısına neredeyse eşittir. Tuna bölgesinde 1876 yılında 1.120.000 Türk yaşarken 1.130.000 Bulgar yaşamaktadır. Bunun dışında yer alan Osmanlı sancaklarında (İslimiye ve Filibe) gibi 681.000 Türk yaşarken 483.000 Bulgar yaşadığı bilinmektedir[27]. Neredeyse Bulgar nüfusuna eşit olan Türk nüfusu yok sayılmıştır. Burada sadece tek bir Bulgar devletinin kurulması Türk nüfusuna yönelik baskıları artırmıştır. Gerçekleştirilmek istenen bu politikalar zaman geçtikçe Türk nüfusuna karşın bir zulüm uygulanmasına neden olmuştur.

Bilal N. Şimşir'e göre; "*1877-1878 Savaşından sonra bir milyon kadar Türk, çok kanlı biçimde yerlerinden sökülüp göçe zorlanmıştır. On binlerce Rumeli Türkü kılıçtan geçirilmiştir. Yarım milyon kadar Rumeli Türkü de daha 1877-78 yıllarında katliamdan, açlıktan soğuktan, salgın hastalıklarından hayatını kaybetmiştir. Buna rağmen Bulgar Prensliğinde çok miktarda Türk nüfusu kalmıştır*" [28]

Şimşir'in deyimiyle "*Kılıç artığı bu Türk kitlesi Bulgar Prensliği nüfusunun üçte birini aşıyordu*"[29].

1877-1891 yılları arasında bundan önce gerçekleştirilen zulümlerden dolayı Bulgaristan'dan gelen 495.339 kişi İstanbul'da bir araya gelip Anadolu'nun farklı bölgelerine yerleştirilmişlerdir. 1893- 1902 tarihleri arasında ise Bulgaristan'dan göç eden nüfusun sayısı 70.603'tür[30]. Göç eden nüfus sayısında yaşanan artış ve düşüşlere neden olan durumlar içerisinde Bulgaristan ve Türkiye arasında yaşanan ilişkiler vardır.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen ikinci büyük göç dalgası Osmanlı Devleti zamanında yaşanan 1912-1913 Balkan Savaşları sonucunda olmuştur. Bu savaşlardan sonra buralarda yaşanan can kayıplarını ve göçmen sayısını hesaplamak oldukça zor olmuştur[31] Bakılan kaynaklarda ortaya çıkan farklı rakamların nedenleri de budur. Örnek vermek gerekirse Justin McCarthy'nin Türkiye İçişleri Bakanlığı'nın istatistiklerine dayandırdığı verilere göre 1912 ile 1920 yılları arasında Balkanlardan gelen Müslüman mültecilerin sayısı 413.922'dir[32]. Ali Eminov göç edenlerin sayısını 350.000 olarak belirtmiştir. Buna "*Turks and*

[27] Şimşir, **a.g.e.,** s.s. 26-27.
[28] **A.g.e.,** s.s. 27-28.
[29] **A.g.e.,** s.s. 27-28.
[30] Özdal, **a.g.e**., s. 96.
[31] Justin McCARTHY, **Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı:1821-1922,** çev. Fatma Sarıkaya, 3. baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2018, s. 181.
[32] **A.g.e**. s. 182.

Other Muslim Minorities in Bulgaria" adlı eserinde yer vermiştir[33]. Balkan Harbinden sonra Osmanlı topraklarına göç eden muhacirlerin sayısının 450.000 olduğu dönemin Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyyesi Müdürü Hamdi Bey'in 24 Mart 1918 tarihli Meclis-i Ayan toplantısındaki ifadelerinden çıkarılmaktadır.

Zorunlu göç 93 Harbi ve Balkan savaşları sonrasında gerçekleşen olaylardan sonra gerçekleşen göç hareketlerine denilmektedir. Burada göç etmek zorunda bırakılan nüfusun bunu yapmasının nedeni Türk kimliği altında hayatlarına devam edemeyecekleridir. Savaş sonrasında ve savaş sırasında maruz kaldıkları zulüm, göçü zorunlu hale getirmiştir. Cumhuriyet döneminde Bulgaristan'daki göçlerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Bulgarlar ve Türkler arasında yapılan anlaşma ile göçün bir düzene girmiş olması bu dönemin diğer dönemde yapılan göçlerden farklı olduğunu göstermektedir. Türklerin isteğe bağlı olarak göç etmesine engel olunmaması 18 Ekim 1925 İkamet Anlaşması ile olmuştur. Göçlerin artması ve azalması Türk nüfusuna olan baskıların artması ve azalması ile doğru orantılıdır.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yıllara göre gerçekleşen göçler şöyledir:

Tablo 1. Cumhuriyet'in İlk Dönemlerinde Yıllara Göre Gerçekleşen Göçler[34]

	Yıllar	**Göçmen Sayısı**
1	1923-1933	101.507 kişi
2	1934	8.682 kişi
3	1935	24.968 kişi
4	1936	11.730 kişi
5	1937	13.490 kişi
6	1938	20.542 kişi
7	1939	17.769 kişi
Toplam		**198.688 kişi**

Dönem içinde yıllık ortalamanın 17 binden fazla olduğu yukarıda tabloda yer alan verilere bakılarak anlaşılmaktadır.

[33] Ali Eminov, **Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria**, Psychology Press, Londra, 1997, s. 88.
[34] Şimşir, **a.g.e**., s. 229.

İkinci Dünya Savaşı döneminde ve sonrasında ise göçler neredeyse durma seviyesindedir. 1940- 1949 dönemindeki göçmen sayısı şu şekildedir:

Tablo 2. 1940-1949 Dönemindeki Göçmen Sayısı[35]

	Yıllar	**Göçmen sayısı**
1	1940	6.960 kişi
2	1941	3.803 kişi
3	1942	2.672 kişi
4	1943	1.145 kişi
5	1944	489 kişi
6	1945	631 kişi
7	1946	706 kişi
8	1947	1.763 kişi
9	1948	1.514 kişi
10	1949	1.670 kişi
Toplam		**21.353 kişi**

On yıllık dönemde yukarıdaki tablodan çıkan sonuca göre 21000 kadar kişi göçe tabi olmuştur. Bu dönem diğer dönemlerden farklı olarak Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra 72 yıllık süreçte göçün en az yaşandığı dönem olmuştur. Bu dönemde yaşanan göçün az olması Türk nüfusunun rahat yaşam koşullardan dolayı değil yönetimin göçü yasaklamasından dolayıdır. Bulgar yetkililerden 1949 yılına kadar göç pasaportu almak neredeyse imkânsız olarak görülüyordu. İş gücüne olan ihtiyaçtan dolayı Bulgar yönetimi göçü engellemeye çalışmıştır. Birçok kişi de kaçak olan göç yollarını tercih etmiştir. Göçmen sayısında olan birikmenin nedenleri içerisinde bu durum da vardır.

1950-1951 yıllarına gelindiğinde büyük bir göç patlaması yaşandığı anlaşılmaktadır. Göçmenlerin gelişlerinin yoğunlaşması 10 Ağustos 1950 yılında verilen Bulgar notası ile

[35] Filiz Çolak, "Bulgaristan'ın Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-51)", **Tarih Okulu**, S. XIV (İlkbahar-Yaz 2013), s. 118.

olmuştur[36]. 11 Ağustos 1951 tarihine kadar İskân Genel Müdürlüğü'nden alınan verilere göre 106.489 kişi sınırdan geçip yerleştirilmiştir. Buradan gelenler geçimlerini sağlayabilecekleri ve yakın akrabaları olan kişilerin yanına gönderilmişlerdir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 1 Ocak 1950 tarihinden 26 Nisan 1951 tarihine kadar 118.071 olarak bilinmektedir. Bu miktara göre: "*Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin %46,3'ünü 15 yaşına kadar olan çocuklar, %30,8'ini 16 yaşından 45 yaşına kadar olanlar ve %22,9'unu 45 yaştan yukarı olanlar oluşturmaktadır. Gelen nüfusun %46,6'sı kadın ve %53,4'ü erkektir*"[37]

Bulgarlar 1950-1951 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan göçlerin 1925 Anlaşmasına dayanarak isteğe bağlı olduğunu düşünmektedir. Ancak burada yaşayan Türklere göre bu durum kimliklerini kaybetme durumundan dolayı zorunlu göç olarak değerlendirilmektedir. Burada imzaladığı uluslararası anlaşmalara önceleri birkaç yıllığına uyan Bulgar yönetimi daha sonra azınlıkların haklarına uymayı bırakmıştır. Özellikle serbest dolaşım, din ve eğitim haklarının müdahaleler söz konusu olmuştur.

Tablo 3. 1950-1951 Yılları İçinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Miktarı[38]

Aylar	1950 Yılı		1951 Yılı	
	Aile	Nüfus	Aile	Nüfus
Ocak	224	816	5.071	21.352
Şubat	285	1.212	5.538	20.37
Mart	463	2.186	2.240	9.553
Nisan	588	2.387	3.812	16.250
Mayıs	296	1.274	1.868	8.008
Haziran	804	3.930	2.098	8.646
Temmuz	898	3.065	1.220	5.243
Ağustos	1.330	6.028	1.394	5.489

[36] C**umhuriyet**, 12 Eylül 1950.
[37] Bilal N. Şimşir, **Balkanlar ve Türkiye, Balkanlardaki Türk Kültürünün Dünü Bugünü Yarını,** (Ed. Hasan Basri Öcalan), Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı, Uludağ Üniversitesi yay., 26-28 Ekim 2001, s. 225.
[38] **A.g.e.,** s. 246.

Eylül	1.499	7.408	723	2.861
Ekim	867	2.572	886	3.455
Kasım			268	1.114
Aralık	4.979	21.407		
Toplam	12.233	52.185	25.118	102.208
	12.233	52.185	1950 Yılı içinde gelenler	
	25.118	102.208	1951 Yılı içinde gelenler	
	37.351	154.393	Toplam	

Yoğun göçün 1950-1951 yılları arasında yaşandığı bilinmektedir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 1949-1951 yılları arasında ortalama 156 bin olarak bilinmektedir. Aralık 1951'e gelindiğinde ise göçün bir anda kesildiği görülmektedir. Bu dönemden sonra uzun zaman insanlar diplomatik birimlere başvurarak bir sonuç beklemiştir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmek isteyen kişilerin dilekçelerinde devletten bir yardım beklemediklerine dair bilgiler de bulunmaktadır. Tüm bu göçlere rağmen 1956 ve 1965 yılları Bulgar nüfus sayımlarına göre Kırcaali, Razgrad, Şumnu, Silistre gibi şehirlerde çok sayıda Türk'ün yaşadığı hatta Kırcaali şehrinde Türk nüfus oranının Bulgar nüfus oranından çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.[39]

Yumuşama dönemine bu dönem sonunda girildiği anlaşılmaktadır. Bundan sonra yaşanan göç 1969-1978 yılları arasında yaşanmış olup adına "Yakın Akraba Göçü" denilmiştir. Bulgaristan'dan yurdumuza göç etmiş bulunan soydaşlarımızın akrabalarının da gelmelerini sağlayacak olan anlaşmayı imzalaması için 1967 yılının son ayında Dışişleri Bakanı yetkili kılınmıştır.[40] İki ülke arasında 22 Mart 1968 tarihinde yumuşama ile anlaşma imzalanmıştır. 8 Ekim 1969 da yola çıkan göçmenler bu anlaşma ile sınırdan rahatça geçebilmişlerdir[41]. Türkiye'ye gelen göçmen sayısı bu dönemde 130 bindir. Türkiye gelen göçmenler "serbest göçmen" statüsünde oldukları için ekonomik bir sorun çıkmamıştır.

[39] Bkz. Ek-8.
[40] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2, 213-85-17.
[41] İbrahim Kâmil, **Bulgaristan Türkleri ve Göçler: Komünist Partisi Gizli Belgeleri,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, s.s. 96-99.

Akraba göçü olarak adlandırılan ve 1968 yılında gerçekleşen göç, Türk azınlığı tarafından kendiliğinden gerçekleştirildiği için isteğe bağlı olarak nitelendirilmiş olsa da bu göç aslında 1951 yılında bir anda durdurulan göçten sonra ailelerin bir anda kopması ve farklı ülkelerde bulunmasından dolayı gerçekleşmiştir[42].

1989 yılında yaşanmış olan göç Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen en büyük göç dalgası olarak adlandırılmaktadır.1984 yılına gelindiğinde Bulgar Hükümeti 1 milyondan fazla Türk ismini değiştirip yerine Bulgar ismi getirmiştir. Türk kültürüyle ilgili olan her şey örneğin bayramlar, kültürü yansıtan kıyafetler, gelenek ve görenekler yasaklanmıştır. Türklüğü ifade eden bir terim kullanılınca ceza verilmeye başlanmıştır hatta öldürülenler olmuştur. Bulgaristan da yaşayan Türkler özellikle siyasi kültürel ve kimliklerini kaybetmemek için direnç göstermişlerdir. Bu direnç onlara karşı büyük bir zulme neden olmuş bu da zorunlu olarak göç etmeyi beraberinde getirmiştir. Türklerin çetin bir karşı koyuşuyla karşılaşan Bulgar yönetimi yaşanan bu gelişmelerden sonra Türk azınlığı asimile edemeyeceklerini anlamıştır. Devlet başkanı Todor Jivkov, 2 Haziran 1989 yılında yaptığı bir televizyon konuşmasında" *Pasaportlarınızı vereceğiz, Türkiye kapılarını açsın, kalmak istemeyen çekip gitsin*" demiştir. Turgut Özal bu dönemde Türklere kapılarını açacaklarını söyleyerek kendilerini "soykırım" yapmakla suçlamıştır.[43]. Bu açıklamalardan sonra yeni pasaportlardan yararlanmak isteyen 500 bin kadar kişi Türk yetkili makamlarına başvuruda bulunmuştur. Ancak gidecek olanları seçecek olan Bulgar yönetimi ailelerin mallarına el koyarak onları ayırmaya çalışmıştır. Özellikle iş gücü yüksek olanlar ve gençlerin gitmesine engel olmaya çalışmışlardır.

Türkiye'ye 1989 yılının sonrasında da yoğun göç hareketleri yaşanmaya devam etmiştir. 1989 Bulgaristan göçü sonrasında Irak'ta meydana gelen sorunlar sebebi ile Türkiye'nin Irak'tan da göç aldığı görülmüştür. Danış ve Parla, 1989 ve sonrasında takip edilen yıllarda ülkeye biri Bulgaristan'dan diğeriyse Irak'tan olmak üzere iki ana kitlesel göç hareketinin olduğunu, ancak Türkiye'nin Bulgaristan göçmenlerini daha iyi karşıladığını belirtmektedir[44]. Bulgaristan göçmenlerinin daha iyi bir şekilde karşılanması, erken Cumhuriyet döneminde mevcut olan makbuldük hiyerarşisinin devamı şeklinde değerlendirilir. Lakin 1989 yılında hızlı bir şekilde vatandaşlık verilen ve soydaş şeklinde nitelendirilen Bulgaristan göçmenlerinin 1990'lı yıllarındaki göçü ise bu şekilde

[42] Hüseyin Avni Bıçaklı, **Türkiye- Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s.s. 311-312.
[43] Şimşir**, a.g.e.**, s. 440.
[44] Didem Danış; Ayşe Parla, "Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek ve Devlet", **Toplum ve Bilim**, S. 114, İstanbul (2009), s.s. 131-158.

değerlendirilmemiştir. Her şeyden önce, devlet 1989'da gelen göçmenlere ve 1990'dan sonra gelenlere yaklaşımını değiştirmiştir. 1989'da gelen tüm göçmenlere çifte vatandaşlık verilirken, sonraki yıllarda gelenler için daha zor olmuştur. Sonuç olarak, 1990'larda hem yasal hem de yasadışı göç küresel olarak ve Türkiye'de büyümüş ve uluslararası göçün doğasını değiştirmiştir. Dünya genelindeki göçün düzensizliği, Asya ve Afrika'dan Avrupa'ya geçmek isteyenler için bir geçiş ülkesi haline gelen Türkiye'ye göçmen akınına da yansımıştır[45].

Sovyetler Birliği dağılırken, göç başka bir geçiş sürecine girmiş ve göçün kadınlaşması sorgulanmıştır. Özellikle Moldova, Ukrayna ve Beyaz Rusya'dan kadın nüfusun çocuk, yaşlı ve hastaların temizlik ve bakımında iş aramak için sık sık göç ettiği görülmektedir. Bu göçler 1990'lı yıllarda gelen Bulgar göçmenleri de etkilemiş ve bu göçmenlerin Türkiye'de talebi artan ev işi, bebek bakıcılığı ve hasta bakımı gibi işlerde çalışmasına neden olmuştur. 1990 ve 1997 yılları arasında Bulgaristan'dan her yıl 30.000 ila 60.000 turist vizesi ile Türkiye'ye giriş yapmıştır[46]. Ancak Kasli ve Parla[47], 1990 yılında Bulgaristan'dan turist vizesi almanın son derece zor olduğunu ve sadece aile yoluyla alınabileceğini iddia etmektedir. Resmi olmayan istatistiklere göre, 1993 ile 1996 yılları arasında 200.000 Türk ve Pomak yasadışı yollardan Türkiye'ye giriş yapmıştır[48]. 2000 yılında Türkiye, Bulgar vatandaşlarından vize başvurusunda bulunma zorunluluğunu durdurdu ve göçmenlerin üç ay kalmasına izin vermeye başlamıştır. Bu uygulama neticesinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenler ülkeye 3 aylık süreler ile giriş çıkış yapma hakkı elde etmişlerdir[49]. Bununla birlikte Bulgaristan'dan gelen göçmenler, Türkiye'de ilk dönemlerde turist vizesi ile gelerek çalışma muafiyeti kazanmışlardır.

1989 yılı göçmenleriyle 1990'lı yıllarda gelen göçmenlere uygulanan farklı politikalar bir yandan da 1989 yılı göçmenlerinin Türkiye'ye daha kolay bir şekilde uyum sağlamalarını kolaylaştırırken 1990 sonrası gelenlerin uyumları zorlaşmıştır. 2011 yılı sonrasında esnek vize uygulamaları ve geçici aflarla Bulgaristan göçü yasadışı halden çıkarılmıştır[50]. Bununla

[45]Didem Danış, Ayşe Parla, **a.g.m**., s. 144.

[46] Beycan Hocaoğlu, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yönelik Göçler ve Göçmen Yerleşme Alanlarında Sosyo-Ekonomik ve Mekânsal Özellikler", **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşerî ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı Doktora Tezi**, İzmir, 2011, s. 80.

[47] Zeynep Kasli, Ayşe Parla, "Broken Lines of Illegality and the Reproduction of State Sovereignty: The Impact of Visa Policies on Immigrants to Turkey from Bulgaria", **Alternatives**, XXXIV/2 (Nisan-Haziran, 2009), s. 207

[48] Özgür N. Baklacıoğlu, "Cross-border Movements Across Turkish-Bulgarian Border: Problems and Perspectives", **Turkish Review of Balkan Studies**, S. 8 (2003), s. 213.

[49] Hocaoğlu, **a.g.t.,** s. 80.

[50] Danış, Parla, **a.g.m**., s. 139.

birlikte 2001 yılında Avrupa Konseyi'nin Bulgaristan'ı Schengen negatif listesinden çıkarması da göçmenler açısından Bulgaristan'ı yeniden cazip bir hale getirmiştir[51]. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyesi olmasıyla hem Bulgar kökenli hem de Bulgaristan'da kalan veya Türkiye'ye gelen Türk kökenli genç nüfus çalışmak amacıyla Avrupa ülkelerini tercih etmişlerdir.

1.4. 1984 Yılından Sonra Türklere Karşı Yürütülen Asimilasyon Politikaları

Türkleri Bulgarlaştırma politikası 1877'den 1972 yılına kadar Bulgaristan hükümeti tarafından her türlü yaptırımlarla Türkler üzerinde uygulanmıştır. Fakat bu uygulamalar istediği sonuca seneler içinde ulaşamamıştır. Türklere karşı BKP tarafından 1984-1989 yıları arasında uygulanan asimilasyon politikaları iki ülkenin arasındaki 1968 yılından itibaren süregelen iyi ilişkileri bile gölgelemiş ve ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Baskılar 1984-1985 yıllarında hızla artmış ve en üst seviyeye ulaşarak bir ulusu diliyle, kültürüyle hatta ismiyle yok sayma halini almıştır. Bu baskı Bulgaristan'ın her bölgesinde ortaya çıkmıştır[52]. Türkiye ile Bulgaristan arasında birçok görüşme olduğu halde baskılar azalmadığı gibi Bulgaristan tarafından ısrarla ülkede Türklerin olmadığı Bulgarlaştırılan Türklerin olduğu açıklaması gelmiştir. 1984 Aralık ayında daha önce Pomaklara ve Romanlara zorla uygulanan ''İsim Değiştirme Kampanyası '' artık Türklere uygulanmak isteniyordu.[53] Bulgaristan yönetimi Türk azınlığın sessizliğinden cesaret almış bu nedenle de Bulgaristan'ın her bölgesinde Türk azınlığa karşı yürüttükleri büyük Bulgarlaştırma politikasından giderek bir sonuç elde etmeye başlamışlardır.

1970'lerin ikinci yarısından itibaren Bulgaristan'daki Türk azınlığı Bulgarlaştırarak Türk bilincini yok edecek stratejilerin oluşturulması düşünülmüştür. Sonuç olarak BKP tarafından özel bir komite oluşturuldu. Ancak yönetim, bu komitelerin sorunsuz bir geçiş süreci için önerilerini uygulamaya koymadı. Hükümetin sert önlemleri kapsamında temel stratejisi, Türk azınlığın adlarının Bulgar adlarıyla değiştirilmesi olmştur. Todor Jivkov'un en güvenilir kaynaklarından biri olan Georgi Atanasov, bu planın konseptini ortaya atmıştır[54]. Kendisi de Bulgaristan Anayasasında tüm vatandaşların ad değiştirme hakkının olduğunu

[51] **A.g.m.**, s. 142.
[52] İlker Alp, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878–1989)**, Trakya Üniversitesi yay., Ankara, 1990, s. 10.
[53] Nesrin Ersoy McMeekin, "Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü**"**, **Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş** içinde, (Ed. Hüseyin Mevsim ve Muzaffer Kutlay), USAK yay., Ankara, Aralık 2013, s.s. 109-111
[54] Kader Özlem, **Türkiye-Bulgaristan ilişkileri ve Türk Azınlık,** 1.baskı, Dora yay., 2019, s.s. 113-114.

vurgulamıştır. Direniş olması durumunda zor kullanılacağını belirtmiştir[55]. Bu yaklaşımda da esasında asimilasyon politikalarının temelinde olan isim değiştirme kampanyası başlatılmıştır. İlginçtir ki 1989'da yok edilen çok sayıda BKP arşiv kaydı arasında bu stratejiden sorumlu olan tek kişi Jivkov'du. Neticede kendisinin bu politika üzerinde azımsanmayacak düzeyde bir payının olduğu bilinmektedir[56].

İstihbarat subayı General Petyr Stoyanov, 10 Aralık 1984'te Bulgaristan İçişleri Bakanı Dimitar Stoyanov'dan ülkedeki Türk azınlığa bir Bulgar adı ve soyadı verilmesini talep eden bir emir almıştır. İl BKP gruplarına ve Bulgar polis birimlerine bu prosedürde görevler verildi. İsim değiştirme çabası bu şekilde başlamıştır. Bu promosyon sadece üç aylık bir dönem için geçerlidir. Prosedürün kış aylarında zamanında, eksiksiz ve son derece gizli bir şekilde başarıyla tamamlanması beklenmektedir[57].

Bu fikrin tam olarak ortaya çıkışı 1984 yılı şubat ayındaki BKP Merkez Komitesi "*Plenum"*unda (toplantısında) olmuştur. Aralık 1984 yılına gelindiğinde ise bu kararların hızla uygulamaya geçildiği görülmüştür. Bu kapsamda Aralık ayında öncelikle ülke içerisindeki Türk azınlığın kanaat önderleri ve direniş yolunu seçeceğini belirten gençler yalan bir seferberlik kampanyası dolayısıyla askere alınmıştır. Ayrıca kırsal kesimlerde yaşamlarını devam ettiren Türk azınlığın av tüfeklerine de el koyulmuştur. Ad değiştirme çalışmaları ilk olarak ülkenin güneyinden başlamıştır. Güneyde bu süreç yürütülürken Kuzeydoğu ve Doğu Bulgaristan bölgelerinde yaşayan Türk azınlığa da yalnızca kendilerinin Türk kökenli oldukları, diğer vatandaşların Bulgar oldukları dayatılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımın amacında Türk azınlıklar arasında bir ayrımcılığa yol açarak örgütlenmelerini ve birlikte hareket etmelerini engellemek vardır[58]. Bulgarlaştırma politikası özellikle Güney Bulgaristan'da yaşayan Türklerin tamamı üzerinde uygulanmaya çalışılmıştır. Bulgarlaştırma politikasında her şey o kadar hızlı olmuştur ki 1984 Aralık ve 1985 Mart arası dört aylık bir süreçte bir milyondan fazla Türk'ün ismi değiştirilmiştir. İsim değiştirme için Aralık ve Şubat ayları arası yani üç aylık gibi kısa bir süre ayrılmıştır. Bu yüzden Bulgarlar tarafından

[55] M. Türker Acaroğlu, "Bir Bulgar Profesörün İtirafları", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S. 70 (1992), s. 20.
[56] Vesselin Dimitrov, "In Search of a Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria's Turkish Minority, 1984-1985", **Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe**, IV/1 (2000), s. 13.
[57] Emin Atasoy, **Bizden Olan Ötekiler: Asimilasyon Kıskacında Bulgaristan Türkleri**, MKM yay., Bursa, 2011, s.s. 106-107.
[58] Hasan Demirhan, "Bulgaristan Türklerine Uygulanan Zorla İsim Değiştirme Kampanyası ve Türk Basını (Aralık 1984-Mart 1985)", **Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırma Dergisi,** S. 17 (2019), s. 259.

buna "*yıldırım harekâtı*" adı verilmiştir.[59]28 Mart 1985'te dönemin meclis başkanı Todorov bu konu ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

''Yurttaşların, Türkçe–Arapça isimlerinin yerine Bulgarca isimlerini geri almaları için yapılan işlemin güvenli bir biçimde gerçekleştirildiği ve Bulgaristan'ın tek uluslu bir devlet olduğunun altı çizilmiştir. Bulgar ulusu içerisinde öteki halklardan ve uluslardan hiçbir kesim yoktur. ''[60]

Zorla isimlerin değiştirilmesi Türkiye'de büyük yankı uyandırmış, resmi yollardan bu karardan geri dönülmesi talep edilmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren 1985 Ocak ayında Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'a yazılı bir mesaj göndermiştir. Bu mesajda Türklere baskı yapılmasının ayrıca isimlerinin Slav ve Bulgar isimleri ile değiştirilmesinin iki ülke arasındaki ilişkilerin devamına balta vurduğu belirtilmiştir. Jivkov bu mektubu okuduktan sonra Türkiye ile ikili ilişkilerin iyi olmasının kendisinin de temenni ettiğini, Türkiye'den toprak dâhil hiçbir şey istemediğini belirttikten sonra Türk azınlık ile ilgili olarak Bulgaristan'da yaşayan herkesin kaderinin Bulgar devleti ile beraber olduğunu ifade etmiştir.[61]

Bu yazışmalara rağmen Güneydoğu Bulgaristan'da ve diğer bölgelerde yaşayan Türklerin yerleşim yerlerine saldırılmış böylece Türk gücü kırılmış ve zor kullanarak isim değişikliği tamamlanmıştır. Özellikle Kırcaali'de 1984 Aralık ayından itibaren gazetecilerin yansıra halka bile başka bir köye gitme izni verilmemiştir. 24 Aralık 1984'te önemli bir polis varlığı bölgeyi kuşatmıştır. Acil durumlarda Komünist Parti yetkililerinden veya polisten izin alma şartı getirilmiştir. Başta köyler olmak üzere evler aranmış ve üzerinde Türkçe isimlerin yazılı olduğu kimlik kartlarına el konulmuştur. Vatandaşların isimleri Bulgarca olan kimlik kartlarını almak için çok kısa bir fırsat aralığı verilmiştir. İsim değiştirme kampanyası için özellikle kış ayları seçilerek gazetecilerin bu bölgelere giderek haber yapmalarının önüne geçmek amaçlanmıştır.

Bölge halkı Bulgar milislerin kuşatmasına ve Bulgar isimlerinin değiştirilmesine karşı protestolar başlatmıştır. Bulgar hükümeti protestoları bastırabilmek için Bulgar milislere protestoculara ateş etme emri vermiş, milislerin açtığı ateşle onlarca insan yaralanmış ve hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybedenler arasında öyle birisi vardı ki bu herkesi hüzne boğmuştu: 18 aylık bebek Türkan Feyzullah. Türkan bebek kurşunun kendisine isabet etmesi

[59] Atasoy**, a.g.e.,** s.104.
[60] Hough Poulton, **Balkanlar (Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler)** çev. Yavur Alagon, 1. baskı, Sarmal yay., İstanbul, Nisan 1993, s.s. 159-160.
[61] Ömer E. Lütem, **Türk – Bulgar İlişkileri 1983-1989,** Cilt I, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s.s. 176- 179.

sonucu annesinin kollarında ölmüştür. Baskı döneminin sembolü haline gelen Türkan bebek anısına Türkiye'de ve Bulgaristan'da pek çok anıt bulunmaktadır.[62]

Hem kırsal bölgelerde hem de daha büyük topluluklarda çeşitli yöntemlerle isim değiştirme çabası yürütülmüştür. Kırsal bölgelerde polis yerleşim yerlerini kuşatarak topluluklara giriş çıkış yasaklamıştır. Bulgar hükümeti daha sonra "gönüllü isim değişikliği için dilekçe" dağıtmak için her konutu ziyaret etmiştir. Herkes yeni isimlerine karar verir vermez yeni kimlikler anında çıkarılmış ve yerleşimin yakınında konuşlanmış olan polis, işlem bittiğinde ayrılmıştır[63]. Bulgar Hükümeti ısrarla Türklerin isim değiştirme konusunda gönüllü olduklarını dünya kamuoyuna bildirseler de özellikle "Naim Süleymanoğlu'nun (milli halterci)" Türkiye'ye kaçması ve sonrasında yaptığı konuşmasında belirtmesi ile tüm dünyada gündem olmuş ve isimlerin gönüllü değil zorla verildiği teyit edilmiştir.

Çeşitli durumlardaysa tüm halk muhtarlıklara davet edilerek dilekçeler imzalatılmış ve isim seçmeleri istenerek değişiklik yapılmıştır. Sonrasında büyük yerleşim yerlerinde ise bu uygulama iş yerlerinde yapılmıştır. Bu duruma karşı itiraz edenler işlerini kaybetmek ile tehdit etmişlerdir. Orduda askerlik görevini yapan Türklerin de isim değişikliği askerlik görevlerini yaptıkları bölgede yapmışlardır. Üstlerine karşı geldikleri için protesto edenlere karşı askeri mahkeme tehditleri kullanılmıştır. Evlerini ziyaret eden Bulgar yetkililer, orada bulunanları ikna etmeye çalışmıştır. Ad değiştirmek için çeşitli teknikler kullanılarak bir kampanya yürütülmüştür[64]. İsim değişikliği ile ilgili görüşmelerden dikkat çekenleri şöyledir:

"Pomaklardan başladılar, Smolyen'de bizden daha önce belki 80'li yıllarda yavaş yavaş başladı bu önce Pomaklardan, sonra Çingenelerden sonra bize geldi. Birden başlasaydı tepki çeker diye yavaş yavaş başlattılar, Pomaklar zaten Bulgarca konuşurdu ama Türkçe isimleri vardı. Onlar Bulgar onlara Türk adı verilmiş diye isimlerini değiştirdiler, Çingeneler de sayı olarak azınlıktaydı o şekilde hesaplanarak yapıldı, Türklere dokunmazlar diye düşündüler hep hepsi birlikte yapılsaydı ayaklanma çok olurdu."[65]

"Ama Ruslar battı, Bulgarlar da battı. Onlar ne dese o olurdu ki. Köyde yaşıyordum, Kırcaali'de çalışıyordum o zaman otobüsle gidiyorduk köye bir akşam askerler elinde silahlarla yolu çevirmişler, otobüste herkesi indirip okula götürdüler. Orada bir kitapçık vardı, buradan isim seçeceksin dediler, mecbursun öyle kaçış yok. Silahlar elinde, köpekler

[62] Bkz.: Ek-6.
[63] Lütem, **a.g.e.,** s. 169.
[64] Demirhan, **a.g.m.,** s. 260.
[65] Gülbahar Kurtuluş, "1989 Bulgaristan Göçü: Bornova Örneğinde Sözlü Tarih Çalışması", **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı**, İzmir, 2017, s. 68.

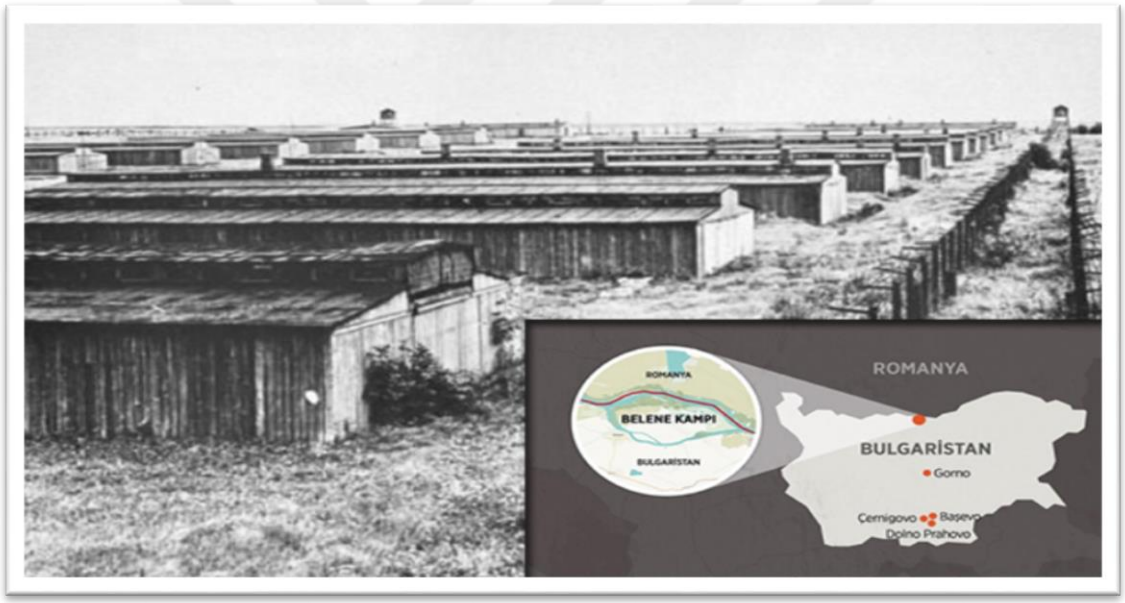
yanında askerlerin, sıkıyönetim gibi bir şey. Neye uğradığımızı şaşırdık, gündüzden daha söylenmiş oraya gelinecek diye ama biz işteyiz haberimiz yok, kaçanlar da olmuş o zaman ama biz çaresiz gittik. İki kişi oturmuş orada isimleri yazıyorlar, kitabı koydular önümüze, "Seçeceksin isim" dediler, ben kendi Türk ismimi koymak istedim, Bulgar kadın "Koyamazsın! " dedi bana oradan bir Bulgar ismi seçti, koydular ismi. Pastanede çalışıyordum o zaman yönetici olarak yanımda 12 kişi çalışıyordu, 2'si Çingene'ydi, onların da isimlerini değiştirmişlerdi. Kimse bilmiyordu benim Bulgar ismimi söylemedim hiç, onlar da hep Türk adımla seslendi bana sadece muhasebeye gittiğimde orada söylüyorlardı. Kendi adımı koydular gene dedim onlara Bulgar adımı söylemedim, sakladım."[66]

İsim değiştirmeler sırasında Türk azınlıkla Bulgar güvenlik güçleri arasında çatışmalar çıkmış, yaralananlar hatta ölenler olmuştur. Bunun üzerine BKP yetkilileri tarafından var olan güvenlik önlemleri arttırılmıştır. Türk azınlığın çoğunlukta olduğu bölgelerde yurtiçi ve yurtdışı telefon bağlantıları kesilmiş, gönderilen mektuplar tek tek incelendikten sonra iletilmiş, Kırcaali iline giriş çıkışlar özel izne bağlanmıştır.[67] Zorunlu isim değiştirme politikası kapsamında Türkiye Sofya Büyükelçisi Ömer Lütem Bey'in aktardığına göre BKP yetkililerin uyguladığı yöntemler şu şekildedir:

"Köylerin etrafı, milis (polis) ve gerektiği takdirde ordu birlikleri tarafından sarılıyordu. Yer yer tanklar ve köpekler de bu kuşatmaya katılıyordu. Köye giriş ve çıkış yasaklanıyor, Bulgar memurlar ev ev dolaşarak gönüllü isim değiştirme dilekçelerini dağıtıyorlar ve kişilerden bir Bulgar ismi seçmelerini istiyorlardı. Seçenlere hemen yeni kimlikleri veriliyordu. Tüm köy isim değiştirdikten sonra kuşatma kaldırılıyordu. Tabii mukavemet edenler oluyordu. Mesela bir Türk kadının polislere balta ile saldırdığını duymuştuk. Ancak direnenler, en azı dayak olmak üzere, şiddetle ve hunharca tepki görüyordu. İbret olsun diye kızların ırzına geçildiği de alınan haberler arasındaydı. Bu arada polisle itişmeler çatışmaya dönüşüyor, çoğunluğu Türklerden olmak üzere ölüm vakaları olduğu duyuluyordu. Şehir ve kasabalarda ise başka bir taktik uygulanıyor, Türkler teker teker belediyeye çağrılıyor, orada dilekçe imzalatılıyor ve yine orada Bulgar ismi alıyor veya kendilerine Bulgar ismi veriliyordu."[68]

[66] Kurtuluş, **a.g.t.,** s. 69.
[67] Atasoy, **a.g.e**., s. 114.
[68] Lütem, **a.g.e.,** s. 169.

20 günlük bir süreçte Kırcaali ve çevresinde operasyon bittiğinde BKP'nin ilgili il başkanlarına "kahramanlık" madalyası verilmiştir. Ocak 1985'e gelindiğinde, ülkenin adını değiştirme çabası kuzeye de ulaşmış ve etkili bir şekilde tüm ulusa ulaşmıştır[69]. Özellikle ülkenin kuzeydoğusundaki Deliorman bölgesi oldukça büyük bir Türk nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır. Ocak ayı sonunda bu alandaki isim değişikliği prosedürünün yarısından fazlasının tamamlandığı gözlemlenmiştir. Başka bir deyişle, bu politika bir şekilde ilerlemiştir[70]. Ayrıca Deliorman ve Rodoplar'da da önemli sorunlar baş göstermiştir. Çoğu köyde halk, polise karşı direniş göstermiş ancak polisin sert tutumla karşı karşıya kalmışlardır. Bu sert tutum karşısında halktan yaralanıp ölenler de olmuştur. Vefat edenlerin çoğu, başta kalp krizi olmak üzere yaşadıkları stres, ıstırap ve sefaletin bir sonucu olarak bunu yapmıştır. Elbette Bulgar polisi tarafından arbede sırasında öldürülenler de olmuştur. Tutuklama ve sorgulamaların, ölümlerin yanı sıra sınır dışı etme işlemleri de yapılmıştır. "Belene Kampı" en bilinen sürgün yeriydi.[71]

Şekil 1. Belene Kampı[72]

Belene kampı 1944 yılında toplum için tehlikeli olarak görülen kişileri toplamak için Belene Adasının toplama kampı haline getirilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. "Ölüm Kampı" da denilen burasının ilk dönemlerinde normal suçlular gönderilmiş olsa da zamanla komünist rejime muhalif olanlar gönderilmeye başlanmıştır. Bulgar hükümetinin kendisine karşı toplu veya bireysel mukavemet gösterenlere karşı yanıtı sert olmuştur. 1985'ten sonra ise

[69] Atasoy**, a.g.e.,** s.s. 109-110.
[70] Lütem**, a.g.e.,** s. 184.
[71] Atasoy, **a.g.e.,** s. 115.
[72] https://www.timeturk.com/bulgaristan-turklerinin-kapanmayan-yarasi-belene-iskence-kampi/haber-1097635 (Erişim Tarihi:06.06.2022)

asimilasyon politikalarına karşı direniş gösteren Türkler kampa gönderilmiştir. Buraya kapatılan Türkler çeşitli işkenceler görmüşler, uygunsuz barınma ve beslenme koşullarında hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir. Suçsuz yere kapatılanlar kendilerini savunma imkânı dahi bulamamışlardır. Dahası gelecek için tehlike yaratabilecek kişiler dahi burada tutulmuştur. Kamptan çıkarılan Türkler, ev hapsi veya ülkenin farklı noktalarına sürgün edilmiştir[73]. Kamptaki insanlık dışı uygulamalar ve Bulgar hükümetinin tutumu birçok devlet ve uluslararası kuruluş tarafından kınanmıştır. Yapılan görüşmelerde görüşmeciler Belene kampı ile ilgili bildiklerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

Küçük köylerde haklarımızı savunan, biraz daha okumuş insanları, propaganda yaptıkları için Belene'de yatırıyorlardı. Bizim komşumuz da 5 yıl Belene'de yattı. Kızgınlıkla bütün Bulgarları öldüreceğim dediği için. Yaptığı bir şey yok, sadece söylemiş. Oradaki ilk iki yılını, bire bir kare şeklinde üzerinde mazgal olan bir çukurda geçirmiş. 'Neredeyse aklımı kaçıracaktım' diyordu. Sonra normal kampa geçirmişler ve sürekli Rus yazarların komünist kitaplarını okutmuşlar (Kadın, 44, Lise).[74]

Belene kampı demek bence yanlış aslında "Belene hapishanesi" demek daha doğru. Belene hapishanesinde yatan birçok kişiyle tanıştım. Anlattıkları, Nazi kamplarında yapılandan çok farklı değildi. Üstelik ölenler de olmuş. Açlık, eziyet, işkence ne ararsanız var (Erkek, 38, Yüksek Lisans).[75]

Öte yandan Bulgaristan, kamu hayatında isim değişikliğini zorunlu kılmak için bazı önlemler almıştır. Bulgar kimlik kartı bankalardaki işlemler için zorunlu hale gelmiştir. Hastanelerde de durum aynıdır. Komünist yönetimin Türk ve Müslüman ismine sahip olanların kamu haklarından yararlanamayacağını belirtmesi üzerine devlet dairelerinde ve hastanelerde sorun yaşamak istemeyenler mecburen yeni kimliklerini almışlardır. Toplu taşıma araçlarında belge kontrolü yapılırken Türk kimlikli kişilere para cezası uygulanmıştır[76]. Hatta yeni doğan çocuklara Bulgar ismi verilmediği takdirde doğum belgesi düzenlenmemiş ve evlilik başvurularında Bulgar kimlik kartı gösterilmiştir[77].

[73] Rengin Yavuz, "Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, II/2 (2019), s. 227.
[74] Yeliz Yayıntaş, "Bulgaristan Muhacırlarının Anlatımıyla 1989 Göçü", **The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration** içinde, (Ed. Meryem Bulut, Ceren Aksoy Sugıyama, Kadriye Şahin), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2021, s. 427.
[75] Yayıntaş, **a.g.m**., s.427.
[76] Demirhan, **a.g.m.,** s. 261.
[77] Türkkaya Ataöv, "The Turks of Bulgaria", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XLIV/1-2 (1989), s. 145.

Ayrıca kamuya açık alanlarda ve iş yerlerinde Bulgarca dışında dilin konuşulmasına yasak getirilmiş ve buna ilişkin uyarıcı levhalar da asılmıştır. Türkçe konuşanlara toplum huzurunun bozulması suçu ile para cezası verilmiştir. Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kırcaali ilinde 1989'a kadar Türkçe gizli gizli konuşulmuştur. Otobüslerde sivil polis olur korkusuyla ana dilleri olan Türkçeyi konuşmaktan kaçınmışlardır. Türkçe konuşanlara 5 ve 10 levadan başlayıp 100 levayı bulan cezalar verilmiştir. 100 leva bir işçinin yaklaşık bir aylık ücreti kadardır. Türkçe yayınlar yapan gazeteler, dergiler, radyoların yayınları da yasaklanmıştır. Nov Jivot (Yeni Hayat) Dergisi ile Nova Svetlina (Yeni Işık) Gazetesi 1985 yılı Ocak ayına gelene kadar Türkçe yayınlanmaktaydı. Ancak bu tarihten itibaren yayınlar Bulgarca yapılmaya başlanmıştır. Önceki dönemlerde açılan Türk tiyatroları da kapatılmıştır. Evlerdeki Türkçe kitaplar toplatılırken Türkçe yer adları Bulgarcaya çevrilmiştir[78]. Söz konusu dönemde Türk şarkıcıların kasetleri de yasaklanmıştır[79].

Dini yaşamdaki gelişmeler ele alındığında ilk olarak ülkenin farklı noktalarındaki Türk-İslam eserlerinin bir kısmının tahrip edildiği görülmektedir. Bu bağlamda halk psikolojik açıdan yıpratılmak istenmiştir. Söz konusu eserlerin birçoğu camilerdir. Hamamlar, kaplıcalar ve çeşmeler diğer tahrip edilen eserler arasındadır[80]. Bununla birlikte camiler çeşitli bahaneler ile ibadete kapatılarak farklı mekânlar haline getirilmiştir. Cenaze işlemleri, papazlar tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla ertesi gece cenazelerin topraktan çıkarılıp İslami usuller ile gömülmüştür. Ayrıca sünnet yasaklanmış ve yapan doktorlar hakkında işlemler yapılmıştır. Sünnetin yasaklanması ise 1984 yılı sonunda olmuştur. Sünnetçilere ve çocuğunu sünnet ettirene birçok yaptırım ve ceza uygulanmıştır. Bu cezalar içinde hapis, ağır para cezaları ve sürgün vardır. Resmi devlet yayınlarında sünnetin sağlığa aykırı olduğuna yönelik yayınlar yapılmıştır. Karşılaştıkları eleştirilere karşı Bulgarlar sünneti hastanelerde yapacaklarını bildirmişlerse de bu hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.

Türk azınlığın gelenekleri içinde bulunan azınlığının sünnet, evlilik, doğum, ölüm ve önemli bazı günlerinin anılması için imamlara ve hocalara okutma geleneği yasak hale gelmiştir. Ramazan ve Kurban Bayramlarında gerçekleşmesi gereken tüm ibadetler bölgelere göre değişiklik gösterse de yasaklanmıştır. Bayram ziyaretleri, oruç tutma ve kurban kesme engellenmiştir. Hatta bazı bölgelerde Bayram namazı dahi kılınması yasak hale getirilmiştir. Bulgar güvenlik güçleri, bayramlaşmak için dışarı çıkanları da engellemeye başlamış ve bu

[78] Gülsevin Güler, "1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Yerel Kültüre ve Tarihe İlişkin Algıları", **Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, Bursa, 2014, s.s. 42-44.
[79] Lütem**, a.g.e.,** s. 441.
[80] Refik Korkud, **Komünist Bulgaristan'ın Dosyası**, Türkiye Fikir Ajansı yay., Ankara, 1986, s.s. 34-35.

esnada çıkan çatışmalarda ölümler de meydana gelmiştir[81]. Sözde okul gezileri ile çocuklar bayramlarda ailelerinden uzak tutulmuştur. Kuran'ın basılması ve satılması kesinlikle yasaklanmış, evlerinde bulunduranlardan da toplanmıştır. Hac için 1980 yılından sonra hiçbir Türk'e izin verilmemiştir. Suudi Arabistan'ın hacca gitmek isteyen Bulgarlara özellikle de içlerinde bulunan Müslümanlara izin vermediği şeklinde bir iddia ortaya atılmıştır. Ortaya atılan bu iddia ile Bulgar yönetiminin Türkleri Müslümanlıktan uzaklaştırmaya çalıştığı anlaşılabilir. Bulgaristan Türkleri gördükleri bu baskıları şu şekilde dile getirmişlerdir:

Annemin zamanında Türkçe sekizinci sınıfa kadar özgürce okunabilirdi. 80'li yıllarda Türkleri azınlık gibi görmeye başladılar ve Türkçe yasaklandı. Bizi bir Bulgar gibi yetiştirmeye çalıştılar. Rahmetli babam, anneme yolda Türkçe "Hadi biraz daha çabuk ol" deyince ceza yemişti. İsimler değiştirilmeye başlandı. Cami kapıları tamamıyla kapandı. Camiden sadece cenazemiz kalkıyordu. Bayram namazı, vakit namazları hepsi yasaktı. Perdeleri kapatıyorduk, evde saklı bir şekilde namazları kılıyorduk. Kimin kimi şikâyet edeceğini bilmezdik. Saman balyalarını diziyorduk, oda gibi yapıyorduk, gözükmesin diye mum ışığında kurbanımızı kesiyorduk. O kadar korkuyorduk ki Kur'an sandıkta kilitli duruyordu. Şalvar giymek, başörtü takmak yasaktı (Kadın, 44, Lise).[82]

Çocukların sünnet edilmesi yasaklandı. Örnek olarak ben, o dönemde kaçak yolla ve inanılmaz yüksek meblağa ödenerek sünnet olan bir çocuktum. Tüm sorumluluğu dedem aldı. Sonrasında 60 yaş üstü kişilerin camiye girişleri yasaklandı, ardından da Türkçe konuşma yasağı. Babamın yediği Türkçe konuşma ceza kâğıdı vardı ama muhafaza edemedim. Ve sonunda isim değişikliği… Herkese 2 gün içinde Bulgar isimleri verildi (Erkek, 38, Yüksek Lisans).[83]

Geleneksel olarak bilinen Müslüman kıyafetlerini giymek de yasaklanmıştır. Büyük şehirlerde var olan camilerin bir kısmı onarım ve yenileme bahane edilerek kapatılmaya zorlanmıştır. Daha sonra açılması için herhangi bir çözüm getirilmeyen bu camiler zamanla eskimiş ve bakımsızlıktan yıkılacak hale gelmişlerdir. Bazı kentlerde Bulgarlar propaganda amacıyla kentlerin görünür yerlerindeki camilerin dış badana ve boyasını yapmışlar ve gelen yabancı heyetlere göstermişlerdir. Bulgaristan'da Bulgar makamları 1985 yılı sonuna kadar 1300 cami olduğunu açıklamıştır. Ancak Sofya Basını tarafından çeşitli dillerde yayınlanan

[81] Fevziye Maral, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 Göçü", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi,** İstanbul, 2010, s.s. 27-28.
[82] Yayıntaş, **a.g.m.**, s.425.
[83] Yayıntaş, **a.g.m.**, s. 425.

“Nouvelles de Sofia’’ ve “Sofia News’’ gazetelerinde bu sayının yalnızca 300 olduğu aktarılmıştır. Yabancı dillerde çıkan “Bulgaria Today’’ adlı derginin 1986 yılı 456. Sayısında Bulgaristan’da sadece 100 cami olduğu ifade edilmiştir. 1987 yılı haziran ayında gerçekleşecek olan İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) Temas Grubu’nun ziyareti öncesi bu sayının göstermelik olarak yükseltildiği anlaşılmaktadır. Özetle Türk-İslam Medeniyetine ait var olan kültürel mirasa bilinçli olarak zarar verilmiştir.

Eğitim alanına baktığımızda, anaokuluna giden her çocuğun masraflarının devlet tarafından ödeneceği tespit edilmiştir. Bunun amacı gençleri genç yaşta Bulgar kültürü ve dili ile tanıştırarak milli kimlik duygularını unutturmaktır. Okul yılları boyunca Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Bulgar yönetimi alay konusu olmuş ve komünist doktrin uygulanmıştır. Ayrıca çocukların İslam'dan uzaklaştırmak için ateizm temelli eğitim sistemine de vurgu yapılmıştır. Bu durumları basın ve yayın organları da pekiştirmiştir[84].

İletişimdeki gelişmelere bakıldığında, ülkede yaşananların dış dünyaya ve özellikle Türkiye’ye sızmasının engellenmesi amaçlandığı görülmektedir. İlk olarak Türkler tarafından yapılan telefon görüşmeleri önemli düzeyde kısıtlanmıştır. Telefon veya mektupla Türklerin Türkiye’deki yakınları ile görüşmelerinin önüne geçmek istenmiştir. Türkiye’deki akrabalarına göndermek istedikleri mektuplara da kısıtlama uygulandıysa da Türkler farklı yollar ile mektuplarını göndermeye çalışmışlardır[85]. Türkiye ve Bulgaristan’dan birbirlerine gelip gitmeler yasak olmuştur. Sadece istisna durumlarda izin verilmiştir.[86]

Tüm bunlarla beraber Bulgar kültürü övülerek yüceltilmiş, Türkiye ve İslam dinine karşı kötüleyici propagandalar yapılmıştır. Nitekim Türk azınlıklarının esasında Osmanlı Devleti döneminde Türkleştirilen Bulgarlar oldukları fikri dayatılmaya çalışılmıştır. Bu şekilde Bulgaristan’da yaşayan Türk azınlığın beyninin yıkanması için çaba sarf edilmiştir.

Aralık 1984'ten itibaren Türk basını Bulgaristan'daki gelişmeleri kısmen yansıtmaya başlamıştır. Adlarını değiştirmeyi reddeden toplulukların Bulgar ordusu tarafından kuşatıldığı ve direnen herkesin ya hapse atıldığı ya da Belene Kampı'na sürüldüğü bildirilmiştir.

Bu haberlerin ardından dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren, derhal Todor Jivkov'a bu faaliyetlerin durdurulmasını talep eden bir mektup yazmıştır. Ancak bilindiği gibi

[84] Lütem, **a.g.e.,** s.s. 443-444.
[85] Rüştü Yılmaz, “Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2008, s.s. 61-63.
[86] *Hürriyet*, 26 Ekim 1989.

olaylar bir son bulmamış; bunun yerine yoğunlaşmıştır[87]. Bunun üzerine Türk hükümeti 22 Şubat 1985'te Bulgaristan'a bir nota vermiştir. Bildiriye göre, Türk azınlığı sorununu çözmek için tartışmalar yapılmalı ve gerekirse tam bir göç anlaşması masaya yatırılabilir. Türk yönetimi altı gün sonra Bulgaristan'ın bu fikirleri reddettiği haberini almıştır. Daha sonrasında 4 Mart 1985 tarihinde Türkiye, Bulgaristan'da bir nota daha vermiştir. Bu da 22 Mart 1985 tarihinde Bulgaristan tarafından reddedilmiştir. Dönemin Başbakanı Özal, 12 Mart 1985 tarihinde verdiği demeçte 1950-1951 süreci içerisinde Türkiye nüfusu 20 milyon iken 500.000 göçmen alındığı ve 1 Milyondan fazla Türk kökenli kişiye gerekli olursa kapılarının açılacağı ifade etmiştir[88].

Türkiye'den gelenlerin yanı sıra Bulgaristan'a dünyanın dört bir yanından gelen sayısız tepkilerden de kısaca bahsetmek önemlidir. İlk olarak, 19 Şubat 1985'te KKTC, Türk azınlığa karşı alınan baskıcı tedbirlere karşı olduğunu açıklamıştır. Ardından, iki önemli Batı Bloku ülkesi, yani Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, Bulgaristan'ı açıkça kınamıştır. Ancak, küresel bölünmenin azalması nedeniyle, diğer Batılı güçler SSCB'nin gerçeklerini kabul etmekten kaçınmışlardır. Buna ek olarak, birkaç yabancı kuruluş Bulgaristan'ı Türk azınlığa yönelik muamelesi nedeniyle eleştirmiştir[89].

1.5. Asimilasyon Politikalarının İspatı: Naim Süleymanoğlu'nun İlticası

"Cep Herkül'ü" lakabıyla bilinen ve tüm zamanların en iyi haltercisi olarak kabul edilen Naim Süleymanoğlu'nun üç altın olimpiyat madalyası, yedi dünya şampiyonluğu ve altı Avrupa şampiyonluğu vardır ve dahası 62 kez dünya rekoru kırmış, defalarca da yılın haltercisi seçilmiştir. 1985 yılında Monte Carlo'da yapılan dünya şampiyonasından sonra en büyük devlet ödülü ile ödüllendirilmiş ve Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov tarafından "Bulgaristan Halk cumhuriyeti Kahramanı" unvanı verilmiştir. 1967 Kırcaali doğumlu Naim Süleymanoğlu[90] da Bulgar Komünist yönetiminin uyguladığı asimilasyon politikalarının hedefi olmuştur.

Bulgaristan'da çok sıkı koruma altında tutulan Süleymanoğlu, Türk isminin zorla bir Bulgar ismiyle değiştirilerek çeşitli baskılara maruz kalması sonucunda 1986'da Avustralya

[87] Bayram Akça, "1945-1990 Türk Bulgar İlişkileri ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskân Edilen Bulgaristan Muhacirleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXIV/70 (2008), s.s. 82-84.
[88] *Milliyet,* 13.03.1985, "Bulgarlarla Sportif Faaliyetler Durduruldu". http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1985/03/13
[89] Lütem**, a.g.e.,** s. 262.
[90] Bulgaristan'da değiştirilen adı: Naum Şalamanov

Melbourne'da düzenlenen Dünya Halter Şampiyonası'nda Türkiye büyükelçiliğine sığınarak dönemin başbakanı Turgut Özal'ın destek ve çabalarıyla Türkiye'ye iltica etmiştir. Büyükelçi Faruk Şahinbaş iltica olayını heyecanla doğrulamış, gerekli işlemlerin yetkililerce yapıldığını ve hiçbir sorun olmadığını, Naim Süleymanoğlu da kendi isteğiyle Bulgar zulmünden kaçtığını ifade etmiştir[91]. Bu durum Bulgaristan'da zorla isim değiştirmelerinin olmadığını ısrarla savunan Bulgaristan yönetimine karşı adeta tokat niteliğinde bir cevap olmuştur.

Naim Süleymanoğlu, Türkiye Başkonsolosluğu'nda iltica isteğinin gerekçesi olarak şunları söylemiştir[92]:

"Ben Türk asıllıyım. Kendimi tepeden tırnağa Türk hissediyorum. Bulgaristan'daki zulümden kaçmak ve Türkiye'ye sığınmak için yıllardır uğraşıyorum. Fırsatını ancak şimdi bulabildim. Benim adımı da Naum Shalamanov olarak değiştirdiler. Bu baskılara daha fazla dayanmak mümkün değil…"

Süleymanoğlu bir başka açıklamasında ise; *"Katıldığım müsabakalarda birçok madalya kazandım. Ancak geçen yıl adımı Naum Şalamanov olarak değiştirmeleri bardağı taşıran son damla oldu. Bulgaristan'da Türkçe konuşmak yoktu. Camilerimizi kapattılar. Daha çok şeyler yaptılar. Her an kaçmayı baskılardan kurtulmayı düşündüm. Uzun süredir plan yapıyordum. Ve sonunda hedefime Avustralya'da ulaştım. Bu Avustralya olmasaydı başka bir yerde gerçekleşecekti. Şu kadarını söyleyebilirim ki sevincim sonsuzdur. Vatanıma dönmekten çok memnunum."*

Şampiyon haltercinin Türkiye'ye iltica etme isteği Bulgar Hükümeti tarafında şok etkisi yaratmış ve çeşitli yalanlarla gerçekler halktan gizlenmeye çalışılmıştır. Bulgar Hükümeti tarafından yapılan açıklamada Süleymanoğlu'nun teröristlerce kaçırılıp ilticaya zorlandığı ve ailesinin de buna çok üzüldüğü ayrıca Avustralya'nın kendilerine yardımcı olmazsa orada müsabaka yapmayacakları da ifade edilmiştir.[93]

Fransa'nın ünlü spor gazetesi L'Equipe, "Süleymanov Batı'ya Dümen Kırdı" başlığıyla Türk asıllı dünya şampiyonunun iltica için Melbourne'daki şampiyonadan yararlandığını belirtmiştir. Gazete, Süleymanov'un özellikle 1984 yılında 15 dünya rekoru kırmasının ardından isminin Bulgarlaştırıldığına dikkat çekmiştir.[94]

[91] *Hürriyet*, 11 Aralık 1986.
[92] *Hürriyet*, 11 Aralık 1986.
[93] *Hürriyet*, 12 Aralık 1986.
[94] *Hürriyet*, 12 Aralık 1986.

Türk vatandaşlığına geçiş dilekçesini "Süleymanoğlu" soyadı ile imzalayan dünya şampiyonunu dönemin cumhurbaşkanı Kenan Evren ve başbakanı Turgut Özal sıcak bir şekilde karşılamışlardır. Naim Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye getirtilmesinde büyük çabaları olan Turgut Özal, Süleymanoğlu'nu manevi evladı ilan ederken, Cumhurbaşkanı Kenan Evren de "Vatanına hoş geldin" demiştir.[95]

1.6. 1989 Göçü Öncesi Tarihi Gelişmeler

Baskı politikalarının durdurulması için Türkiye en üst düzeyde girişimlere 1985 yılında başlamıştır. Türkiye'nin çeşitli illerinde protestolar başlarken aynı zamanda İstanbul, Edirne, Bursa gibi illerde yürüyüşler de yapılmıştır. Dernekler, üniversiteler ve meslek kuruluşları bildiri yayımlarken, Ankara'ya çağrılan Sofya Büyükelçisinden bilgi vermesi istenmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi 20 Şubat 1985'te gizli bir oturum düzenlemiş ve Bulgaristan'da yaşayan Türkler sorununu görüşmüşlerdir. 22 Şubat'ta Bulgaristan'a bir nota verilmesine karar verilmiştir. Burada konunun müzakereler yoluyla çözülmesi istenmiş olup geniş kapsamlı bir göç anlaşması yapılabileceği söylenmiştir. Bulgaristan bu durumu "içişlerine müdahale" olarak yorumlamıştır. Burada yaşayan Türklerle ilgili durumun yalnızca kendilerini ilgilendirdiğini bildirirken göç anlaşmasını reddettiğini belirtmiştir. Müslüman Türk azınlıkların bu durumuna İslam Konferansı Örgütü de büyük bir önemle yaklaşmıştır. Örgüt, Dışişleri Bakanları Konferanslarında "Bulgaristan'daki Müslüman Türk Azınlığın Çilesi" başlığıyla 1986 yılında Amman'da, 1989 yılında ise Riyad'da toplanmıştır.

Bulgaristan'da yer alan durumla ilgili kararlarda yönetimin yaptıkları, İslamiyet ve Türklüğü yok etmeye yönelik baskı ve insanlık dışı uygulamalar kınanmıştır. Bulgar hükümetine çağrıda bulunulmuş ve Bulgar hükümeti Müslüman Türklerin azınlık, dini, etnik ve kültürel haklarını iade etmeye, aile birleşmelerine ve isteyen Türklerin göçüne imkân tanımaya davet edilmiştir. Ayrıca Müslümanların acılarına da son verilmesi yönünden çağrılarda bulunulmuştur.

Müslüman azınlığın durumunu tespit etmek ve izlemekle ilgili bir grubun kurulmasına ilk kez 1986 Fez Konferansı'nda karar verilmiştir[96]. Uluslararası artan tepkiler, Batı ve bazı sosyalist grupların desteği, ayrıca Türkiye'nin devam eden çağrıları göç konusunda ülkede farklı bir havanın esmesine neden olmuştur. Bulgaristan bu durumda yaptıklarını gözden

[95] *Hürriyet,* 15 Aralık 1986.
[96] Ercüment Konukman, **Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan: Nedenleri, Boyutları, Sonuçları, (**Ed. Kutlay Doğan), Türk Basın Birliği, Ankara, 1990, s. 56.

geçirmeye başlamıştır. Bulgaristan yaşadıkları bu durumları inkâr etmekle birlikte bir türlü Türkiye ile görüşmeye de yanaşmamıştır. Diyalogların başlaması ancak 23 Şubat 1988'de Belgrad'da imzalanan protokol çerçevesinde olmuştur. Bulgaristan'da yaşanan hayat şartlarını düzeltmeyi arzu eden ve Türk azınlığının sorunlarına çözüm olmak için toparlanan Belgrad Protokolünde yapılan görüşmelerde Bulgar tarafının yaşanılan tüm sorunları görmezden gelmesinden dolayı hiçbir gelişme olmamıştır. Yüksek düzeyde görüşmeler ve mesajlarla devam eden diyalog sürecinde, Bulgaristan'da süregelen zorla eritme politikası hiç değişmeden aynı şekilde devam etmiş, politikanın değişmesi yönünde olumlu bir durum yaşanmamıştır. Ortaya çıkan bu durum karşısında Türkiye Ocak 1989 yılında imzalanan Avrupa Güvenlik ve İş birliği Konferansı (AGİK) Viyana Toplantısının Kapanış Belgesinde insani boyut durumunda dağılmış ailelerin birleşmesi konusunu ortaya atmıştır.[97] Türkiye 3 Nisan 1989'da AGİK sonuç belgelerince Bulgaristan'a bir nota vermiş burada parçalanmış olan ailelerin birleşme isteklerini tekrarlamıştır.

Bu nota ile daha önce Türkiye'nin AGİK ile yaptığı başvurular itiraz edilmiştir. Bulgaristan bu talebi "*Türkiye'nin istediği kişilerin Bulgaristan'da yaşamadıkları, Türkiye talebini Bulgar adlarıyla yinelerse konunun araştırılabileceği*'' açıklamasıyla reddetmiştir. Mayıs ayı başında yaşanan bu gelişmeler üzerine Türkiye Sofya'da Bulgaristan'ı baş başa görüşmeye davet etmiştir. Türkiye, bu notada "*Bulgaristan'da yaşayan Türklerin adlarının Bulgar makamlarınca değiştirildiğinin bilindiğini*" de belirterek konunun karşılıklı görüşülmesini istemiştir.

Bulgaristan'ın kendisinin imzaladığı bir belgeye aykırı şekilde hareket ettiği anlaşılmaktadır. AGİK sonuç belgesi, ilk adımda bilgi isteme, ikinci adımda toplantıya çağırma, üçüncü adımda AGİK'e katılan 35 ülkeye resmen duyurma ve dördüncü adımda konuyu konferansa getirme mekanizmasıyla çalışmaktadır. 3 Nisan'da Türkiye bu doğrultuda adımlar atmış, Bulgaristan'dan belli cevaplar almak istemiş ve bunun için de toplantıya çağırmıştır. Türkiye AGİK'e katılan üyelere bölgede yaşanan gelişmeleri gayrı resmi yollardan duyurmuştur. Yaptığı toplantı çağrılarına cevap alamayan Türkiye, Bulgaristan'ın bu durumunu mayıs ayında yapılacak olan Paris'teki AGİK toplantısında görüşülmesi amacıyla oraya götürmüştür.[98] 20 Nisan 1989 yılın da Türk Hükümeti Jivkov yönetimine bir nota daha vermiştir. Bu notada çağ dışı bu duruma son vermeleri, mantıklı bir göç anlaşması imzalamaları ve ilk aşamada 3.410 Türk grubunun Türkiye'ye gönderilmesi isteniyordu.

[97] Konukman, **a.g.e.,** s. 57.
[98] *Hürriyet,* 10 Mayıs 1989.

Bulgaristan'daki 1.5 milyonluk Türk kitlesinin amansız düşmanı haline gelen ve yıkılmaz sanılan diktatör Todor Jivkov 3 Kasım 1989'da Sofya'da binlerce insanın katıldığı gösterilerin odak noktasıydı. Göstericilerin "glasnost (demokratikleşme reformları)" ve "demokrasi" diye bağırmalarının ardından 9 Kasım 1989'da Garbaçov'un da etkisiyle Jivkov düşürülmüştür. Sonraki süreçte halk ve Demokratik Güçler Birliği ile Komünist Partisi arasında bir mücadele başlamış, halk rejime karşı tepkilerini gösterirken Demokratik Güçler Birliği de Komünist Partisi'ni demokratik bir anayasa için zorlamaya başlamıştır. Gösterilerde halk, "Kahrolsun komünizm" diye bağırırken, Bulgaristan'daki soydaşlarımız da bu gösterilere katılarak "Türk esaretine hayır", "İsimlerimizi geri verin" diye bağırmışlardır.[99]

Komünist Partisinin geri adım atmaya başlamasıyla ve Başbakanlığa ılımlılardan birinin geçmesiyle birlikte Nisan 1990'da çok partili, hür ve serbest bir seçim yapılması kararı alınmış ve Komünist Partisi adını *Bulgaristan Sosyalist Partisi* şeklinde değiştirmiştir. Yapılan seçimlerde Bulgaristan Sosyalist Partisi 211, Demokratik Güçler birliği 144, soydaşlarımızın Hak ve Özgürlükler Hareketi 23 milletvekilliği elde etmiştir. Aralık 1990'a kadar komünistler yine yönetimi elinde tutmuş, yoğun gösteri ve grevler sonucunda tarafsızlardan Dimitar Popov'un bütün partilerden meydana gelen bir koalisyon hükümeti kurmasıyla yumuşak bir atmosfer oluşmuştur. Bu durum tabii ki de Bulgaristan'da her şeyin düzeldiği anlamına gelmiyordu.[100]

1.7. 1989 Bulgaristan Türkleri Zorunlu Göçü

AGİK kararlarını da çiğneyen Bulgar Hükümeti kararların uyulması yönünde yürüyüş düzenleyen Türklerin üzerine ateş açmış ve pek çok kişinin ölmesine sebep olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Türkiye Bulgaristan'a sert bir nota vermiş, AGİK kararlarına uymasını istemiştir. Türkiye tarafından verilen son nota ile Bulgaristan'a 10'uncu nota verilmiştir.

Sofya'da yapılacak toplantıda bölünmüş ailelerin durumları ve Türk azınlık haklarının uygulaması durumlarının görüşüleceğini anlayan Bulgar yönetimi ön koşul getirmiştir. Türkiye'nin sürekli olarak gündeme getirdiği Bulgaristan'da yaşayan Türklerin durumuna karşın Bulgar yönetimi ortaya "Türkiye'deki Kürt hakları'' durumunu atmıştır. Bununla birlikte Türkiye de görüşmenin sadece önerilen konular çerçevesinde gerçekleşeceğini

[99] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, C. I-II, 16. baskı, Alkım yay., İstanbul, 2007, s. 924.
[100] Armaoğlu, **a.g.e.,** s. 925.

belirtmiştir. Ayrıca AGİK koşullarının çiğnenmesi nedeniyle Ankara, Sofya'da 25 Mayıs 1989 yılında gerçekleşecek olan toplantıyı iptal etmiştir. Türkiye'nin toplantıyı iptal etmesindeki en büyük neden Bulgaristan'ın bu konuda direnmesi olarak bilinmektedir[101]. Türkiye Bulgaristan'ın yaptığı "*ülke dışına çıkmaya zorlama*" yöntemiyle iki yönlü şekilde çıkar sağlayacağını düşünmüştür. 30 Mayıs'ta Paris'te yapılacak AGİT İnsani Boyutlar toplantısında Türkiye'den gelecek eleştirilere verecek malzemeler toplarken ülkede soruna neden olan kişilerden bu yolla kurtulmuş olacaktı[102].

Farklı kentlerde Türklere ateş açan Bulgarlar nedeniyle Türkiye müttefik ülkeleri ve üçüncü dünya ülkelerini uyarma kararı almıştır. Ankara 24 Mayıs'ta bu ülkelerin temsilcilerini Dışişleri Bakanlığına davet ederek bölgede yaşanan gelişmelerden bahsetmiştir. Bu ülkelerin olaylara karşı duyarlılık göstermesi de beklenmiştir[103]. NATO'nun 29 Mayıs 1989 tarihindeki oturumunda Bulgar yönetiminin Türk azınlığa uyguladığı insanlık dışı muamele gündeme taşınmıştır. Başbakan Özal zirve oturumunda söz almıştır. Türkiye'nin Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliğindeki gelişmeleri memnuniyet ile karşıladığı belirtmiştir. Bunun yanında özellikle değişen hava ile Varşova Paktı ülkelerinde insan haklarının etkilenmemesi gerektiğini açıklamıştır. Türk azınlığının yaşadığı insanlık dışı durumlardan bahsederek Bulgar Hükümetine sözü getirmiştir: "*Son gelişmelerden hepinizin haberdar olduğunu sanıyorum. Bulgaristan'daki baskı politikası son günlerde yeni ve trajik bir safhaya ulaşmıştır. Maruz kaldıkları aşağılayıcı davranışlara karşı barışçı bir direnişe giren ve gösteri yapan masum insanlar katledilmektedir. Bugün burada üzüntüyle belirtmek isterim ki, bu masanın etrafında toplanan müttefiklerimizin bu olaya tepkileri, şükranla andığımız bir istisna hariç, insan hakları konusunda geleneksel olarak gösterdikleri duyarlılığın gerisinde kalmıştır. Kendi içimizde tutarlı olmamız ve çifte standartlar uygulamaktan kaçınmamız gerektiğine inanıyorum*[104]*…*'' AGİK "İnsani Boyut'' toplantısından önce Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ittifak üyesi içinde bulunan 15 ülkenin Dışişleri Bakanlarına birer mektup vermiştir. Mektuplarda Bulgar yönetiminin insanlık dışı faaliyetlerinden bahsedilerek kendilerine destek verilip iş birliği içinde olmaları istenmiştir. Mektup içerisinde ayrıca Türkiye'nin 1984 yılından itibaren uygulanan asimilasyon hareketlerine nasıl tepki verdiği açıklanmaktadır. Ayrıca parçalanmış ailelerin birleştirilmesi konusunda Bulgar yönetimine verilen notada 19 bin 704 kişiden ancak 240 kişinin gönderildiği söylenmiştir[105]. Uluslararası

[101] *Milliyet*, 25 Mayıs 1989.
[102] *Milliyet*, 4 Mayıs 1989.
[103] *Milliyet*, 25 Mayıs 1989.
[104] *Hürriyet*, 30 Mayıs 1989.
[105] *Hürriyet*, 30 Mayıs 1989.

çevrelerde bu durum yankılanmaya başlamış ve ilk tepkiyi almıştır. Burada ilk olarak ortaya konan tepki Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü Başkanı Patrick Dufty'den gelmiştir. Dufty üye ülkelerin parlamento ve hükümetlerine Bulgaristan'da yaşanan durumlarla ilgili Türkiye'ye destek vermeleri yönünde açıklamalar yapmıştır. Paris'te toplanan AGİK İnsanı Boyut Konferansında ise Bulgaristan'ın üye ülkeler içinde bulunan Türkiye dışında 8 ülke tarafından daha Türk azınlığa ilişkin tutumundan dolayı insan hakları ihlali işlediği anlaşılmıştır[106]. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin dik duruşları, Türkiye'nin yoğun baskıları ve uluslararası tepkiler nedeniyle Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov ülkede tek bir nüfus yaratamayacağının farkına varmıştır. 29 Mayıs'ta yaptığı bir konuşmada, Türkiye'yi gitmek isteyen veya orada yaşamak isteyen Bulgaristan Müslümanlarına kapılarını açmaya davet etmiştir[107]. Başbakan Özal yapılan açıklamaya karşın gelmek isteyenlere kapıların açık olduğunu belirtmiştir. Bulgar yönetiminin verdiği bu sözde samimi ise acil bir toplantı yapılması ve kapsamlı göç anlaşmasının imzalanması gerektiğini belirmiştir. Özal Türkiye'nin 1988 yılında da Bulgaristan'a bir göç anlaşması önerisinde bulunduğunu ancak bu önerinin reddedildiğini belirterek olayların sadece bu durumdan ibaret olmadığını da bildirmiştir. AGİK güvencesi altına alınması gereken durumlar olduğunu belirtmiştir. Özal'a göre orada kalmak isteyenlere insanca davranılması gerekmekte olup bu durum AGİK ile güvence altına alınmalıdır. Ayrıca daha önce Türkiye'ye gelmiş olanların Bulgaristan'ı ziyaret edebilecekleri ya da orada kalmak isteyenlerin olacağı, bununla birlikte kişilerin malları ve mülklerinin güvence altına alınması gerektiği söylenerek bu durumun da Türkiye tarafından müzakere edilmeye hazır olduğu belirtilmiştir. Bulgaristan'da bulunan Türk azınlığının haklarını garanti altına almak ve onları sıkıntıdan kurtarmak isteyen Türkiye bunu kapsamlı bir göç anlaşması imzalayarak yapmak istemiştir[108]. Bulgar televizyonları ve radyolarını kullanarak Müslüman Türk halkını örgütleyen Bulgar yetkililerinin bu tutumundan sonra 2 Haziran'da Sofya'da Türk Büyükelçiliği önünde büyük bir gösteri yürüyüşü yapılmıştır. Bu gösteriye katılanların istekleri içinde Türkiye'nin sınırları açması ile Müslüman Bulgarların göç etmesi vardır[109]. Ankara yapılmış olan bu protestoya sert bir tepki vermiştir. Ayrıca Jivkov yönetiminin "sınırları açın'' çağrısına karşı Başbakan Özal "Hemen bir göç anlaşması görüşmelerine başlayalım'' yanıtı vermiş olsa da bu duruma bir karşılık alamamıştır. Bulgaristan yönetimi bu zaman içinde ülkesindeki Türk nüfusu hızla yok etmeye çalışmıştır. Bunun için Türkiye'ye bilgi dahi vermeden çok sayıda Türkü vagonlara zorla bindirerek

[106] *Hürriyet*, 1 Haziran 1989.
[107] *Hürriyet*, 30 Mayıs 1989.
[108] *Hürriyet*, 31 Mayıs 1989.
[109] *Milliyet*, 3 Haziran 1989.

Türk-Bulgar sınırına göndermeye başlamıştır. Bununla ilgili olarak Başbakan Turgut Özal 2 Haziran'da yapılan bir toplantıda Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk azınlığının gelmesinin Türkiye'ye ekonomik ve politik etkisiyle ilgili bir soruya, "*Ben bu toplantıya gelirken bir telgraf aldım. 8 vagonlu özel bir tren hazırlamışlar. Bize hiç sormadan gönderiyorlar. Treni yollayın alalım dedim, ama yalnızca yaşlıları yolluyorlar. Bu insanları yollarlarsa almaya hazırız. Türkiye'ye etkisinin ne olacağı gelecek olan sayıya bağlı, 1 milyon yollasalar da alacağız*''[110] karşılığını vermiştir.

Bulgaristan'da 1951 yılındaki göçten sonra en büyük kitlesel göç olan 1989 göçüyle birlikte bir insanlık trajedisi yaşanmıştır. Nitekim yabancı basının hücumuna uğrayan Kapıkule'de soydaşlarla görüşen Holanda'nın NOB televizyon muhabiri gördüğü manzarayı "*Türkiye'ye ilk kez geliyorum. Doğrusu böyle bir manzarayla karşılaşacağımı bilmiyordum. Bu sahneler ancak savaşlarda olur. Bu büyük bir insanlık ayıbı, 20'nci yüzyılın yüz karası olayı, İkinci Dünya Savaşından sonra en büyük hazin olaylar; korkunç derecede etkilendim. Kapıkule'de oturup tam yedi saat tampon bölgede eşyalarını sırtlarında taşıyan insanları seyrettim. Türk tarafına geçtiklerinde gözlerinin sevinçle parladığını gördüm. Sanki savaştan çıkıp özgürlüğe kavuşuyorlar gibiydiler*''[111]şeklinde dile getiriyordu.

Ayasofya Müzesinin girişine Bulgar zulmünün fotoğraflarını asan Anadolu ajansı İstanbul'a gelen turistlere bu durumu gösteriyordu. Bu olayları kendi ülkelerinde hiç duymadıklarını belirten turistler biz onların ailelerine kavuştuklarını düşünüp seviniyorduk diye açıklama yapıyorlardır. Bu sergiye katılan turistlerin belirtikleri ortak düşünce ise olayların dünyanın dört bir yanında duyurulması gerektiğidir.

1.8. 1989 Zorunlu Göçünün Bulgaristan ve Türkiye'ye Etkileri

- **1989 Göçünün Bulgaristan'a Etkileri**

1989 Zorunlu Göç'ün ardından Bulgaristan'ın önemli demografik kayıplar yaşadığını söylemek doğru olacaktır. 1989 ve 1992 yılları arasında, Türk soyundan gelen yaklaşık 345.000 Bulgar ülkeyi terk etmiştir. Bu bölünmeler tarihsel olarak siyasete ve etnisiteye dayanmaktadır. Türkler Kırcaali ve Razgrad şehirlerinde çoğunluk etnik grup olmaya devam etmiştir. Buna ek olarak, Bulgaristan'ın post-sosyalist dönemde demografik bir sorunla karşılaşmaya başladığını belirtmek gerekir.

[110] *Hürriyet*, 3 Haziran 1989.
[111] *Hürriyet*, 31 Temmuz 1989.

Bu durumun en önemli nedenlerinden biri de ülkenin yoksulluk ve ekonomik bunalım içerisinde olması dolayısıyla ailelerin çocuk sahibi olmasından çekinmeleri ve eğitim düzeyi yüksek olan Bulgarların "Demir Perdenin" kalkması ile Batı'ya göç etmesidir[112].

Ekonomik olarak ele alındığında Türk azınlığın göç etmesi ile çeşitli tarım alanı ekilmemiş, fabrikalar, inşaat alanları ve birçok iş gücü açığı da meydana gelmiştir. Bulgaristan Hükümeti söz konusu açığın kapanması için başta Rusya olmak üzere yurtdışından iş gücünü karşılaşmıştır. Bu noktadaki amaçları Türklerin bıraktıkları yerlere yabancıların yerleştirilmesi ve iş gücündeki boşluğu tamamlamaktır. Fakat bu durum planlandığı şekilde ilerlemeyerek gelen işçilerin kısa sürede memleketlerine geri dönmesi ile sona ermiştir[113].

Zorunlu göçün yapıldığı dönemde Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın önemli bir kısmının kırsal bölgede yaşadığı bilinmektedir. 1986 yılında gerçekleştirilen istatiksel çalışmalarda Bulgar işgücünün %18'nin tarım alanında çalıştığı belirlenmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki Türklerin tarımdaki pozisyonu oldukça önemlidir. Göçten dolayı Türklerin işlerini bırakması ile mahsuller tarlada kalmış, üretimde seviye de düşmüştür. Bu durumu kurtarmak için Bulgar hükümeti tarımda sivil seferberlik ilan etmiştir. Gönüllü olan herkes çiftliklerde çalışarak zaman geçirmiştir[114]. Sanayi sektöründe de önemli sorunlar mevcuttu. Özellikle Türklerin yoğun olduğu bölgelerde, toprak ve cam sanayiine bağlı işletmelerde sorunlar daha da artmıştır. Hizmet sektöründe diğer sektörlere göre daha az kesinti yaşanmıştır. Öte yandan sağlık sektöründeki hemşire ve ebeler gibi ara çalışanların büyük bir bölümünün Türk olması nedeniyle bu alanda bazı sorunlar yaşanmıştır.[115]

Göçün karmaşık etkileri nedeniyle Bulgarların bu tutumu Türkiye'yi zor durumda bırakmış, ancak kendi ekonomisine de zarar vermeye başlamıştır. Bulgaristan, tarım ve sanayide çalışan işçilerin azalması nedeniyle 5 Temmuz'dan itibaren göçmen vizesi olanların ülkeyi terk etmesine izin vermeyeceğine dair haberler yayınlamaya başlamıştır. Konu kapsamında döneme tanıklık eden Sami Eminoğlu'nun aktardıklarına göre:

"*…zorunlu göçün başlangıcını, zorunlu göçün seyrini, bir yerde zorunlu göçün vizeli geçişini, göç edenleri gördüm. Akrabalarımı uğurlarken 10 gün göç kamplarında kaldım. Bulgarların iyi yaşamayacaklarını gördük. Zorunlu göçle 350.000 kişinin Türkiye'ye göç*

[112] Emin Atasoy, **Beşerî ve Kültür Coğrafyası Işığında Bulgaristan**, MKM yay., Bursa, 2010, s.s. 52-53.
[113] Emin Atasoy, "Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü", **Coğrafya Dergisi**, S. 21 (2010), s. 12.
[114] Nazif Kuyucuklu, "Bulgaristan'dan 1989 Göçünün Nedenleri, Oluşumu ve Olası Sonuçları", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 3-4-5 (1993), s.s. 277-279.
[115] **A.g.m.**, s. 279.

etmesiyle Bulgaristan ekonomisi sarsıldı. Büyük boşluklar oldu tarımda, orman işlerinde, madencilikte, inşaat sektöründe fabrikalarda büyük boşluklar oldu bunları gözlerimle gördüm. Tabii zaten Bulgaristan'da Türk azınlığı, Pomaklar, Roman asıllılar Bulgaristan'ın angarya işlerini biz yapıyorduk, inşaat, madencilik, tütün işlerinde bütün angarya işleri bizler yapıyorduk bütün bu alanlar boşaldı. İnsanların, Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin pasaportlarını vermediler. Tütünler ekilmişti o zaman tarladaki tütünler artık boylanmış, kişilere dediler ki mahsulünüzü toplayın teslim edin. Öyle gidebilirsiniz. Böyle zorluklar yaşadı insanlar. Daha önce zaten, hüküm görmüş, ceza yemiş kişileri, Belene'de yatanları, göç için çok istekli olanları göndermişlerdi. Daha sonra baktılar ki ekonomi sarsıldı bunun üzerine üniversite öğrencilerini getirdiler Sofya'dan Mestanlı tarım arazilerinde tütün toplamaya, makasla tütün topladılar. Bir iş gününde yarım sırık tütün toplayabiliyorlardı. Göç edenler etti ama bir gerçek daha var, göç etmeyenler de artık kapı açıldı biz de bir gün gideceğiz diye işten güçten elini çektiler. Elinde avucunda ne varsa da gezdiler tozdular harcadılar ve hazırlık yaptılar ne götürebiliriz ne işimize yararlı olur diye bunların peşinde koşmaya başladılar. Gerçi göçün hızlı olduğu zamanlarda getirebilenler getirdi bir şeyler daha sonra bunlara da sınırlama geldi. İki aileye bir kamyonet verdiler. İki aile bir kamyonete ne sığdırabilecek yani çok değerli şeyler getiremediler."

Temmuz ayına gelindiğinde durum daha da ağır hale gelmiştir. Bulgaristan Devlet Arşivi, 20 Temmuz 1989'da, çeşitli endüstriyel sektörlerde toplam 171.827 kişinin görev için rapor vermesi gerektiğini, ancak bunu herhangi bir geçerli nedenden dolayı yapmadığını kaydetmektedir. Resmi istatistiklere göre Türklerin yoğun olarak temsil edildiği sanayi sektöründe 62.233 kişi, inşaat sektöründe 19.497, tarımda 66.103 ve diğer sektörlerde 23.904 kişi istihdam edilmektedir. Bu önemli ekonomik kaybın azaltılması için Türklerin yoğun olduğu topluluklara etnik Bulgar kökenli 45.500 çalışan sevk edilmiştir. İşgücü açığını kapatmak için 54.000 üniversite öğrencisi göç bölgelerine gönderildi, ancak sadece sanayi ve tarım sektörlerinde çalışmasına izin verilmiştir[116]. Kiril İgnatov, sorunun ciddiyetini vurguladıktan sonra, o sırada yaptığı konuşmada, her iki tarafın da düşüncelerini kullanarak değerlendirme yapması ve çözüme odaklanması gerektiğini söylemiştir.[117]

1950-1951 yılı göçündeki gibi Türkiye'yi zor durumda bırakmak isteyen Bulgaristan bu sefer kendisi zor durumda kalmıştır. Mahsuller tarlada kalmış, inşaatlar durmuş, fabrikalar çalışmamış, hayvanlar kaderlerine terk edilmiştir. Bu durumlara karşılık çeşitli önlemler

[116] Atasoy, **a.g.m.**, s.s.12-15.
[117] *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1989.

alınmıştır. Askerliğini şoför olarak yapmakta olan 500-600 asker kısa bir eğitimden geçerek biçerdöver sürücüsü olarak yine Razgard'taki cam fabrikasında çalışan 150 asker ise erken terhis edilmiş ve çalışmaya gönderilmiştir. Bir başka çözüm ise meslek lisesi son sınıf öğrencileri erken mezun edilerek tarladaki mahsulleri toplamaya gönderilmiş, veteriner lisesi öğrencileri de kooperatiflerde yer alan hayvanların bakımlarına gönderilmiştir. Köylerde doğan ve sonrasında büyük kentlere çalışmaya gidenlere köylere dönmeleri için teşviklerde bulunmuşlardır. Genç yaşlarda emekli olanların da tekrar işe dönmeleri istemeleri için teşvikler verilmiştir. Bu durumlara karşılık Penço Kubadanski bir öneri ileri sürmüştür: "Biz sizi durdurmayacağız, ama siz de mahsulü toplayın, ambara girsin ve sizi o zaman salacağız"[118].

Sosyolojik açıdan bakıldığında, Türkler ve Bulgarlar arasında gerilimin başladığını gözlemlemek kolaydır. Bu konuyu aşağıdaki örneklerle açıklamak yerinde olacaktır:

- Bulgarlar bunu ülke ekonomisine zarar olarak algıladılarsa da bankalardan tüm fonlarını almaya çalışan Türkler bunu bir hak olarak görmüşlerdir.

- Türkler kendilerini güvence altına almak için mağazalardan aşırı alışveriş yaptılar, bu da azalan ve hatta bazen tamamen tükenmiş mallarla sonuçlandı. Bu da Bulgarların tepkisini ateşledi.

- Bulgarlar, göç sonrası sanayide gelişen sorunlar sonucunda Türklerin hem kendilerini hem de Bulgaristan'ı aldattığını söylemişlerdir. Bu nedenle işyerlerinde zaman zaman iki etnik grup arasındaki gerginlikler alevlenmiş, özellikle Bulgar çalışanların Türklere karşı düşmanlıkları ortaya çıkmıştır.

- Tarımda sivil seferberlik sonrasında bu tarlalarda gönüllü bir şekilde çalışan bireylerin de Türklerin ihanetine uğradıkları ifade edilerek kin beslenmesine yol açılmıştır[119].

Daha önce bahsedilen sonuçlara ek olarak, 1989 Zorunlu Göç'ün etkilerinden biri de Bulgaristan'ın Türk azınlığın gerçekliğini kabul etmesiydi. Bulgaristan'daki siyasi kadro, "Müslüman Bulgarlar" yerine "Türk azınlık" terimini kullanmaya başladı. Bu şekilde, uzun süredir evrensel olarak reddedilen "Bulgaristan'da Türk yok" tezi çürütülmüştür. Bu iddia Bulgarlardan başkası tarafından ileri sürülmemiştir[120].

---

[118] Zeynep Zafer, "Bulgaristan Türklerinin 89 Göçünü Hazırlayan Eritme Politikasına Karşı Direnişi", **89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç**, (Ed. N. E. Hacısalihoğlu ve M. Hacısalihoğlu), BALKAR & BALMED Yayınları, İstanbul, 2012, s.s. 231-232.
[119] Atasoy, **a.g.e**., s.s. 316-317.
[120] **A.g.e.,** s. 321.

Sonuç olarak, Bulgaristan 1989 Zorunlu Göçün demografik, ekonomik ve sosyal yansımalarına maruz kalmıştır. Gerçekte, azınlık oranındaki düşüş ve Bulgarların demografik oranındaki artış, gözlemlenebilir yegâne faydalı etkilerdi. Hem Bulgaristan'ın kalifiye işçisi gitmiş ve boşluğu doldurmak için zamana ihtiyaç duyulmuş hem de Bulgaristan'ın uluslararası toplumdaki konumu zarar görmüştür. Bu açıdan bakıldığında, Bulgaristan'ın zorunlu göçten en çok zarar gören ülke olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Her ne kadar geleceğe ilişkin olumlu adımların atılması sağlansa da Bulgaristan, bu bağlamda ağır kayıplar yaşamıştır.

- **1989 Göçünün Türkiye'ye Etkileri**

Türkiye'ye 1989 yılında yaşanan yoğun göç sürecinde Türkiye'nin bu duruma hazırlıksız yakalandığı anlaşılmıştır. İlk etapta ülkenin göç politikasına da hazırlıksız olduğu kabul edilmişti. Her şeyden önce, yeniden yerleşim konusunu incelediğimizde, göçmenlerin geçici olarak iskân edilmesi prosedürünün uygun şekilde yapılamayacağı ortaya çıkmaktadır. Geçici barınma yeri olarak kullanılan okulların kapasitesinin normalden daha uzun süreli olan geçici barınma süresinin aşılması nedeniyle çadır kentler inşa edilmek zorunda kalınmıştır.

Ancak okulların açılması ve Türkiye'nin de ekonomik olarak zora girmesi ile göçmenler akrabalarına gönderilmişlerdir[121]. Barınma ile ilgili Bursa, İzmir, İstanbul, Tekirdağ gibi göçmenlerin yoğun bir şekilde yerleştikleri kentlerde ev ve arsa fiyatlarının hızlı bir şekilde yükseldiği ve kiralık ev bulunamaz hale geldiği görülmüştür[122]. Türkiye'nin zor duruma düştüğü konulardan bir başkası da göçmenlerin evrak işlemlerinin hızlı bir şekilde halledilmemesi olmuştur. Esasında bu durum göçün ani bir şekilde olması ve bir anda göçmen akını ile Türkiye'nin önlem almaması ve sonrasında üzerinde düşeni tam bir şekilde yapamayışı ile ilgilidir. Göçmenlerin işlemlerinin İstanbul üzerinden getirilmesi ve göçmenlerin yoğun bir şekilde yaşadıkları diğer kentlerde bu işlemlerin yürütülmesi için geçici de olsa birimlerin açılmaması, göçmenlerin gerek maddi gerekse manevi açıdan zorlanarak Türkiye'ye karşı küçük de olsa kırgınlık yaşamasına neden olmuştur[123].

[121] Kuyucuklu, **a.g.m**., s. 281.
[122] Atasoy, **a.g.e.,** s. 317.
[123] Kuyucuklu, **a.g.m.,** s. 283.

1950'lere kadarki göçlerle gelenler bu süreç içinde toplumsal konum olarak orta sınıf, girişimci ve bürokrat kesim içinde yer alırken, 1980'lerde gelenler daha çok Bursa, İzmit, İzmir, İstanbul gibi sanayi kentlerinde işgücünün belli bir bölümünü oluşturmuşlardır.[124]

İş gücü bakımından durum ele alındığında ilk zamanlarda fabrikalarda ve dükkânlarda göçmen işçiler ve mevcut işçiler arasında sürtüşmeler meydana geldiği görülmektedir[125]. Bu durumun nedeni ise göçmenlerin mecburi olarak daha düşük ücretlere çalışmayı kabul etmesinin iş gücü piyasasındaki ücret dengesinin bozulması ve buna diğer işçiler tarafından tepkiler verilmesidir. Dolayısıyla mevcut Türk işçilerin bir kısmı işlerini kaybetmişler ve yerlerine daha düşük ücret ile daha verimli çalışan göçmen işçiler alınmıştır.

Zorunlu göçün başladığı tarihten Şubat 1990'a kadar devletin yetkili kurumlarına iş başvurusunda bulunan 104.000 göçmenin 81.000'inin istihdam edildiğini ve 23.000'inin işsiz olduğunu bu noktada vurgulamak gerekir. Öncelikle göçmenlere Türkiye'nin işgücü sıkıntısı çeken bölgelerinde istihdam olanağı sağlanmıştır. Uygun olan geri kalan göçmenler iş bulmuş, iş bulamayanlar ise işsiz kalmıştır. Yükseköğrenimini tamamlamış göçmenler de işgücü bağlamında bir diğer konu olmuştur. Türkiye'nin bunlardan faydalanması ve milletin geleceği için harekete geçmesi gerekmesine rağmen, bu durumda zaten çok geç olduğu belirlenmiştir. Örneğin, yaklaşık 3.000 göçmen öğretmenin atamaları için aylarca bekleme süreleri olmuştur. Lakin bu durum Türkiye koşulları ele alındığında çok da yadırganmamalıdır. Çünkü benzer pozisyonlardaki öğretmen adayları daha uzun sürelerce beklemektedir[126].

Göçmenler arasında Türklerin yanı sıra Pomak kökenli Müslümanların da olduğunu sosyolojik açıdan vurgulamak önemlidir. Pomaklar, Bulgaristan'ın asimilasyon gündemine Türklerle birlikte dâhil edilmiştir. Bu nedenle Pomakların göçü doğal kabul edilmektedir. Müslüman bir millet olan Türkiye, bu grubun üyelerini de memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye vize şartını kabul ettikten sonra Pomakların çok fazla vize almadığı görülmüştür. Yani gelenler vize sisteminden önce gelen Pomaklardır. 1933 yılına geri dönülünce Sofya elçiliği tarafından hazırlanan raporda Bulgaristan'daki Pomakların sadece siyasi haklarının değil can emniyetlerinin de tehlikeye girdiğini devlet arşivlerinden anlamak mümkündür. Ayrıca Pomaklar Bulgar neslinden Müslüman oldukları bahanesiyle vicdan hürriyetlerine taarruz edilmiş ve Hristiyan yapılmaya çalışılmıştır. Sadece Pomaklar değil Türkçe konuşan

[124] Uzgel, **a.g.e**., s. 170.
[125] **A.g.e.,** s. 322.
[126] Kuyucuklu, **a.g.m**., s. 287.

Çingeneler için de Türkiye'ye göçlerinin kabulü ile ilgili Hariciye Vekâlet'ine yazı gönderilmiştir.[127] Bununla birlikte büyük göçten önce Bulgaristan'da ve göçten sonra Türkiye'de Türkler ve Pomaklar arasında herhangi bir sorunun olmadığı gibi yeni yaşamlarına uyum sağlama süreçlerinde birbirlerine birçok şekilde destek sağladıkları da görülmüştür.[128]

Bu bağlamda göçmenlerin uyum konusu ele aldığında geldikleri ülkede evleri, toprakları, hayvanları, mal ve birikimlerini bırakan göçmenler açısından Türkiye'de yeniden bir hayat kurmanın kolay olmadığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla da yaklaşık 133.000 kişi Bulgaristan'a geri dönmüştür.[129] Bu geri dönüşte baskıcı Jivkov rejiminin sona ermesiyle insanların Bulgaristan'daki yaşamlarının düzeleceğine dair taşıdıkları umut da etkili olmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye'de kalan göçmenler ise bir çaba örneği göstererek kısa bir süre içerisinde yeni hayatlarına uyum sağlamışlardır.[130].

Ekonomik olarak ele alındığında Türkiye'nin göçmenlere önemli düzeyde kaynak bulduğu, halk tarafından da yardımların yapıldığı görülmüştür. Nitekim yapılan yardım kampanyaları kapsamında göçmenler açısından büyük rakamlar toplanmıştır. Ancak yine de Türkiye'nin ekonomisi o dönemde olumsuz şekilde etkilenmiştir[131].Bunların yanı sıra sonraki dönemlerde göçmenlerin ülkeye her anlamda katkıları ile ekonomik kaynak sağladıklarını da geri plana atmamak gerekmektedir.

Genellikle bahsi geçen bu etkilerin olumsuz olduğu görülmektedir. Buna karşılık Türkiye'ye olumlu etkileri de söz konusu olmuştur. Bu etkilerden bazıları şu şekildedir:

- İş gücü konusunda her ne kadar sorunlar meydana gelse de Türkiye'ye gelen göçmenlerin önemli oranda nitelikli olmaları uzun süreçte olumlu bir husus olmuştur.
- Kadınların çalışma hayatı içerisinde olması gerekliliğini göç ettikten sonra Türkiye'de göstermişlerdir.
- Göçmenler genellikle çalışkan olmaları dolayısıyla kısa bir süre içerisinde kendi evlerini inşa ederek birikim sahibi olmuş ve belirli bir refah düzeyine ulaşmışlardır. Bu bağlamda da Türkiye'ye yük olmalarının yanı sıra destek olmuşlardır.
- Çocukların eğitimlerine önem vermeleri dolayısıyla eğitimli nesiller yetiştirmişlerdir.

---

[127] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0, 241-629-15.
[128] Uzgel, **a.g.e.,** s. 317.
[129] Ayşegül İnginar, "Bulgaristan'dan Göç (1985-1989)", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2010, s. 28.
[130] Kuyucuklu**, a.g.m.,** s. 287.
[131] **A.g.m**., s. 287.

- Türkiye’de dernekleşme konusunda lider sahibi konumdadırlar.

Türkiye 1989 Zorunlu Göçü eyalet bazında kazanmıştır. Türkiye, Bulgaristan gibi, ilk olarak olumsuz etkilere maruz kalmasına rağmen, göçmenler bir fayda olarak hızla Türkiye'ye geri dönmüşlerdir. Türkiye, bunları değerlendirmek mümkün olmasa da bu yolda çok büyük başarılar elde etmiştir. Göçün mümkün kıldığı bu avantajlar her geçen gün artmaktadır.

II. BULGARİSTAN TÜRKLERİ'NE EĞİTİM ALANINDA YAPILAN BASKILAR VE BUNUN GÖÇ ÜZERİNDE ETKİLERİ

2.1. Okullarda Eğitim ve Yaratılan Güçlükler

8 Eylül 1944'te Kızıl Ordu Bulgaristan topraklarına girdikten sonra Bulgar Vatan Cephesi kurulmuştur. Bu hükümet güçleri Türklere eşit haklara sahip olduğunu söylemiştir. Türk azınlığın temsilcileri Aralık 1944'de Sofya'da toplanmışlardır. Bu toplantıda çıkan kararlar içinde Vatan Cephesini destekleme kararı vardır. Türk aydınları bu Türk-Vatan Cephesi Kongresinde çözümlenmesi gereken sorunları ortaya koydular. Bir takım iç ve dış faktörlerin etkisi ile yeni rejim Türklere sosyal, eğitim ve kültürel alanlarda bazı haklar tanıyacağının sözünü vermiştir.

Eğitim sistemi ülkede bu dönemden sonra Sovyetlere uygun hale getirilmiştir. Özellikle Bulgar eğitimini daha iyi bir hale getirmek için yapılan reformların Türk eğitimini de etkilediği bilinmektedir. Türk okulları devletleştirilerek özel ayrıcalıkları ortadan kaldırılmış oldu. Ayrıca diplomalarda denklik yapılmış, Bulgar ve Türk okullarında okuyanlar aynı statüye getirilmiştir. Bu dönemde Türk çocukları Bulgar okullarında okuma hakkı kazanmıştır. Türk okulları devletleştirilmiş olsa da 1959 yılına kadar açık tutuldular. Genel olarak eğitim aynı şekilde devam etmekle birlikte özellikle ilkokullarda Türk dilinde yapılmaktaydı. Temel öğretim yasasının Türk çocukları üzerinde daha titizlik ile zorunlu uygulanması yasa ile düzenlenmiştir. Bu yeni yasa ile eskiden Bulgar hükümetinin zorla kapattığı okulların açılmaya başlandığı görülmüştür. Türk ilk ve ortaokullarının devletleştirildiği tarihte sayısı 413 olarak anlaşılmakla birlikte bundan sonra sayı 1957/58 yıllarında 1156 kadar yükseldiği görülmüştür. Bu okulların öğrenci sayısı 110 bini bulmuştur. Okulların bu kadar artması yeni okul binalarının oluştuğu anlamına gelmemektedir. Bazı bina ve liseler eklenmekle birlikte ilköğretimde binaların oldukça yetersiz ve eksik ve eski olduğu gözlemlenmiştir.

Açılmış olan Türk okulları ile öğrenci sayısı artmış öğretmen ve ders kitabı ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Açılan bu okullara öğretmen bulmak ise oldukça zor olmuştur. Çünkü komünist yöneticiler öğretmen adaylarının içinde uygun görmediklerini okullardan atmışlardır. Okuma yazma kurslarının açılması savaş sonrasında Türklerin yoğun olarak

yaşadığı bölgelerde gerçekleşmiştir. Bu bölgelerde okuma yazma kurslarında ders veren bazı öğretmenler Türkçe bilen Bulgarlardır. Türk okullarına öğretmen yetiştirmek için 1947/48 yıllarında Eski Zağra'da dört yıllık öğretmen okulları açılmış ve burada ders kitapları hazırlanmıştır. Bulgaristan Millî Eğitim Bakanlığının okul kitaplarını hazırlanması görevi bu dönemden sonra oldu.

Komünist yönetim, bir taraftan Türk toplumunu okul açarak ve onlara bir takım başka kültürel olanaklar sağlayarak kendine ısındırmaya ve kazandırmaya çalışsa da bir taraftan da bazı Türkleri göçe zorlamaya başlamıştır. Türkiye'ye göç 1950 yılında başlamış oldu. Bu dönemde Türklerin göç etmesinde en önemli nedenlerin içerisinde şunlar yer almaktaydı. Devletleştirilen Türk okullarında verilen ateistlik eğitimi, giderek kısıtlanan dini adet ve gelenekler, ellerinden alınan yerler ile neler yaşanacağının bilinmemesi vb. nedenler vardı. Bölgede bulunan ve göçe niyeti olmayan Türk aydınları da bölgeden 15 gün içinde zorunlu olarak Türkiye'ye gönderiliyorlardı. Buradan gelen aydınlara "*on beş günlükler*" adı verilmiştir.

1950-1951 yıllarında Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 155 bin olarak bilinmektedir. Ayrıca sonrasında 60 bin Türk'ün de Bulgar makamlarından çıkış vizesi aldığı ve onlarca Türk'ün elinde göç pasaportlarının olduğu anlaşılmaktadır. 1951 yılında Stalin, göçün durdurulması emrini vermiştir. Oysaki Stalin'in daha geçen dönemde göçü desteklediği bilinmekteydi. Bu durumun elbette sebepleri vardı. Dünyanın ikiye bölünmesi İkinci Dünya Savaşından sonra olmuştur. Burada Türkiye Batı Blokunda yer alırken, Bulgaristan Doğu Blokunda yer almaktadır. Türk-Bulgar sınırı iki süper gücün cephe hattını oluşturmaktadır. Yoğun bir Türk topluluğu Bulgaristan'ın güney sınırında yaşıyordu. Bu bölgenin Türklerden arındırılmak istenmesinin en önemli nedeni olarak halkın düşman tarafından devlete karşı kullanılabilir olması gösterilebilir. 1949 yılında Bulgar Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Başbakan Yardımcısı Vilko Çervenkov'un başkanlığında bir heyet Sovyet Birliğini ziyarete gitmiştir. Türkiye'ye göçün gerçekleşmesi ile ilgili Stalin ile bir görüşme gerçekleştirir. Bu görüşme sonunda Stalin Türk azınlığın "*güvenilir bir unsur*" olmadığına karar vermiş olup onların gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir. Güney sınırının Türklerden arındırılması ve Türkiye'ye göçün gerçekleşmesi 1949 Aralık ayından başlayarak 1950 Ocak ayına kadar Bulgaristan Bakanlar Kurulu, Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi Siyasî Bürosunun almış olduğu kararlar ile başlamıştır. Burada yaşayan Türk aileler sınırın iç kısmına doğru dağıtılmaya başlamıştır. Bundan sonra Türkiye'ye doğru göç başlamış olur. Göç sırasında Türkiye'nin Bulgar-Türk sınırını kapattığı söylenmiş olup Türkiye suçlu olarak gösterilmeye

çalışılmıştır. Stalin zamanla fikir değiştirmiş oldu ve Vılko Çervenkov'a görüşünü ileterek göçün durdurulmasını istemiştir. Bunun nedenleri arasında özellikle gelecekte Türkiye'de gerçekleşecek devrim için burada yaşayan Türklerden devrimci eleman yetiştirilmesi planı vardır. Sovyet politikalarının içinde ihtilali ihraç etmek özellikle stratejik önemi olan ülkelerde oldukça önemli olarak görülmektedir.

Bulgaristan Türklerinin okullarının daha geniş şekilde açılması 1951 yılında Göçün durdurulması ve Moskova'nın yönlendirmesi ile olmuştur. "*Giden gitti kalan kaldı. Bundan böyle Bulgaristan Türklerinin gerici tutucu Türkiye ile hiçbir bağlantısı olmayacak*" şeklinde açıklama yapılmıştır. Aynı zamanda Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler gün geçtikçe daha kötü hale gelmiştir. Sosyalist kültürün gelişmesi sağlanırken Türklerin eğitiminin ana dilde olacağı açıklanmıştır. Bu dönemde en önemli soru hazırlıklı elemanların bulunmadığı bir ülkede Türk dilinde eğitim-öğretimin nasıl yapılacağıdır.

Azeri lehçesi dil ve kültür bakımından Bulgaristan'da yaşayan Türklerin lehçesi ve kültürüne en yakın olarak bilinmektedir. Ayrıca Azerbaycan'ın eğitim, bilim ve kültür alanında uzman elemanları olduğu da bilinmektedir. Bu sebeplerle Stalin'in emriyle Azerbaycan ve Bulgaristan arasında yoğun bir kültürel iş birliğine başlanmıştır. Moskova'dan Sofya'ya gelen heyetin içinde Azerbaycan Komünist Partisi Birinci Sekreteri akademi üyesi İ. Musayev vardır. Yapılan görüşmede Bulgaristan'da yaşanan eğitim ve kültür sorunları görüşülmüştür. Moskova heyeti bu görüşmelerden sonra sık sık Türklerin yoğun olarak yaşadığı Bulgaristan bölgelerini ziyaret etmişlerdir. Bölgelerde görülen eğitim durumunun oldukça kötü durumda olduğundan bahseden komisyon burada aydınların yetişmesi için gerçekçi adımlar atılmasının gerekliliğini ifade etmişlerdir. Aydınların yetişmesi Türk halkının gelişmesi için oldukça önemliydi. Yapılacak olan işlerin en başında resmi bir konum kazanmış olan Türk halkının içinde özellikle okullar için öğretmen yetiştirmek vardı.

2.1.1. İlkokul Dönemi

27 Ağustos 1945 tarihinde Sofya Elçiliğimizden gelen yazı ile Bulgaristan'daki ilkokullarla ilgili önemli bir bilgiye ulaşılmıştır.[132] Hariciye Bakanlığı'na ulaşan bu yazıda Sofya Elçisi Faik Zihni Akdur, Bulgaristan'da ilkokullarda kullanılacak alfabe ve diğer kitapların Türkçe harflerle bastırılması ile ilgili gerekli paranın gönderilmesini rica etmiştir. Eski Bulgar Hükümetleri zamanında Arap harfleriyle yazılmış kitapların okutulduğu, Vatan

[132] Bkz. Ek-7.

Cephesi hükümeti iktidara geldiğinde ise Türk azınlığa hususi okullarında kendi dillerini serbestçe öğrenme hakkı tanıdığı, bu nedenle de Bulgaristan'da sayıları beş yüze yakın olan Türk ilkokullarında alfabe ve okuma kitaplarının Türkçe harflerle basılmasının son derece önemli olduğu belirtilmiştir. Bunun için 280 bin leva, karşılığı İsviçre frangı olarak gönderildiğinde ise aşağı yukarı 620 Türk lirasına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Bu kitapların ilgili Bulgar Eğitim makamlarınca tasdik edilmiş metinlerini, Cevat Şemi isminde Türk azınlığa mensup ve inkılabımızı iyi anlayan bir kişi hazırlamıştır.[133]

1958/59 yılına gelindiğinde öğretmen sayısı Türk ilkokullarında 1951/52 eğitim yılındakinden daha fazla hale gelmiştir. Türklerden ilkokul mezunu sayısı 1956 nüfus verilerine göre 279.255, ortaokul mezunu 39.108, lise düzeyi 3378 ve yüksekokul düzeyi mezunları 405 olarak bilinmektedir. Eğitim konusunda önceleri daha serbest bir yönetim anlayışını benimseyen Bulgar yönetimi ortada henüz resmi bir karar dahi yokken 1959-1960 eğitim dönemi yaklaşırken Türk anaokulları, ilkokulları ve Bulgar okullarını birleştirme kararı almıştır. Bu karardan sonra haftada yalnızca 4 saat Türkçe dersi görülmesine izin verilmiştir. Bu dersler sadece anne ve babasından biri Bulgar olanlar için geçerliydi. Türk olan ailelerin çocuklarına bu izin verilmiyordu. Birkaç hafta sonra Türkçe dersleri tamamen uygulamadan kaldırıldı. Bir ara sadece Kırcaali bölgesinde göstermelik birkaç okulda okutulsa da sonrasında bundan da vazgeçildi. Türk kültür gelenek ve göreneklerinden yoksun bırakılan çocuklar artık eğitim hakkından da yoksun kalmışlardı.

2.1.2. Orta eğitim Dönemi

Türkçe ders saatleri haftada 4 saat şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak bu durum zamanla giderek ortadan kalkmıştır. Okulların Bulgar okulları ile birleştirilmesi kararı Jivkov'un 1958 yılı kararnamesi ile olmuştur. Birleştirilen okullarda eğitim dili Bulgarca olduğu için burada Türk çocukları oldukça zor duruma düşmüşlerdir. Bu çocuklardan birçoğu ilkokul eğitimini karşılaştıkları bu durumdan dolayı hiç tamamlayamamıştır.

[133] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0, 243-645-20.

2.1.3. Yüksekokullar

Öğretmenler on binlerce çocuğu Sovyet görüşüne göre yetiştirecek, onlara Sosyalist ruh ve Marksist bir ideolojiye göre yön verecektir. Devlet Türk Öğretmen Okulu mezunları, dini okul türü olan Nüvvab mezunu öğretmenleri ve Eski Zağra Türk Öğretmen Okulundan ilk mezunları 1950/51 yılları içerisinde Türkiye'ye göç etmişlerdir. Böylece okullar öğretmensiz kalmıştır. Bu dönemde Bakanlar Kurulu'nun 10 Ağustos 1951 tarihli kararnamesi doğrultusunda kapatılan okulların yerine yenilerinin açılması kararlaştırılmıştır. Bu açılan okullara Türkmen okulları ve kapatılan Eski Zağra Türk Öğretmen Okulundan öğrenciler öğretmen olarak gönderilmiştir. Bu dönemde 5 Ağustos 1952 tarihli Bakanlar Kurulu görüşmeleri sonrası okulların incelenmesi kararı alınmıştır. Kurulda alınan kararlar arasında Sofya'da bir Türk öğretmen okulu, Rusçuk'ta bir Türk kız lisesi, Şumnu'da Bulgar Öğretmen Enstitüsüne bağlı Türkçe sınıflar açılması, Sofya Üniversitesinin Filoloji, Felsefe-Tarih ve Fizik-Matematik Fakültelerinde Türk gençlerine ait Türk Filolojisi dersinin okutulması, Türk Tarihi ve Fizik-Matematik Bölümlerinin açılması ve bu bölümlere her yıl otuzar öğrenci alınması gibi kararlar vardır. Açılmakta olan Türk liselerine ve bazı Bulgar liselerine bu bölümlerden mezun olanlar yerleştirilmeye başlanmıştır. Ortaokullarda öğretmen okulu mezunları çalışırken anaokulu ve ilkokullarda öğretmen enstitüleri mezunları çalışacaktır.

Haskovo(Hasköy) Bulgar Enstitüsünde de bir Türk dili ve edebiyatı bölümü 1956 yılında açılmıştır. Bulgar öğretmen okullarında o dönem Türkçe sınıflar açılmıştır. Sofya Yüksek Tiyatro Sanatı Enstitüsünde Üç devlet Türk Müzikal Tiyatrosuna ve folklor topluluklarına eleman yetiştirilmesi için 1957/58 ders yılında "*Kr. Sarafov*" isimli sınıflar açılmış oldu. Belli sayılarda öğrenim gören Türk öğrenciler Sofya üniversitesinin bir kısmını oluşturmaktaydı. Bu olanakların sağlanması ile Türk azınlığın içinde bir aydın zümre oluşmaya başlandı. Bulgar yöneticiler bu aydınların Türk azınlık için bir yol gösterici olduğunu vurgulamıştır. Oran olarak bu düzey ortalamanın oldukça altında olsa da aslında kaydedilen ilerleme geçmiş dönemlere göre oldukça iyi olarak görülmektedir.

Azerbaycan aydınları Türklerinin ilerlemesinde oldukça büyük katkılara sahiptirler. Azerbaycan Devlet Pedagoji Enstitüsü Rektörü ve sonralarda Azerbaycan Eğitim Bakanı olan Akademi Üyesi Prof. Dr. A. Aleskerov Sofya'ya yerleşmiştir. Burada Milli Eğitim Bakanı'nın Türk halkının eğitim ve kültür konularında danışmanı olarak görevine başlamıştır. Azerbaycan Eğitim Bakanlığı; Sofya, Şumnu, Razgrad ve Kırcaali öğretmen okullarına deneyimli pedagoglar göndermiştir. Bu pedagoglar müdür yardımcıları olarak çalışmakla

birlikte liselerde eğitimden de sorumlu olarak görülmüşlerdir. Azeri pedagoglar ve öğretmenler hazırlanan çalışmaları okullarda uygulamaya başlamışlardır. Bu müfredat programının hazırlanmasında Bulgaristan Eğitim Bakanlığı Türk Şubesinde Prof. A. Aleskerov'un başkanlığı ve denetiminde bulunan heyet yer almıştır. Türk Dili ve Edebiyatı esas dersler içinde yer almıştır. Bu derslerde ayrıca Türk halk edebiyatı, Türk edebiyat tarihi ve ağırlıklı olarak Tanzimat edebiyatı işlenmiştir. Ders kitaplarında Nizami Gencevi, Fuzuli, Vâkıf, Mirza Feteli Ahundov, Sâbir, Samet Vurgun, Mirza İbrahimov gibi Azerbaycan edebiyatından yazarlar da yer almıştır. Türkçe olarak okutulacak derslerin içinde coğrafya, fizik, matematik, kimya, astronomi, biyoloji, mantık vb. dersler yer almaktaydı. Ders kitapları içinde Bulgarca olanların bir kısmı da Türkçeye çevrilmiştir.

Bulgaristan'a 1953/54 yıllarında gelen Azeri bilim adamları ekibi Türk öğrencilerin yer aldığı Sofya Üniversitesinde ders vermiştir. Derslerde okutulan materyaller Türkçeye çevrilirken bilim dalındaki ilgili terimler de Türkçe olarak yer almaya başlamıştır. Bu bilim dili oluşturulurken Azeri Türk Terminolojisinden yararlanılmıştır. Sayıları otuzu bulan Türk gençleri 1951-1956 yılları içinde Bakü'de yer alan üniversitelerde eğitim almışlardır. Bakü'de bazı dallarda eğitim alan bu gençler kendilerini daha da ilerleterek çalışmalar yapmışlardır. Belli bilim dallarında eğitim alan bu gençlerin ülkelerine döndüğü ve büyük kültür çalışmalarında yer aldığı bilinmektedir. Bu çalışmaların ortaya çıkmasında en büyük katkıyı sağlayan elbette ki Azerbaycan Aydınlarıdır[134].

Atılan bu adımların ardından çalışmalar istenildiği yere gelmeye başlamıştır. Yetişmiş olan Türk öğretmenler sayesinde okullarda eğitim, bilimsel ve pedagojik bir zemine oturmuştur. Türkçe yapılan bu çalışmalar toplumun her bölümünde yankılanmaya başlamış, özellikle radyo yayınları Türkçe hale gelirken Türkçe gazete sayıları da hızla artmıştır. Bunun halk arasında yayılması ile kütüphaneler ve halk evleri açılmaya başlanmıştır.

Eğitim alanında Türkler tarafında böylesine olumlu gelişmeler yaşanırken Bulgaristan Komünist Partisinin azınlık politikasında radikal bir gelişme oluşmaya başlamıştır. Türklere verilen bu eğitim hakkı toplumda bir kısım insanları rahatsız etmiş olup şunları söylemeye başlamışlardır: "*Türkler sınırsız imtiyazlarla enstitü ve üniversitelere yerleşti ve Bulgar gençlerinin yerini aldılar. Türklerin aldıkları görevlerle, çalıştıkları yerler Bulgarlara verilmelidir*". Burada Türk aydınları kısıtlanarak onların "Kemalist" ve "Pantürkist" olduğu

[134] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültürel Kalkınmasında Hizmetleri Geçen Azerbaycan Aydınları", **Bilig**, S. 3 (1996), s.s. 13-20.

iddiaları ortaya atıldı. Sofya Üniversitesi bu dönemden sonra Türkçülüğün yuvası olarak görüldü ve bazı yaptırımlar uygulanmaya başlandı. Bu yaptırımlar şu şekildedir:

1. Türk gençleri yaşanan bu gelişmelerden sonra Bakü'ye gönderilmedi.
2. Sofya Üniversitesi açılışından iki yıl sonra Türk öğrencilerle Bulgar öğrencilerin okuduğu bölümü birleştirildi böylece Türklere ait Türk Tarihi, Fizik ve Matematik bölümlerini bir arada almaya başladılar. Bu dersleri veren iki Bulgaristan Türkü öğretim üyesi de ders dışı bırakılmış oldu.
3. Bulgar gençleri Sofya Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Türklerin yerini almaya başlamış oldu. Bölüm ismi önceleri *Türk Filolojisi* iken daha sonrasında değiştirilip *Oryantalist* ardından da *Türkoloji* adını almıştır.
4. Öğretmen okullarında 1957/1958 döneminde okutulan Türk Dili ve Edebiyatı hariç tüm derslerin Bulgarca olmasına karar verilirmiştir. Bu dersleri artık Bulgar öğretmenlerin verecek olması Türk öğretmenlerin işten çıkarılması anlamına gelmekteydi.
5. 1957/1958 yıllarında Sofya Türk Öğretmen Okulu kapatılmış, burada eğitim gören çocuklar Kırcaali ve Razgrad okullarına gönderilmişlerdir.
6. 1958/1959 eğitim döneminde Türk liseleri Bulgar liseleri ile birleştirilmiştir.
7. 1959-1960 eğitim döneminde Bulgar okulları ile Türk okulları birleştirilmiş olup Müslüman Romanların da Türkçe eğitim veren ilkokulları kapatılmıştır.
8. Sofya Üniversitesinde açılmış olan iki yıllık Türkçe Öğretmen Okulu ve Enstitüleri kapatılmıştır.
9. Varna Öğretmen Enstitüsü içinde bulunan Türkçe Bölümü kapatılmıştır. Eski Zağra Öğretmen Enstitüsü içinde bulunan "*Türk Okulları*" bölümü Bulgar Dili bölümü ile aynı çatı altına alınmıştır.
10. Bulgar okuma evleri 1959 yılına gelindiğinde Türk okuma evleri ile birleştirildi ve Türklerin yaptığı kültürel çalışmalara son verildi.
11. Türkçe müfettişlerin il merkezlerinde çalışmalarına verilen izin ortadan kaldırıldı.
12. Sanat eserlerinin ve Türkçe ders kitaplarının yayınlanması bu dönemde ortadan kaldırılmıştır. Evlerde, mağazalarda, kütüphanelerde ve kitapçılarda kısacası toplumun her kesiminin elinde bulunan Türkçe kitapları toplanıp yakılmaya başlanmıştır. Okulların birleştirilmesi ile oldukça büyük sorunlar ortaya çıkmış Türk çocukları ile birlikte eğitim alan Bulgar çocuklarının aileleri bu duruma oldukça sert tepkiler göstermişlerdir. Bulgar aileler çocuklarının Türk çocukları ile birlikte eğitim almasını

istememiş ve "Türk *öğretmenler çocuklarımıza ders okutmamalı"* diyerek bu durumun önüne geçmeye çalışmışlardır.

Birleştirilmiş bu okullarda dersler Bulgarca okutuluyordu. Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde ise çocuklar bu yeni terminolojiye geçtikleri için sınıf içinde geri kalmış oluyordu. Bu çocukların karşıladıkları durumlar onların psikolojisini de oldukça kötü etkilemiştir. Çocuklar bir sonraki sınıfa geçemediği için zor durumda kalmışlardır. Lisede okuyanların sayısı ilkokulda sınıfta kalanlardan dolayı iyice azalmıştır. Sadece Türk öğrencilerin bulunduğu, içinde Bulgar öğrencilerin yer almadığı okullarda oldukça büyük zorluklar yaşanmıştır. Bulgar öğretmenler bazı okullarda Türk öğretmenlerin yerine getirilmiştir. Yeni atanmış Bulgar Öğretmenler çocukların durumları ile ilgilenmiyor, onların yeni bir dil öğrenmeye çalıştıkları süreçte karşılaştıkları sorunları görmek istemiyorlardı. Uzun yıllardır Türk okullarında görev yapmış Bulgar öğretmenlerin tavsiyelerini dikkate almıyorlardı. Özellikle Türkçe öğretmenleri başta olmak üzere bu dönemde Türk öğretmenler küçümsenip işsiz bırakılmıştır. Resmi kaynaklara göre Türk okullarından ayrılan öğretmen sayısı 1300'ü bulurken 2755 din görevlisi de işten atılmıştır. Kapatılan Türk okulları ile Türkçe öğretmenlerine de ihtiyaç kalmadı. Özellikle Sofya Üniversitesi ve Bakü Üniversitesinden mezun olanlar bu meslekleri yapma imkânını bulamadılar. Eğitim alarak öğretmenlik yapmak isteyen Türk aydınları işçi olarak tarımda, yol yapımlarında, maden ocaklarında çalışmaya başladılar.

13. 1958 yılında Bulgar Komünist Partisi özel bir Dil Komisyonu kurmuştur. Bunu yaparak Bulgarca kelimeler ile Türk yazı dilini zenginleştirmeye çalıştıklarını belirten komisyonun asıl amacı Türk gramer yapısını bozmak ya da değiştirmeye çalışmaktır. Komisyonun isteği üzerine hazırlanan liste içinde birçok Türkçe kelimenin içine Bulgarca kelimelerin yerleştirilmesi zorunlu olarak görülmüştür. Basında çıkan Türkçe listesi kelimelerin içerisine özellikle bu kelimeler konulmuştur.

Dünya'nın Bulgaristan'da yaşananlardan habersiz olduğu düşünülmekle birlikte yaşanılanlara göz yumduğu da düşünülmüştür. Yaşanılan bu olaylar Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Yeniden bir göç söylentisi bu bölgede hızla yayılmaya başlamıştır. Özellikle yaşanılan sorunlar dönem sonunda yabancı basında yer almaya başlamış ve 380 bin Türk göç idaresine başvurarak Türkiye'ye gitmek istediklerini belirtmişlerdir. Yabancı basında Bulgaristan'da yaşanan bu olayların görülmesi ile Bulgar makamları bu durumdan rahatsız

olmaya başladılar. Bulgar Komünist Partisi Siyasi bürosu bazı kararlar aldı ve 28 Ocak 1964'te 22 No'lu kararı aldıklarını açıkladılar. Alınan bu karar doğrultusunda Türklerin eğitim ve öğretimi konusundaki baskıcı politikalarını biraz daha yumuşatmaya karar verdiler. Aldıkları kararlar şu şekildedir:

1. Türkçe dersleri için yeni bir müfredat hazırlayan Bulgaristan Millî Eğitim Bakanlığı ilkokullarda okutulması için 4 saat zorunlu Türkçe dersi konmasına karar vermiştir. Bunun dışında liselerde ise 2 saat Türk Dili ve Edebiyatı dersinin yeterli olduğunu düşünmüştür. Ortaya çıkardıkları bu uygulamanın hemen arkasında tekrar toplantı yaparak yeni bir uygulamadan bahsetmeye başlamışlardır. Yani bölgede bulunan Türkleri oyalamaya devam ediyorlardı.
2. Uzaktan eğitim ile Sofya Üniversitesinde Türkçe eğitim sınıflarının açılmasına karar vermişlerdir. Burada Türkçe dersleri alacak olan Türk öğrenciler olacaktı. Öğretmenlik eğitimi alacaklar ise pedagojik formasyonu olmayan öğretmen okulu ve endüstrilerinden mezun olanlardı. Zamanla uygulamadaki durum değişiklik gösterdi ve sınıflarda Bulgar öğrenciler bulunmaya başladı. Bu öğrenciler özellikle Bulgar devlet kurumlarında çalışıyorlardı.
3. Şumnu Pedagoji Enstitüsünde Sofya Üniversitesine bağlı olarak Türk Dili ve Edebiyatı ayrıca Coğrafya sınıfları açılmıştır. Burada öğrencilere eğitimlerini uzaktan şekilde sürdürebilme imkânı tanınmış olsa da zamanla bu okul içinde de Bulgar sayısı bir hayli artış göstermiştir.
4. Baskıcı rejimin oluşturmaya çalıştığı Türkçe diline katkı olarak görülen rapordan vazgeçilmiştir.
5. Baskıcı rejim Haziran 1967 de Türkçe eğitimine önem verdiklerini imajını yaratmak için Silistre'de 1. Milli Türk Dili Müşaveresinin toplanmasına karar vermiştir.
6. Türk gençlerine Bulgaristan yükseköğretim kurumlarında yer vermeye başlamışlardır.

   7. Yerli Türk sanatçıların eserleri basılmış olsa da bu kitapların çoğu dağıtılmamış, depolarda tutulmuştur.

2.2. 1989 Göçü Öncesinde Bulgaristan'da Türkçe Eğitime Yönelik Yaşanan Sorunlar

2.2.1. 1940'larda Türkçe Eğitim

Eğitim alanındaki gelişmeler bu dönemde Türklerin savaş sonunda içinde bulundukları kaos ortamından dolayı geri planda kalmıştır. Bu dönemde devlet ideolojisi komünist rejime doğru kaymıştır. Yönetimde bulunan komünist rejim ilk dönemden itibaren baskılarını halka hissettirmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle Türkiye'ye olan göç oldukça artmıştır. Hükümetin 1944 yılına kadar Türkçeyi rahat bir şekilde kullanılmasını sağlaması kimi kesimler tarafından iyi olarak yorumlansa da aslında bu durum göz boyamaktan başka bir şey değildi.

9 Eylül 1944 sabahı General Tolbuhin'in komutasındaki Rus ordusunun 8 Eylül 1944'teki işgalinin ardından Bulgaristan'da yeni bir hükümet kurulmuştur. Vatan Cephesi olarak bilinen bu yönetim altındaki içişleri ve adalet bakanlıkları komünistler tarafından devralınmıştır[135]. Bulgaristan tarihindeki bu yeni dönem, ülkenin sosyalizme geçişinin başlangıcını işaret etmektedir. Siyasi değişim, Bulgaristan'daki Türk azınlığı ve dolayısıyla Türkçe eğitimi için yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmiştir.

1944'te iktidarı ele geçiren komünistlerin temel amacı, "sosyalist bir Türk azınlığı" kurmaktı. Fikirlerini ve sosyal hedeflerini ilerletmek için Komünist Parti, laik bir seçkin Türk grubu yaratmaya çalıştı. İlk amaç kültür ve eğitim standartlarını yükseltmekti. 1950'lerde, okuryazarlık oranını artırmaya odaklanıldı. Genellikle örgün eğitimden yoksun olan Türk öğretim elemanlarının kalitesini artırmak için yeni Türk okulları ve öğretmen okulları inşa edilmiştir[136]. Bu gelişme uzun süredir zor şartlar altında sürdürülmeye çalışılan Türkçe öğretimi açısından önemli bir adım olmuştur.

Brown[137] tarafından belirttiği gibi, Bulgar Komünistleri eğitimde muhtemelen diğer alanlardan daha fazla Sovyet modelini izlemişlerdir. Anaokulundan sonraki tüm öğrenciler, diyalektik materyalizm, komünizm tarihi ve Marksizm-Leninizmin temellerini içeren Marksist-Leninist dersleri almalıdır.

Türk azınlığın Vatan Cephesi yönetiminden özellikle eğitimle ilgili olan sorunların çözülmesi konusunda yüksek beklentileri vardı. Buna dayanarak, İç Cephe Milli Komitesi,

---

[135] Hüseyin Memişoğlu, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 2002, s. 71.
[136] Hugh Poulton, Suha Taji-Farouki, **Muslim Identity and the Balkan State**, New York University Press, 1997, s. 64.
[137] James F. Brown, **Bulgaria Under Communist Rule**, Praeger Publishers, New York, 1970, s.s. 216-218.

27-28 Aralık 1944'te Türk azınlığın eğitimle ilgili taleplerini sunduğu "Bulgar Türk Azınlık Konferansı"nı gerçekleştirmiştir. Çeşitli vesilelerle ve başka yerlerde yapılan daha sonraki toplantı ve konferanslarda Türkçe eğitimi ile ilgili bir karar alınmıştır. Söz konusu kararların bir kısmı hükümet tarafından desteklenerek 12 Şubat 1945 yılında Türk okullarının finansmanını, devlet tarafından uygun görülen eğitime uymak koşulu ile devlet tarafından sağlanmasına karar verilmiştir[138]. Bu karar ise Türk okullarını maddi açıdan rahat ettirmiştir.

Bulgaristan Meclisi 27 Eylül 1946 tarihli toplantısında Türk özel okullarının millileştirilmesine ilişkin yasa tasarısını onayladı. Türk toplumu, hükümetin özel okulları kamulaştırma çağrısı yapmak yerine mali olarak desteklemesini istedi. Hükümet ise bu uygulamanın Türk azınlığa yardımcı olacağını, Türk toplumunu önemli bir yükten kurtaracağını, Türk okutmanlarına daha fazla hak sağlayacağını, Türk okullarının eşitliğini sağlayacağını ve ders kitapları üreteceğini iddia etmiştir. Türk özel okulları, 1948 yılında tamamlanan kamulaştırmaya tabi tutulmuştur. 70 yılı aşkın bir süredir özel okul olarak sınıflandırılan Türk okullarının diğer mal, para ve okul arazileri Bulgar okul bütçesine aktarılmıştır. Türk okullarının kontrolü tamamen Bulgar Komünist Devletine devredilmiştir. Türk özel okullarının devletleştirilmesi neticesinde Bulgaristan Türkleri, Bulgarlardan ayrı bir şekilde Türkçe eğitim görmeye devam etmiştir. Türk azınlık okulları içerisinde öğretim dili olarak Türkçe kullanılmıştır. 1947 yılında Türkçe anadilinde eğitim-öğretim görme hakkı Bulgar Anayasası içerisine dahil edilmiştir[139]. Bu bağlamda Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Türkçe eğitim resmi bir zemine oturtulmuştur.

Eminov'a [140] göre, ülke çapındaki tüm okulların millileştirilmesi, okul çağındaki tüm çocuklar için zorunlu eğitimin getirilmesiyle sonuçlandı. Bu nedenle Türk okulları artık hem öğretim elemanına hem de okul yapılarına ihtiyaç duymaktaydı. Çok sayıda cami laik okul binalarına dönüştürülmüş, yeni okullar inşa edilmiş ve eskileri restore edilmiştir. Sonuç olarak, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden ilk birkaç yılda Bulgaristan'da çok daha fazla Türk okulu, öğrencisi ve öğretim görevlisi bulunmaktaydı.

Aşağıda yer alan tabloda 1943-1944 ve 1949-1950 ders yıllarında Bulgaristan'da Türk okul, öğrenci ve öğretmen sayısı verilmiştir.

[138] Memişoğlu, **a.g.e.**, 221.
[139] **A.g.e**., 233.
[140] Eminov, **a.g.e**., s. 130.

Tablo 4. 1943-1944 ve 1949-1950 Ders Yıllarında Bulgaristan'da Türk Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayısı[141]

	1943-1944			1949-1950		
	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
Anaokulu	0	0	0	20	755	22
İlkokul	397	35253	802	1018	84917	2454
Ortaokul	27	2082	69	157	13692	512
Lise	0	0	0	1	618	21
Pedagoji Enstitüsü	0	0	0	1	284	20
Gece İlkokulu	0	0	0	2	110	9
Toplam	424	37335	871	1199	100376	3037

Türkiye istatistik yıllıklarına göre aynı yıllarda Türkiye'deki okul sayısının Bulgaristan'dan çok daha fazla olduğu görülmüştür. Örneğin 1949-50 yıllarında Türkiye'deki ilkokul sayısı 17.106, ortaokul sayısı 381, genel lise sayısı 88, mesleki ve teknik ortaokul ve lise sayısı 317, fakülte ve yüksekokul sayısı ise 34 olarak kayıtlara geçmiştir.[142]

2.2.2. 1950'lerle Türkçe Eğitim

Irkçı bir politika takip eden Todor Jivkov yönetimi eğitim alanında aldığı kararlarla düşmanca bir politika izlediğini bir kez daha kanıtlamıştır. 21 Haziran 1958 tarihindeki Polit büro oturumu ve Ekim 1958'de Merkez Komitesinin oturumunda çeşitli ırkçı kararlar alınmıştır. Bulgar okulları ve Türk okullarının birleştirilmesi bu toplantılarda olmuştur. Ayrıca bu toplantılarda özellikle Türkçe eğitimi yapan kurumların ve Türkçe derslerinin durumu tartışılmıştır. Eğitim ve kültür Bakanlığı bu karar doğrultusunda okulların birleştirilmesi için harekete geçmiştir. Lise düzeyinde okulların birleştirilmesi 1958 yılında

[141] Şimşir, **a.g.e.,** s. 198.
[142] **T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1990**, Yayın No:1510, Ankara, s.116.

yapılırken, ilkokul ve ortaokulların birleştirilmesi ise 1959 yılında olmuştur. Uygulamaya konan bu kararların ülke genelinde büyük çaplı siyasi olaylara neden olduğu görülmüştür. Türk azınlığı için bu birleştirmenin oldukça yararlı olacağını söylenmiş, Bulgarlar ve Türkler arasında dostluğun, yardımlaşmanın ve karşılıklı saygının gelişmesi için bu koşulların yarar sağlayacağı bildirilmiştir. Türklerin bu politikadan şüphe duyması ile protestolar başlamıştır. Bu protestolardan dolayı çok sert önlemler alınmıştır. Birçok Türk hapse atılmıştır. Türkçe öğretim yapan okulların Bulgarlaştırılması 1960 yılına doğru gelindiğinde tamamlanmıştır.

Türkçe öğretmenleri yetiştirmek amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı'nın 24 Eylül 1947 tarih ve 5878 sayılı kararı ile 1947–1948 eğitim öğretim yılında Türk azınlık ilköğretim okulları için Eski Zara'da (Stara Zagora) 4 yıllık Türk Pedagojisi (Öğretmen) Okulu kurulmuştur. Ancak 1950-1951 akademik yılında bu kurum kapatılmıştır. Sonuç olarak, 1951–1952 öğretim yılında biri Kırcaali'de diğeri Razgrad'da olmak üzere iki Türk Pedagoji (Öğretmen) Okulu ile Şumnu Bulgar Öğretmen Enstitüsü'ne bağlı bir yıllık Türk Pedagojisi şubesi kurulmuştur. 1952'de Sofya'da Sofya Üniversitesi'nde Türkoloji Bölümü ve Türk Pedagoji Okulu kuruldu. Ayrıca üç Türk lisesi kuruldu: Şumnu (1948), Mestanlı (1953) ve Rusçuk'da (1953). Razgrad ve Kırcaali'de yeni açılan Türk öğretmen okullarında da Azerbaycan'dan altı öğretmenin görev yapması istenmiştir[143]. Bütün bu gelişmeler, Türkçe öğretimini orta ve yüksek öğretim kurumlarına taşıyan adımlar olması açısından oldukça önemlidir.

2.2.3. 1960'larda Türkçe Eğitim

Ne yazık ki, Türk dilinde ve kültüründe bu sözde Rönesans sadece birkaç on yıl sürmüştür. 1958-1959 öğretim yılından sonra Bulgar hükümeti Türk azınlığa karşı bir asimilasyon kampanyası başlatmıştır[144]. Bu yaklaşımdan dolayı Türk ve Bulgar okulları birleşmiştir. Sonuç olarak Bulgaristan'da Türkçe eğitimin kaldırılması başlamıştır. Bunlar Türkçe öğretimindeki sınırlamaların başlangıç aşamalarıydı.

Türkler için bilinçli şekilde yapılan eğitim programının başında öğrencilerin Bulgarlaştırılması yer almaktadır. Bu öğrencilere uygulanan baskılar ile ana dilleri unutturulmuştur. Türkçe konuşan veya yazan kişiler için yaptırımlar oldukça ağır olmuştur. Özellikle hapis cezası ile karşı karşıya kalınmıştır.16 Haziran 1960 da açıklanan Bulgar

[143] Memişoğlu, **a.g.e,** s.s. 236-248.
[144] Eminov, **a.g.e**., s. 132.

Eğitim ve Kültür Bakanlığının yayınladığı genelge ile tüm öğrencilerin aynı yerde eğitim alması kararı çıkmış ayrıca gerek Türk azınlık gerekse diğer azınlık çocukları artık sadece Bulgar çocuklar ile eğitim göreceklerdir.

2.2.4. 1970'lerde Türkçe Eğitimin Yasaklanması

Türkçe eğitim ile ilgili durum 1970'lere gelindiğinde iyice kötüleşmiştir. Bulgar adını almak istedikleri ve Türkiye'ye göç etmek istedikleri düşüncesi ile bazı Müslüman öğrencilerin üniversite ile bağları koparılmıştır. Özellikle çalışmak isteyen öğretmenler işten çıkarılmıştır. Bunun yansıra Müslüman adını değiştirip Bulgar adı alan gençler istedikleri fakülteye yerleşmeye ve istedikleri yerde iş bulabilmişlerdir.

Eminov[145] göre, Türklere yönelik asimilasyon hamlesi sonucunda 1972'den sonra Türkçe eğitime ara verilmiştir. Sınıflarda, okul koridorlarında, okul bahçesinde ve Bulgar okullarına devam eden Türk öğrenciler arasında Türkçe konuşmak yasak hale gelmiştir. Kısıtlamalar bununla kalmayarak Komünist Parti Merkez Komitesi'nin emri ile Bulgaristan Türk Edebiyatı kaldırılmıştır. Bulgaristan'da Türkçe basımı olan eserlerin tümü, Sovyet ve Batı yazarlarının Türkçeye çevrilerek eserleri de dahil olmak üzere kütüphanelerden, kitapçılardan ve evlerden toplatılarak imha edilmiştir. Türkçe kitapların bulundurulması bir suç haline gelmiştir. Bununla birlikte hükümet, diğer Türk eğitim ve kültür merkezlerine desteği kesmiştir. Türkçe öğretmenleri yetiştiren kurumlar kapatılmıştır. Sofya Üniversitesinde Türkçe Filoloji bölümü, Arapça Filoloji Bölümü olarak değiştirilmiştir[146]. Bu bağlamda Türkçe öğretiminin olmamasının yanı sıra tüm Türkçe eserlerin de yok edilmeye çalışıldığı ifade edilebilir.

2.2.5. Türklere Karşı Uygulanan Baskılar

Sosyalist rejimle beraber Bulgarların uluslaşma amacıyla ülkedeki farklı etnik kökenden gelenleri asimile ederek Bulgarlaştırma gayretine girdiği görülmektedir. Müslüman olan ve kendilerini Türk olarak ifade eden Arnavut, Çerkez, Çingene, Pomak, Tatar gibi azınlıklardan başka, Gagavuz, Makedon, Ulah, Yunan, Ermeni, Yahudi gibi farklı etnik ve dini gruba mensup azınlıklar da Bulgarların asimilasyon politikalarının hedefindedir. Tezimizde Bulgaristan'da Türklere yönelik asimilasyon politikaları incelendiği için bundan

[145] **A.g.e.,** s. 133.
[146] **A.g.e**., s. 135.

sonraki bölümlerimizde özellikle Türklere yönelik asimilasyon politikaları üzerinde durulacaktır. Türk azınlığı asimile etme politikalarının bir gereği olarak Türkler; dininden, dilinden ve yaşam tarzlarından uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Bunlar uygulanırken bir yandan sosyalizm düşüncesini Türklere benimsetmek diğer yandan da kırsal kesimdeki Türklerin köylü, tarım işçisi, emekçi oldukları zihinlere işlenmiştir. Bu yüzden çalışmaları gerektiği, hatta çok çalışmaları gerektiği dayatılmıştır. Yaptıkları işlerin de çok önemli olduğu boy boy haberlerle ve fotoğraflarla basın yayın yoluyla desteklenmiştir.

Türk gazeteleri kapatılarak radyolarda Türkçe yayınlar sona erdirilmiştir. Hatta topluluk içerisinde Türkçe konuşmak dahi yasalara aykırı olarak kabul edilmiştir. Hükümet tarafından belirtilen resmi gerekçesi, Türkçe konuşanların esasında Türk olmadığı, Osmanlı işgalinden sonra zor kullanılarak İslamlaşarak Türkleştirildikleri yönündedir. "Soya Dönüş Süreci" ile kaybedilen Bulgarları asıl milliyetine döndürüleceği belirtilmiştir[147].

Türklere karşı olan bu kampanya 10 Kasım 1989 yılında hükümet başkanı Jivkov'un darbe ile görevinden alınmasına kadar sürmüştür[148]. Bu süreç içerisinde birçok sıkıntılı durumla karşı karşıya kalan Bulgaristan Türkleri, büyük gruplar halinde Türkiye'ye göç etmeye başlamışlardır.

2.3. Basın Alanında Çıkarılan Zorluklar

Bu bölümde Bulgaristan'daki yeni rejimin Türk azınlığına yönelik dil, eğitim ve kültürel alanlarda uygulamış olduğu asimilasyon politikaları incelenecektir. Balkan ulusçuluğu gazeteye çok şey borçludur. Etkili ve önemli bir üçlü olan gazeteci, öğretmen ve din adamı Avrupa'da en çok Balkanlarda gazetecilik sayesinde bir arada aktif bir rol oynamıştır. "Lyuboslovye" adlı ilk Bulgar gazetesi İzmir'de1842 yılında Konstantin Fotinov tarafından çıkarılmıştı. Türkler de Osmanlı döneminden beri Balkan coğrafyasında Türkçe süreli yayınlar yapmaktaydı. Osmanlı döneminden beri hâkim unsur olan bu kesim kendi dillerini konuşmakta ve kendi dinlerine göre yaşamaktaydılar.

Basının ve yayının önemi, eğitim düzeyinin yüksek olması dolayısıyla Osmanlı coğrafyasının Balkanlar bölgesinde Osmanlının diğer bölgelerine göre oldukça dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ele alındığında Bulgaristan'da Osmanlı döneminde Türklere ilişkin çok sayıda süreli yayınlar yapılmıştır. Türkiye Bulgaristan'da çıkan ve içlerinde *Rodos,*

[147] Richard J. Crampton, **A Concise History of Bulgaria**, Cambridge University Press, New York, 2005, s, 205.
[148] Eminov, **a.g.e**., s. 136.

Halk Sesi, Deliorman, Özdilek, Rehber gibi yayınlara Sofya Elçiliği aracılığıyla 115.000 leva tutarında maddi yardımda bulunmuştur.[149] Osmanlı'nın son dönemlerinden komünizmin başladığı döneme kadar Balkan coğrafyasında sayısı 98 adet olan Türkçe süreli yayınların bir kısmının adı, yayın yerleri ve yılları aşağıda yer alan tabloda gösterilmektedir.

Tablo 5. 1944 Yılına Kadar Bulgaristan'da Türkçe Süreli Yayınlar[150]

Yayın Adı	**Yayın Yeri**	**Yayın Yılı**
Açık Söz	Filibe (Plovdiv)	1931
Afak-ı Şarkiyyeden Duhul Eden Müsademe-i Efkâr	Filibe (Plovdiv)	1899
Balkan	Filibe	1906
Birlik	Kırcaali	1930
Çiftçi Birliği	Sofya	1920
Deli Orman	Razgrad	1922
Doğru yol	Sofya	1935
Ehali (Ahali)	Sofya	1921
Feryat	Sofya	1905
Gayret (Emek)	Filibe	1898
İttifak	Sofya	1894
Malumat	Filibe	1896
Müdafaa-i Hukuk	Rusçuk	1904
Rehber	Sofya	1928
Rodop Sesi	Kırcaali	1929

[149] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0, 240-624-8.

[150] Ökkeş Narinç, "1844-1944 Yılları Arasında Bulgaristan'da Yayınlanan Türkçe Gazeteler", **Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmalar Dergisi 2**, II/3 (19 Temmuz 2021), s.s. 173-200.

Savaş	Şumnu (Şumen)	1928
Tunca	Sofya	1919
Yeni Yol	Kırcaali	1930

Osmanlı döneminden beri Bulgaristan'ın Avrupa ülkelerine yakın bir coğrafyada olması, bölgede çeşitli Avrupalı tüccarların, şirketlerin temsilciliklerinin ve elçiliklerinin olması, bu bölgenin basın ve yayın alanında faal bir yer olmasını sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte bölgede halen ikamet eden eğitimli Türkler Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır. Bölgenin merkez şehirlerinde ikamet eden aydın Türklerin Anadolu'ya hareketi, Osmanlıların Balkanlar'daki bölgelerin kontrolünü birer birer kaybetmesinden sonraki yıllarda yoğunlaşmıştır.

Sonuç olarak, Balkan bölgesindeki şehirli Türklerin sayısı önemli ölçüde azalmıştır. Bölgedeki Türk olan önde gelen aydınların sayısı, şehirli Türklerin göçü sonucunda önemli ölçüde azalmıştır. Bilgi düzeyi düşen ve yerel liderlerini kaybeden Türkler, beylik dönemi ve sonraki yıllarda her türlü propagandaya açık hale gelmişlerdir. Komünist hükümet medya, yayın ve diğer kanallar aracılığıyla Türk karşıtı propaganda yapmaya başlamış ve azınlığın birkaç aydınını da kendisine çekmiştir.

Komünistler, ilk dönemlerinde herkesin hakkını alacağını belirten vaatler sunarak yönetime gelmiş ve bu vaatleri ile başlangıçta Türklere "şirin" görünme politikası ele almışlardır. Sosyalist rejim başlamasıyla beraber Türkçe yayınlarda buna yönelik çeşitli örnekler ortaya çıkmıştır. Bulgaristan'da Osmanlı döneminde Türkçe basın ve yayınların yapıldığı gibi sosyalist rejimleri döneminde de yerel ve ulusal birçok yayın yapılmıştır. Bu yayınlar içerisinde ülke çapında yayınlanan çocuklara yönelik Sofya merkezli "Eylülcü Çocuk" gazetesi, gençlere yönelik "Halk Gençliği" gazetesi, büyüklere ve her kesimi kapsayacak şekilde "Yeni Işık" gazetesi ve "Yeni Hayat" dergisi bulunmaktadır. Radyolarda Türkçe yayın saatleri ve daha sonraki yıllarda televizyon aracılığı ile Türklere yönelik yayınlar ve programlar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Türklere yönelik olarak farklı konularda Türkçe dilinde pek çok kitap, dergi, gazete, broşür, afiş yayınlanmaya başlamıştır.

Bulgaristan ulusal hedefleri içinde sosyalist rejimin yönetime geçmesi ile birlikte komünizm hedefleri içinde bir azınlık politikası ortaya çıkmıştır. Kendini savunması oldukça zor olan Türk azınlığa algı faaliyetleri ve asimilasyon politikaları uygulanmıştır. Basın kitle

iletişimde en önemli araçların içinde yer almaktadır. Görsel ve yazılı her türlü yayın ve iletişim araçları içinde basının var olduğu anlaşılmaktadır. Türklere yönelik olarak komünizmin ilk döneminde gazete dergi ve radyo kullanılmış olsa da bu zamanla değişerek televizyon en etkili propaganda aracı haline dönüşmüştür. Bulgaristan'da yönetimde olanlar özellikle Leninist bir anlayışı savunmuşlardır. Lenin "*Gazete, ihtilalin en kuvvetli silahıdır*." demiştir. Bu kadar güçlü bir silahın ihtilal sonrası iktidarın emrinde olması gerektiğini ifade eden Lenin ayrıca basının iktidara bağlı olması gerektiğini söylemiştir[151]. Bilinçli olarak bir grup ya da bireyin düşüncelerini basın yoluyla değiştirerek kendi düşüncesine bağlı hale geldikten sonra kendi amaçları doğrultusunda kullanılması Leninist politikanın temelini oluşturmuştur[152]. Stalin de "*Basın, en kuvvetli bir silahtır. Partiya (Parti, Komünist Partisi) onun yardımıyla her gün, her saat işçi sınıfına kendi diliyle konuşur. Partiya ile sınıf arasındaki manevi birliğin genişletilmesi için başka bir vasıta ve cihaz tabiatta mevcut değildir*" demiştir [153].

9 Eylül 1944 tarihinde Komünizm Bulgaristan'a girmiştir. Bu yönetim özellikle buradan ayrılacağı 10 Kasım 1989 tarihine kadar Lenin'in "*Basım muazzam bir kuvvettir*" sözünü kendine yoldaş edinmiştir. Gazeteler halkın daha büyük kesimine hitap etmekte ve toplumun büyük bir kesimi tarafından her gün okunduğu gözlemlenmekteydi.[154] Kitaplar ise toplumun sınırlı bir kesimi tarafından okunmaktaydı. Vatandaşların seçim yapmasına imkân veren gazetelere sosyalist yönetimin fikir birliğini oluşturmak düşüncesi ile sadece tek yönlü olarak yayın yapmasına izin verilmiştir. Bulgar vatandaşlar ve özellikle Türk azınlık yoğun bir algı propagandasına maruz bırakılmıştır. Haber kaynağının sadece süreli yayınlar ve kitapların olduğu dönemde yapılan propagandalar halkı oldukça etkilemiştir. Kırsal alanda yaşayan ve eğitim düzeyleri oldukça düşük olarak görülen Türklerin baskı altında olduğu dönemde algı propagandasının amacına ulaştığı anlaşılmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olan insanlar ise alternatif bilgi kaynaklarını araştırmışlardır.

Türkler sürekli olarak köle gibi çalıştırılmış, ezilmiş, sürgün edilip öldürülmeye çalışılmıştır. Burada zulüm altında olan sadece Türkler değildir özellikle muhalif Bulgarlar da bu durumdan etkilenmiştir. Türklere yönelik bazı gazete, kitap, dergi ve radyo yayınları yapan grupların içinde özellikle rejimin isteği doğrultuda bunu yapan başka bir Bulgaristan Türkü ve Türk algısı oluşturmaya çalışan bir grubun oluştuğu anlaşılmaktadır. Televizyon üzerinde bu

[151] M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 5. baskı, Der yay., İstanbul, 2005, s. 22.
[152] Sezer Akarcalı, **2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2003, s. 3.
[153] *Yeni Işık,* 13 Ekim 1954.
[154] Arsev Bektaş, **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, 2. baskı, Bağlam yay., İstanbul, Ekim 2000, s.130.

propagandaların devam ettiği gözlemlenmiştir. Basın Yayındaki Algı Yöntemleri; *"Basın yayın halkı haberlerle uyaran, yöneticilere mesaj veren, ele aldığı konularla sınırsız bir çalışma alanı oluşturan bir güç olarak görünmektedir*"[155]. Toplumları etkilemek için kullanılan yöntemler neredeyse bütün rejimlerin içerisinde yer almıştır. Komünist partisinin yayınlarında özellikle "*propaganda*", "*öne çıkarma*" ve "*çerçeveleme*" yayınları kullanılmıştır. Basın ve yayını halkları sevk ve idare etmek için kullanan yönetimler bunu Leninizm'in bir gereği olarak yapmışlardır. Komünist rejim Bulgaristan'da bu ilkeler doğrultusunda hareket etmiş ve özellikle bu yöntemleri oldukça etkin şekilde kullanmıştır.

Propagandanın gücü ve toplumu yönlendirmesi basın ve yayında yer almıştır. Orhan Hançerlioğlu "*propaganda*" cümlesini, şu şekilde açıklamaktadır: "*Herhangi bir düşünceyi yaymak için kullanılan her türlü çaba…, herhangi bir söz tekrar tekrar söylenirse insanların büyük çoğunluğunca benimsenmektedir*". Propagandanın herhangi bir kanıt içermesi önemsenmemiş olup sadece göze çarpması yeterli olarak görülmüştür[156]. Lenin çağdaş şekilde propagandayı başlatan kişi olarak görülmekle birlikte bunun için özellikle semboller, simgeler ve geçit törenleri kullanmıştır. Öne çıkarma ve çerçeve özellikle Bulgaristan'da kullanılan yayınlarda sıkça kullanılmıştır. Türkler Sosyalist Bulgaristan yönetiminde düşüncelerini serbestçe ifade edememiştir. Türkiye'ye ümit bağlayan Türklere aslında öyle bir algı çalışmasında bulunulmuştur ki; özellikle Türkiye'nin kapitalist yönetimde olduğu zayıf, geri kalmış, yoksul bir ülke olarak Sovyetlerin yardımına muhtaç olduğu belirtilmiştir. Burada yapılan politikalar ile komünist rejimin ülkeyi tamamen etkisi altına almış olduğu görülmüştür.

2.4. Bulgaristan Türklerinin Dil ve Eğitimine Yönelik Asimilasyon Politikaları

Balkanlarda Türkçenin en çok kullanıldığı ülke Bulgaristan'dır. Bulgaristan'da Bulgarlardan sonra en çok nüfusa sahip olan kesim de Türklerdir. İslam dininin oldukça geniş bir alanı ve nüfusun önemli bir bölümünü etkilediği Bulgaristan'da Müslüman bireylerin inançlarını yok etmeye dair çalışmalar yapan komünist partinin hedeflerinden biri de Türkçe ve Türklerin eğitimi olmuştur. Söz konusu kesimin büyük bir oranı Türkçe dilinden başka herhangi bir dil bilmemektedir. Günümüz şartlarında Bulgarca konuşmayan Türkler de

[155] İnuğur, **a.g.e**., s. 21.
[156] Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar**, 3. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, C. V (Ö-R), Şubat 2005, s. 267.

bulunmaktadır. Dilin bir toplumda ahalinin varlığının korunmasında önemli bir yeri bulunmaktadır.

Muharrem Ergin'in dil ile ilgili düşünceleri şöyledir: "*Dil milletin ortak malıdır. Yalnızca yaşayan neslin değil, ecdadın ve torunların da üzerinde hakkı olan derinliğine ve genişliğine bütün bir milletin malıdır, millet emanetidir, millet mirasıdır, millet istikbalidir. Dil bir milleti ayakta tutan, varlığını sağlayan ve devam ettiren, insan topluluğunda sarsılmaz bir birlik yaratan ve bir millete mensup olma hissinin canlı ve fiili bir örneğidir. İnsanları birbirine yaklaştırır. Dil bir milleti, bir kavmi bazen tek başına ayakta tutar. Eğer bir kavim başka bir milletin içinde kalmışsa, başka bir devletin idaresi altına düşmüşse dil milli benliği muhafaza eder. Onu yok olmaktan, eriyip başkalaşmaktan kurtarır. Karışıp kaybolmaktan benliğini yitirmekten korur*"[157].

Bulgaristan Türkleri zor şartlarda, acı kayıplarla da olsa diline sahip çıkmak için büyük gayret sarfetmişlerdir. Dil bir milletin ses dünyası ve düşüncelerinin aynasıdır. Milli düşünce tarzını yansıtmakla birlikte milli hafızanın, milli hatıraların, duyguların ve düşüncelerin, maddi ve manevi değerlerin müşterek hazinesi olarak ifade edilir. Ayrıca dil, milli damgası en belirgin olan kültür unsuru olarak görülmüştür. Kültür unsurlarının toplandığı dairenin bütününün en az yarısını dil oluşturur[158].

Bir toplum dilini, dinini ve yaşam tarzını kaybettiyse toplumu toplum yapan özelliklerini de kaybetmiş sayılmaktadır. İnanç, toplumların yaşamında tarihin en eski dönemlerinden itibaren önemli olan değerlerin içerisinde yer almaktadır. Balkanların İslam dini ile karşılaşması Türklerin Balkan topraklarına ayak basması ile olmuştur. Artık Batı'da Müslümanlar Türk olarak görülmeye başlarken aynı zamanda Müslüman olanlar Türk oldu şeklinde de yorumlar yapılmıştır. Batı'da Türk kültürünü benimseyen ayrıca Müslüman olanların arasında Türkçe bilmeyen ama kendini Türk olarak gören bir kesimin varlığından bahsedilmiştir. Din özellikle Komünist Bulgar rejiminde Türk azınlığa uygulanan asimilasyon politikasının temelini oluşturmaktadır. Müslümanlar içinde ayrımlar yapılmaya başlanmış, Türk Müslümanları ve Bulgar Müslümanları şeklinde ayrıştırılmıştır. Ancak bu ayrım İslam dininde hiçbir zaman görülmemiştir.[159]

---

[157] Muharrem Ergin, **Üniversiteler İçin Türk Dili**, Bayrak Yayım, İstanbul, 1994, s.s. 9-10.
[158] **A.g.e**., s. 20.
[159] Mustafa Alish Hadzhi, "Din Değiştirmenin Sosyolojik Sonuçları (Bulgaristan Örneği)", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı Doktora Tezi**, İstanbul, 2007, s. 70.

Yönetime gelmiş olan Komünist rejimin özellikle Bulgaristan Türklerinin din, dil, kılık kıyafet, iş alanları ve yaşam bölgelerini değiştirmek istediği anlaşılmıştır. Türkler üzerinde sistemli bir asimilasyon politikası uygulanmıştır. Din, dil-eğitim ve yaşam rejimin en şiddetli saldırılarının yaşandığı alanlar olmuştur. Bulgaristan'da yaşayan Türklerden elde edilen bilgilere göre Bulgaristan'ın Türklere yönelik yayınlarında komünist sistemin onar yıllık aralıklarla sistemli şekilde oluştuğu gözlemlenmiştir. Özellikler sürgün, asimilasyon ve yok etme Bulgar yönetiminin en çok kullandığı yöntemler içerisinde yer almıştır. Herkese eşit haklar vereceğini bildiren Sosyalist rejimde faşist dönemde verilmeyen hakların verileceği bildirilirken aynı zamanda dinin açık hedef olarak görülmediği iddia edilmiştir. Hatta rejimin İslam dinine destek verdiği de gözlemlenmiştir. Bunun sonucunda bazı Müslüman din adamlarının sosyalizmi benimsemesi rejimin İslam'a destek vermesine neden olmuştur.

Aslında Komünist rejim yönetiminin bütün bu uygulamalarının altında yatan gerçekler farklıdır. Sorunsuz bir şekilde başa geçmek isteyen yönetim kendilerine potansiyel olarak tehlikeli gördükleri Türklerin olası şekilde direnmelerinin önüne geçmeye çalışmıştır. Aleksandre Popovic de bu konuyla ilgili "*1944 öncesinde Türklere karşı yapılan baskılar Vatan Cephesi tarafından nispeten kaldırılmıştı. Türkler dinî bayramlarını kutlayabiliyorlar ve hükümet tarafından yardım da alıyorlardı*" düşüncesindedir[160]. Stalin'in işgal ettiği bazı Avrupa devletlerinde de ateist bir politika izlediği görülmüştür. Polonya'dan farklı tarikatlara mensup 4 bin din adamını uzaklaştırarak bunların yerine ateist bir politika izleyen 25 bin ajan göndermiştir. Polonya'yı işgal ettikten sonra başka bir bölgeyi işgal ederken kendisinin din ve vicdan hürriyeti savunucusu olduğunu belirten kişi yine Stalin'dir. Moskova'da bu dönemde din serbestliği de yaşanmıştır. Dikkatli şekilde din politikası izlemek isteyen Sosyalist rejimlerin din karşıtı uygulamaları sosyalizmle yeni tanışan halkları oldukça şaşırtmıştır. Türk azınlığa yönelik kendi seçtiklerinden oluşan bir denetim kurumu ile Bulgaristan'da 14 Mayıs 1945 tarihli "Işık" gazetesi yayınlarına başlamış oldu. Hüseyin Çeşmecioğlu başyazar olarak göreve gelmiştir. Faşist idareden kurtulma sevincinin yaşandığı belirtilen gazetenin ilk sayısındaki manşetinde yer almıştır. O dönemde yaşananların unutulması gerektiği de belirtilmiştir. Bulgarların ve Bulgaristan'da yaşayan azınlık içinde bulunan Türklerin geçmişten gelen kardeşliğinin Faşist yönetim ile engellendiği anlatılmıştır. Hep birlikte bundan sonra birlik ve beraberliğin olacağı müjdesi de verilmiştir. Sosyalist rejimin 9 Eylül 1944 tarihinden itibaren bütün azınlıklara hürriyet ve hukuk getirdiği de bu gazeteden halka

[160] Aleksandre Popovic, **Balkanlarda İslam**, İnsan yay., İstanbul, Ocak 1995, s. 88.

açıklanmıştır[161]. Artık Türk gençlerinin de birçok hakkı olduğu belirtilmiş, temel haklardan mahrum edildikleri dönemin geçmişte kaldığı açıklanmıştır[162]. Özgürlük ve eşitlik vaatlerinde bulunan sosyalistler bunu yaparken Türklere geçmiş dönemde yaşadıkları baskıları hatırlatmıştır. Din adamlarının desteğini almak özellikle sosyalist yönetimin amaçları içerisinde yer almıştır. Işık gazetesindeki bir yazısında Baş müftü Akif Hoca Vatan Cephesine destek verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu cephenin Türkleri de esaretten kurtardığı açıklanmıştır. Burada artık inancın rahatça yaşanabileceği belirtilmiştir. Türk azınlığın artık rahatça kutsal mabetlere gireceği belirtilirken sosyalizm öncesinde pek çok Türbeye girişin yasak olduğu hatırlatılmıştır[163]. Türklerin din adamı ihtiyacını karşılayan "Nüvvab" mektebinin çeyrek asırlık açılış yıldönümünde sosyalizmin İslam dinine karşı hoşgörüsü görülmüştür. Bu mektebin Bulgaristan'daki Türklerin eğitim hayatlarında ve kültür hayatlarında aydınların yetişmesi konusunda da oldukça fazla önemi bulunmaktadır. Ülkenin birçok yerinden müftü ve din adamlarının kutlamalara katılması propaganda aracı olarak kullanılan Işık gazetesinde özellikle manşet haber olarak gösterilmiştir[164]. Işık gazetesinde komünizmin ilk yıllarında Kurban Bayramı mesajları ve bununla ilgili yazılar yer alırken aynı gazetenin bir alt metninde yer alan haber "*Büyük Oktobr Sosyalist inkılâbının 30. yıl dönümü*" dür. Bir taraftan Müslümanlara sıcak mesajlar veren bu gazete bir taraftan da özellikle sosyalizm propagandası yapmaktadır.

Bulgaristan, Sovyet modeline dayalı bir eğitim sistemini benimsedi. Bulgar eğitiminde yapılan önemli değişiklikler Türkçe eğitimini de etkilemiştir. Türk öğrencilerinin Bulgar okullarına devam etme hakkı, Türk özel statülü okullarının millileştirilmesi ve Türk ve Bulgar mezunlarının diplomalarının eşdeğeri ile verilmiştir. Özellikle ilkokullarda Türkçe eğitim verilmeye devam edilmiştir. Türk okullarının millileştirilmesinden sonra zorunlu ilköğretim kanunu Türk çocuklarına daha katı bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Daha önce ırkçı Bulgar rejimleri tarafından kapatılan Türk okulları, mevcut koşullar ışığında yeniden açılmak zorunda kalmıştır. Öğrencilerin sayısı ise 11'i bulmuştur. Ancak okullardaki artış, yepyeni akademik tesislerin inşasına dönüşmemiştir. İlkokullar, Türk öğretmen okulları ve birkaç lise için inşa edilen birkaç yeni okul binası dışında, çoğunlukla eski ve standartların altındaydı. Türk okullarının gelişmesi ve kayıtların artması, eğitmen ve materyal ihtiyacı yaratmıştır. Savaştan sonra, Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde okuma yazma programları

[161] *Işık,* "Geçmişi Unutmayalım", "Türk Azlığı ve V.C. Bulgaristan", 14 Mayıs 1945.
[162] *Işık*, 14 Mayıs 1945.
[163] *Işık,* "Demir Baba Tekkesi", S. 49, 1947.
[164] *Işık,* "Nüvvab Okulunun Tevzi Mükâfatı ve Açılışının 25. Yıldönümü", 15 Temmuz 1947.

başlatılmıştır. Komünist yetkililerin "uygunsuz" bulduğu pek çok öğretim elemanının kurumlardan uzaklaştırılması nedeniyle bu yapılandırılmış kurslar için öğretim elemanı bulmak zorlaşmıştır. Türkçe konuşan Bulgar öğretmenler bazı alanlarda okuma yazma dersleri vermekteydi.

Bulgar Komünistleri okullar yaratarak ve başka kültürel olanaklar sunarak Türk toplumuna alışmaya ve onları kazanmaya çalışmışlardır. Öte yandan, önceki devlet politikalarına bağlı kalarak Türkleri göçe zorlamaya devam etmiştir. 1950'de Türkiye'ye göç başlamıştır. Türk okullarının millileştirilmesi, bu kurumlarda ateist eğitime geçilmesi, dini gelenek ve göreneklerin kademeli olarak bastırılması ve gayrimenkullere el konulması ile Türkler de çocuklarını korumak amacıyla göç etmeye başlamışlardır. Türkiye'ye dönmeye niyeti olmayan Türk aydınları 15 gün içinde Bulgar hükümeti tarafından gönderilmiştir. Bu kişilere on beş günlükler denmiştir. 1950 ve 1951 yılları arasında yaklaşık 155.000 Türk Türkiye'ye girdi; 60.000 Türk'e Bulgar makamları tarafından çıkış izni verildi ve on binlerce Türk göçmen pasaportu almıştır. 1951 yılında Stalin'in talimat vermesi üzerine göç işlemleri durdurulmuştur. Ancak bundan daha öncesinde Stalin Bulgarların göç politikasına destek vermekteydi. Gelişmekte olan olaylar şu şekildedir:

II. Dünya Savaşı sonrasında dünya ikiye bölünmüş ve Bulgaristan Doğu Sovyet Blokunda Türkiye ise Batı Blokunda bulunmuştur. Türk-Bulgar devlet sınırı da iki süper gücün "cephe hattını" meydana getirmiştir. Bulgaristan sınırında önemli düzeyde bir Türk topluluk bulunmaktaydı. Gerekli olması durumunda bu halka, düşman tarafından devletin güvenliğine karşı kullanılabilir endişesi ile sınır boyunun Türklerden arındırılması istenmiştir. Türkiye'ye göç ve Türklerin Bulgaristan'ın güney sınırından temizlenmesi konusu da 28 Temmuz 1949'da Stalin ile yapılan görüşmelerde gündeme getirilmiştir. Stalin Türkiye'ye göçü desteklemiştir ve Bulgarlara "güvenilir bir unsur olmadığı" için Türk azınlığı sınır dışı etmelerini tavsiye etmiştir. Pomaklar arasında Ortodoks Hıristiyan inancını yaymak için bir girişimde bulunmanın, orada yaşayan Müslümanlar olması halinde mümkün olmadığını ileri sürmüştür. 1949 yılının aralık ayında ve 1950 yılının Ocak ayında "Bulgaristan Bakanlar Kurulu Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi Siyasi Bürosu" tarafından alınan kararlar kapsamında hareket geçilerek kararnameler çıkarılmış ve güney sınırı boyunca Türklerden arındırılması Türkiye'ye göç edilmesinde güncel bir konu haline gelmiştir. Türk- Müslüman aileler sınırlarda ülkenin iç kesimlerine doğru dağılım göstermişlerdir. Türkiye'ye yönelik göç bu şekilde başlamış ve bu dönemlerde Bulgar-Türk sınır kapılarının kapandığı zamanlarda da

büyük propaganda kampanyaları başlayarak Türkiye'nin suçlu olduğuna dönem dönem vurgu yapılmıştır.

Zamanla, Stalin'in göç konusundaki görüşleri değişmiş ve 1951'in başında Vilko Çervenkov'a Bulgar Türklerinden göçü durdurmalarını ve başka yerlerde hazırlık yaparak gelecekte Türkiye'de gerçekleştirilecek sosyalist bir devrim için devrimci güçleri eğitmelerini tavsiye etmiştir.

1951 yılında göç durdurulduğunda Moskova'nın direktifi ile Bulgaristan Türklerine okul kapıları da daha geniş bir şekilde açılmaya başlamıştır ve "Giden gitti kalan kaldı, bundan sonra Bulgaristan Türklerinin gerici tutucu Türkiye ile hiçbir bağlantısı olmayacaktır" söylemi ile Türkiye ile Bulgaristan arasında olan ilişkiler günden güne kötüye gitmiştir. Türklerin eğitimleri ana dilinde yapılacağı, "sosyalist" kültürlerini de geliştirmeleri açısından imkânların sunulacağı, bu azınlığın hayatında yeni bir dönemin başladığı resmi olarak bildirilmiştir. Ancak gerekli niteliğe sahip öğretmenin bulunmamasından dolayı Türk dilinde eğitimin yapılması oldukça zor bir hale gelmiştir. Bu nedenle de Türk dilinde eğitim verebilecek öğretmenlerin yetiştirilmesi konusu ortaya çıkmıştır.

2.5. Bulgaristan Türklerinin Öğretmen Konusunda Yaşadığı Zorluklar

Türkçe eğitimin serbest olduğu gazetelerin rahatça okunduğu ve radyoların dinlenebildiği dönem 1944'te kadar olan dönemdir. Bu dönem 1944'lerin sonunda doğru ortadan kaldırılmaya başlandı. Komünistler din derslerinin azaltıldığı Türk okulları açmaya başladılar. Bu okullarda dersler Türkçe olsa da Bulgarca dersler de görülmeye başlanmıştır. Komünist rejimin etkisinde olan anne ve babalar bir grup halinde şu açıklamayı yapmışlardır: "*Çocuklarımızın iyi bir eğitim almasına Türkçe engel oluyor, çocuklar toplumda ilerleyemiyor, Bulgarca öğretmeliyiz*"[165]. Bundan sonra bazı Türk okullarının 1958 yılından itibaren kapatılmaya başlandığı görülmektedir Türkçe dersleri Kırcaali'deki birkaç okul dışında tamamen kaldırılmıştır. Din tutumunda serbestlik getirilmesi ise Jivkov Hükümetinin 10 Kasım 1989 yılında düşmesi ile olmuştur. Bu tarihten itibaren din serbestliğinin yaşanması ile din kitapları okunmaya başlanmıştır. Bu sıralar Türkçe kitaplarının halen yasak olduğu ve Türkçe serbestliğinin yaşanması için biraz daha vakit olduğu görülmüştür. Ancak ilk defa Türkiye'den Diyanetin "*Yurtdışı Namaz Vakitleri*" kitabı getirilmiş ve Hak ve Özgürlükler Harekatı'nın (HÖH) katkıları ile Türkçe derslerinin hafta da iki saat şeklinde konulması

[165] Yenisoy, **a.g.m**, s. 10.

karara bağlanmıştır. Bu ders saatinin dört saate çıkarılması 1992 yılının ikinci yarısından itibaren olmuştur. Bir komisyon tarafından oluşturulan "*Anadilde Okuma Kitab*ı" hem Bulgarca hem de Türkçe olması ile tepki çekmiştir. Bundan dolayı Türkiye Millî Eğitim Bakanlığının yardımıyla yeniden bir kitap oluşturulmuştur. Okullarda verilen Türkçe eğitimi almak isteyen Bulgar aileler de olmuştur. Komünist rejim Türkiye hakkında birçok iddia ortaya atsa da aslında Türkiye'nin durumu Bulgaristan'a göre oldukça iyi bir haldedir. Bunu bilen Bulgar aileler özellikle okullara dilekçe ile başvurup Türkçe eğitim almak istediklerini belirtmişlerdir. Ancak bazı okul müdürleri buna özellikle karşı çıkmışlardır. Bulgar Türk gençleri özellikle eğitimde birçok dil ile karşılaşmışlardır. Bunların içinde okullarda görülen Bulgarca ve Sovyetlerin etkisi ile görülen Rusça vardır. Bu dillerin yanında Kuran için Arapça ve Türkçe için Latince eğitimi de almışlardır.

Bulgaristan'da özellikle Türk azınlığın eğitim konusunda başlıca sorunu öğretmen eksikliğidir. Mezun olan öğretmenler 89 göçü ile ülkeyi terk etmeye başlamıştır. Bulgaristan'da kalan Türkçe bilenlerin içinde formasyon eğitimi olan kişi sayısının ise oldukça az olduğu anlaşılmaktadır. Bazı öğretmenler ise Bulgar olup bildikleri az Türkçe ile çocuklara eğitim vermeye çalışmışlardır. Bu dönemde eğitim alan çocukların Türkçeleri oldukça bozuk olarak görülmüştür. Burada okullar açılmış olsa da göçten dolayı eğitim verecek öğretmen bir türlü bulunamamıştır. Bulgar yetkililerin uyguladıkları büyük baskı politikalarından sonra Türklere bu kadar özgürlük tanımalarının nedenleri arasında birkaç neden bulunmaktadır. Bu nedenlerden ilki idareler arasında boşluk olmasıdır. İkincisi özellikle Jivkov rejiminin yaptığı faşist politikalara tepki gösterilmesidir. Üçüncü olarak HÖH'nin elinin sağlam olduğu düşüncesidir. Bunun yanında yönetim daha fazla göçe neden olup Türklerin bu bölgeden gitmesini sağladıkları için özgür davranılmasına izin vermiştir. Bugün Bulgaristan, Balkanlar'da Türkçenin en çok kullanıldığı yerdir ayrıca Bulgarlardan sonra Türkler ülkede en yüksek nüfusa sahiptir.

Günümüzde Bulgaristan Türklerinin varlık sebebinden bahsedebiliyorsak bu durum din ve dil sayesinde olduğu anlaşılmıştır. Toplumları koruyan dil, eğitimle daha ileriye gitmesiyle bulunulan toplumu yani o dili konuşan toplumu üst sıralara taşıyacaktır. Eğer konuşulan dil, alınan bir eğitimle yaşamın her alanda kullanılırsa, varlığını devam ettiren bu toplumun bulunduğu coğrafyada etkili olacak aksi takdirde kaybolmaya ve yok olmaya mahkûm olacaktır.

Bulgaristan Türklerinin eğitim davası Osmanlılardan beri varlığını sürdürmüş ve Türk eğitim sistemiyle de paralel olarak gelişmiştir. Bütün Türk okulları ilk başlarda "*özel*" olarak

açılmış ve okul yöneticileri tarafından idare edilmiştir. 1910 istatistiklerine göre 465 bin 641 olan Türk nüfusunun yalnızca %6'sının okuryazar olduğu biliniyordu. Bulgarlarda ise okuryazar sayısı %51'di. 1923 yılında açılan "*Nüvvab*" mektebi eğitim alanında önemli bir adım olarak görülmüştür.1939 yılına kadar "*Nüvvab*"dan mezun olan 290 kişinin 50'si mektebin âli kısmından da mezun olmuştur. Bu okullarının Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültür hayatındaki aydınların yetişmesinde önemli bir yeri olduğu anlaşılmıştır[166].

Sosyalist rejimin ilk zamanlarında yönetim, ülke içindeki muhalefeti ortadan kaldırmak ve kendi rejimini sağlamlaştırmak için farklı yöntemler aramıştır. Bulgarlardan sonra ülkedeki en çok nüfusa sahip olan Türklerin kendilerine zorluk çıkarmaması için bu kesime yönelik olumlu girişimlerde bulunulmuştur. Türkçe gazeteler çıkmaya başlamış ve Devlet yayınevlerinde Türkçe kitaplar basılan bölümler kurdurtmuştur. Ancak daha sonra Bulgaristan Türklerinin eğitim sisteminin bir parçası olan din okulları kapatılmış ve 1946 tarihli Eğitim Yasası ile devlet Türk okulları açılmıştır[167]. Komünist yönetimde Bakanlar Kurulu'nun 26 Haziran 1945 tarihli kararı ile 7-15 yaş arası çocukların zorunlu eğitimine ilişkin bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanunda din, milliyet veya cinsiyet ayrımı yapılmamıştır. Bu yasaya benzer bir yasa daha önce de bulunmaktaydı ancak hiç kullanılmamıştır. Bu yönetimle birlikte Türkler için eğitimle ilgili olumlu faaliyetler başlamış ve mali kaynaklar sağlandığı görülmüştür. Ancak II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik zorluklar bu teşvikleri sınırlamıştır. Türkler bu durumu normal karşılarken, devlet desteği olmadan eğitimin olmayacağını da anlamışlardır. Hükümet bu durumdan yararlanarak okulların millileştirilmesi için propagandalar yapmıştır. Türkler bunu kabul etmemiş ve devletten okullara maddi destek vermesini istemiştir. Tüm tepkilere rağmen, Eylül 1946'da Türk okullarının bir kısmı parlamento tarafından kamulaştırılmıştır. 1947'de okulların tamamı devletleştirilip Komünist rejime devredilmişti. Yaşanan bu olumsuzluklara rağmen, Türk okullarında öğretmenlerin görev yapmasına hala ihtiyaç vardı. 1952 yılında Sofya Üniversitesi'nde Türkçe öğreten bölümler açılmıştır. Sovyet Azerbaycan'ından bazı aydınlar Bulgaristan'a Türk azınlığı arasında Türkoloji'nin bilimsel temellerine dayalı bilim adamları yetiştirmek için gelmişlerdir. Gelen bilim adamları Türk lehçelerini de araştırmaya başlamıştır. Bulgar Türklerinden bazı gençler de okumak için Azerbaycan'a gitmişlerdir. Türkler arasında okuryazarlığı artırmak için bazı yenilikler yapılmıştır. Türklerin eğitim

[166] Hayriye Süleymanoğlu, **Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası (1877-2007),** Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu yay., 2007, s. 15.
[167] İbrahim Tatarlı, **Bulgaristan'da Türk Halk Kültürü ve Edebiyatının Bazı Ana Sorunları, Türk Varlığı**, Etütler Kitap I, Sofya, 2003, s. 58.

seviyeleri yükseltilecek ve sosyalist topluma entegre edileceklerdir. BKP Kaza Komisyonu'nun girişimiyle Razgrat'ta yapılan konferansta okuma yazma bilmeyenler için kurs açılması planlanmıştır. Kadınların da kurslara katılmaları istenmiştir.

Lenin'in "*Oku, oku, tekrar oku*" sözleri teşvik şeklindedir. Lenin için eğitim oldukça önemli bir yerdeydi. Gazetelerde zaman zaman Türkiye'den bazı yazarların eserleri ile birlikte Bulgar anayasası ve özgürlükleri ile ilgili oyunlar, romanlar, kitap listeleri yayınlanmış ve halkın okuması teşvik edilmiştir. Bunun sonucunda olumlu sonuçlar alınmaya başlanmıştır[168]. 1954-55 eğitim döneminde Türk çocuklarının ortaokul ve liseye gönderilmesine yönelik teşvikler yapılmıştır. Bu dönemde Türklerin eğitim düzeyi yükselmiştir. Komünist yönetimin başa geçtiği zamanla birlikte 1950'lerin sonuna kadar Türklerin eğitim ve kültür düzeyinde olumlu bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Ancak sürekli olarak verilen hem Bulgarca hem de Türkçe eğitim çocukların eğitim hayatını olumsuz da etkilemiştir.1950'li yıllardaki eğitimin Türklerin eğitim döneminde en iyisi olduğu düşünülmüştür. Kurslarla birlikte okuryazarlıkta önemli bir artış olmuştur. 1953 yılında Türk okullarının sayısı 786, ortaokulların sayısı 319 olarak bilinmektedir. Ayrıca bu dönemde 4 Türk Lisesi eğitim vermiştir. Şumnu Muallimler Enstitüsü'nün Türk şubesinde 103 Türk genci eğitim görmüştür. 1958 yılında Türk ilk ve orta öğretim okullarının sayısı 1156 olarak bilinmekle birlikte 105.000 Türk öğrencisinin de var olduğu anlaşılmıştır. Türk Lisesi ve benzeri pedagojik okullarda 6 bin 337 kız ve erkek öğrenci eğitim görmüştür. Bu durum Bulgar milliyetçilerini oldukça telaşlandırmıştır[169]. Buna neden olan durum Bulgaristan Türklerinin eğitimli ve bilinçli hale gelmeye başlamış olmasıdır.

Türk okulları zamanla artarak millîleştirilmiştir. Özel kurumdan devlet kurumlarına geçmesine rağmen Türk okulları hala Türk kimliğini ve sistemini korumuştur. Türkçe derslerinin yanında bu dönemde Bulgarca dersleri görülmüştür. Bulgarca öğretimi her yıl çok daha fazla şekilde artmıştır. Bunun yanında eğitim dili hala Türkçe olarak kalmıştır. 1958/59 öğretim yılında tüm Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesinden sonra, 1959 yılında Türk okulları kaldırılmıştır[170]. Komünist parti bu okulların ortadan kaldırılmasından sonra halka büyük bir baskı uygulamaya başlamıştır. Tüm okullar sırayla kapatılmaya başlanmış Türkçe dersi tamamen yasaklanmaya başlamıştır. Komünist yönetim burada eğitim gören kişiler için de bir yöntem belirlemiştir. Bu azınlığın kendilerinin belirlediği okullara

[168] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan'da Türkolojinin Gelişmesine Hizmeti Geçen Türk Dünyası Aydınları", **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, IV/14 (2012), s. 7.
[169] İsmail Cambazov, **Bulgaristan Türk Basını Tarihinde, Yeni Işık-Nova Svetlina Gazetesi**, Erkam Matbaası, İstanbul, 2011, s. 195.
[170] Şimşir, **a.g.e.,** s. 272.

gitmesi kararını almıştır. Bu karar bir nevi etnik temizlik olarak anlaşılmıştır. Türk azınlığın sosyalizmle birlikte yaşadığı olumlu gelişmeler içinde okuryazarlığın artması ve aydın kişilerin yetişmesi vardı. 1962-1963 yıllarında Türkçe bölümleri olan Bulgar okulları zamanla kapatılmıştır. Türklerin eğitimine ve Türk diline darbe indirmeye başlamış ve Ateizm çalışmaları hızla artmıştır. Tüm bunlar yaşanırken rejim yanlısı Türk aydınları ve Türkiye'den gelen mülteci komünistler de sosyalizmin destekçileri olmuştur. Komünist Parti, yeni bir siyasi anlayışla ilk yönetime geldiklerinde azınlıklara tanıdıkları hakları geri almaya başlamıştır. Bulgarcanın Türkçeye göre daha ön plana çıktığı görülmüştür. Bulgarlarla birlikte yaşayan Türklerin çocukları, Bulgarca konuşamadıkları için Bulgar çocuklarla bir arada vakit geçirememiştir. Burada çocukların en büyük hayali Bulgarcayı iyi öğrenip yükseköğrenim görerek ülkeye hizmet etme olarak anlaşılmıştır [171].

Türkler üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel baskı onların eğitimini de etkilemiştir. İlköğretim Türk okullarında yapılırken yeterli eğitim alamayan ve Bulgarcayı bilmeyen çocuklar lise eğitimine Bulgarlarda devam edememişlerdir. Sofya konferansında Türk okullarının Bulgar okulları ile bir tutulması ve Bulgaristan İçişleri Bakanlığı tarafından yönetilmesi istenmiştir. Rejim taraftarı olan Türklerin de kışkırtıcı şekilde harekete geçtiği görülmüştür. Türkçe öğretimine karşı çıkan Türk veliler, gazetelere anadili olan Bulgarca ile birlikte Rusça ve İngilizce öğrenmenin gerekliliğinden bahsettikleri mektuplar göndermişlerdir. Bu arada parti öğretmenleri ve Bulgar öğretmenler de bu velileri teşvik etmiştir. Bu fikre karşı çıkanlar da olmuş, insanlar ikiye bölünmüştür. Ülkenin her yerinden mektuplar gelmeye başlamıştır. Rejim, Türklerin eğitimini ve dilini yok etme politikasını uygularken, Türkçe derslerine ilişkin haberler, Türkçenin daha iyi öğretileceği ve daha çok ders olacağı şeklinde ifade edilmiştir. Materyalist dünya görüşü gençlere ve öğrencilere sürekli olarak aşılanmıştır.

Ülkedeki eğitim ve öğretimin temeli Marksizm-Leninizm ideolojisi ile oluşturulmuştur. Çocuklar eğitim alırken öğretmenlerinin düşünceleri onları şekillendiriyordu. Bu çalışmalar için büyük fırsatlar oluşturulmuştu. Yöneticiler, "*sosyalist kurumlara ve öğretmenlere büyük görevler düştüğü ve materyalist gerçeklerin gelecek nesillere anlatılması gerektiği*" görüşünü savunmuşlardır. Rejim hedeflediği sistemi uygulamaya çalışırken bunda bir sorun görmemiştir. Öğrenciler ve öğretmenler arasındaki sosyal etkileşimde bazı sorunlar

[171] *Halk Gençliği,* "Bulgarca İkinci Ana Dilimdir", 20 Mayıs 1955.

ortaya çıkmıştır. Bu duruma yol açan oluşumlarda her zaman okulun dış çevresini oluşturan aile, dini ve siyasi örgütler, etnik ve ekonomik gruplar etkili olmuştur [172].

Eğitim konulu toplantılarda Türkçe ders kitaplarının iyileştirilmesi ile sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Bu toplantılardan birinde ders kitaplarının seviyesinin öğrencilere uygun olmadığı iddia edilmiştir. Kitaplarda Sabahattin Ali'nin "Hapishane Şarkısı" şiirine yer verilmesi tavsiye edilmiş ayrıca Çalıkuşu romanından çocuklarla ilgili bir pasajın yer almasının uygun olacağı belirtilmiştir. Bazı şiirlerin öğretmenler için bile zor olduğu söylenmiştir. Ama öte yandan Türk kitapları gizli bir emirle yok edilmeye başlanmıştır. Yakılan kitapların bir kısmını kurtaranlar da olmuştur. Konuştukları dil giderek bozulduğu için Türkçe-Türkçe bağlantılı bir lehçe kullanılması planlanmıştır. Bu amaçla Bulgaristan'daki çeşitli Türk lehçeleri üzerinde durulmuştur. Hatta Türkçe'nin tamamen yok edilip yerine Bulgarcanın geçeceği tahmin edilmiştir. Bir dile yabancı bazı kavramların girmesi dilin yapısının bozulmasına ve kafa karışıklığına yol açtığı bilinmektedir [173].

1950'li yıllarda Türk yazı dilindeki bazı kelimelerde değişiklikler olmuştur. Bu durumda bir grup Türk parti temsilcisi," Anne *babamızın konuştuğu dili bırakıp Türkiye'de uyduruk dili almak istemiyor*uz" demişlerdir. Mektep yerine okul, talebe yerine öğrenci ve muallim yerine öğretmen denilmesi istenmiştir. Bazı aydınlar, "*İstanbul Türkçesi, Bulgaristan Türkçesi olmaz, Türkçe birdir fakat bölgeye göre ağız farklılığı vardır*" diyerek tepkilerini göstermişlerdir. Dil konusunda müdahale edilmesine sınır tanınmıyordur. Özellikle Türkçe terimler yerine Bulgarca ve Slavca terimler kullanılmıştır. Gazetelerde Türkiye Türkçesine yer verilmemiştir. Türkçe sözler yavaş yavaş dergi ve gazete sayfalarında değişmeye başlamıştır. Her şekilde yayınlarda Türkçe yazılar azaltılmış ve Bulgarcaya ağırlık verilmiştir. Bu değişim Türklerin okuduğu gazete ve dergi sayfalarında da görülmüştür. 1960'larda Türkçe yayınlarda bir artış sağlansa da 1970'lere doğru Türkçe kitap yayınlarının sayısı hızla düştüğü anlaşılmıştır[174].1985'te Bulgaristan'da Türkçe'nin tamamen kaldırılması bölgede yaşayan Türkleri etkilemiştir. Türk yayınlarında hızlı düşüş Bulgar yayınlarında artışa neden olmuştur. Türkçe kelimelerin yerine Bulgarca kelimeler kullanılmaya başlanmıştır. Türk Türkçesinden farklı olarak bazı kelimeler Bulgar Türkçesinde yerini almaya başlamıştır. 1970'lerin ortalarında "Yeni Işık" gazetesinin adı "*Yeni Işık-Nova Svetlina*" olarak değiştirilmiştir. Bulgar dilinin etkisi hızla görülmeye başlanmıştır. 1970'lerde "*Yeni Işık*"

[172] Hikmet Celkan, "Eğitim ve Toplum", **Eğitim Sosyolojisi**, içinde (39-66), (Ed. M. Çağatay Özdemir),Pegem Akademi, Ankara, Ocak 2014, s. 56.
[173] Ejder Okumuş, "Tanzimat'ın Dili", **Türkler**, içinde (220-237), (Ed. Hasan Celal Güzel vd.), C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 229.
[174] Fahri Erdinç, **Kardeş Evi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 156.

gazetesinin yazı işleri müdür yardımcısı olarak çalışmaya başlayan Mihail Yanchev, Bulgar Türkçesi sözlüğünü derlemiştir. Bu sözlüğün dikkat çekici noktası; Bulgarca kelimelerin Türkçe kelimelerden daha fazla olmasıdır. Türkçe adları olan her şey yok edilmiş, gazeteler kapatılmış, kitaplar kaldırılmış, yeni kitaplar basılmamıştır. Türk oyunlarının oynandığı tiyatrolar kapatılmış ve oyuncular işten çıkarılmıştır.

Todor Jivkov yaptığı bir açıklamada şöyle demiştir: "*Türkler bugüne kadar olduğu gibi kendi dillerini konuşmak, eserler yapmak ve anadillerinde türkü söylemek istiyor*". Ama durum bu şekilde gelişmemiş tam aksi bir durum ortaya çıkmıştır. Sosyalizm, Bulgar Türk azınlığı için cehenneme dönmüştür. Çalışma hayatının 35 yılını Bulgaristan Ulusal Radyosu'nda Türkçe yayın yaparak geçiren Türk aydını Osman Aziz, bu yılları komünizm sonrası yaptığı bir açıklamada anlatmıştır. Osman Aziz, Türkçe yayınların sadece gösterim amaçlı olduğuna dikkat çekerek, bunun "*Türkçe yayınlar varmış*" mesajını vermek amacıyla yapıldığına dikkat çekmiştir. Bu yapılanların amacının Türk dilinin çocuklara yanlış öğretilmesi, gelecek kuşaklara bozuk bir Türkçe bırakılması, Türkçenin sonunu hazırlama politikası olduğunu açıklamıştır. [175]

2.6. Mektep Sorunu

Öğretmenlere göre, Bulgaristan'da bulunan Bulgar, Yahudi, Rum, Ermeni toplulukları okul sorunlarını Türklere göre daha iyi bir şekilde çözmüştür. Bunun asıl sebebinin hükümetlerinin eğitim ve ilmi ilerlemelerini koruma altına alması olarak gösterilebilir. Yahudilerin Alyansları, Rumların, Ermenilerin patrikhaneleri ve türlü türlü adlarla anılan milli cemiyetleri, onların maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamıştır. Öğretmenler, Türk mekteplerinin bunlardan mahrum olduğunu düşünmüşlerdir. Öğretmenler açıklamalarında "*bizler, o boynu bükük, gözü yaşlı yetimleriz ki… Avrupa'nın bir köşesinde zulmet… Cehalette el yordamıyla yolunu arayan şaşkınlarız ki, bize tarik-i terakkiyi gösterecek bir fener çekicimiz, bir rehber -i hakikimiz yok*" demişlerdir[176]. Bu yazı daha sonra da devam etmiştir. Müslümanlar Bulgaristan'da en kalabalık ikinci topluluk olarak bilinmiştir. Her dönemde geri kalmışlığın nedenleri arasında eğitim eksikliği yer almıştır. Burada yine yaptığı açıklamada;

[175] Mehmet Akpınar; Süleyman Köksal, "Türkiyeli Komünistlerin Bulgaristan Türklerinin Dil ve Eğitimindeki Etkisi", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, S. 21 (2016), s. 264.
[176] *Balkan*, 9 Haziran 1323 / 22 Haziran 1907.

"*…Biz Türkler, bugün vatanımızda (Bulgaristan'ı kastediyor) diğer hemşerilerimiz arasında fakir, hâkik, zelil olarak yaşamaya mahkûm bulunuyoruz. Bu fakir ve zillet içinde, hukuk ve haysiyetimizi hiç kimseye tanıtamıyoruz. Bu vatanın evladı olduğumuz halde bir anasır-ı ecnebi halinde bulunuyoruz. Vatanımızda ecnebi yaşıyoruz. Bu neden? Hep bilgisizliğimizden, fikirce ham bulunduğumuzdan…*"[177]

Bulgaristan Müslümanlarının durumunu oldukça iyi özetleyen bu yazıya dikkat etmek gerekmektedir. Burada en dikkat çekici nokta "*Ülkemizde yabancı olarak yaşıyoruz*" ifadesi olmalıdır. Müslümanların mevcut durumunu veya geldikleri noktayı göstermeye gelince bu durum oldukça önemli olarak görülmüştür. Kendi ülkenizde yabancı olmak veya yabancı olarak yaşamak durumunu Edhem Ruhi, bu Türklerin bilgi toplumu olmamasına bağlamıştır. Bulgarlar eğitimde hızla ilerlerken Türklerin geri kaldığı görülmüştür. Burada en büyük problem Bulgarcanın birçok yerde Türkçe yerine öğretilmeye başlaması ile görülmüştür. Bir gazetenin yazı işleri müdürü olan Edhem Ruhi, Bulgaristan'daki Türkçe öğretmenlerinin sorunlarını okuyucularıyla paylaşırken, bu duruma neden olan konulara kaynak sağlamıştır. Müfredatın olmayışı en büyük nedenler arasında gösterilmektedir. Son 30 yıldır Müslümanların aldığı eğitim onlara bir ilerleyiş sağlayamamıştır. Bulgar yönetimi ise pozitif bilimlere verdiği önem sayesinde oldukça büyük başarılara sahip olmuştur.

2.7. Eğitim Sorunu

Sosyalist dönemin başında Bulgaristan Türk toplumu içinde eğitim alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiş olduğu görülmüştür. Türkçe eğitimin önünü açmak için yeni hazırlanan anayasaya şu madde eklenmişti: "*Bulgarca öğretim mecburî olmakla beraber millî azınlıklar, ana dillerini öğrenmek ve millî kültürlerini inkişaf ettirmek hakkını haizdirler*".

Bulgaristan Türkleri arasında eğitim alanında gelişmeler Vatan Cephesi'nin iktidara gelmesinden sonra yaşanmıştır. İlk olarak Faşist dönemde kapatılan Türk okulları yeniden açılmış ve birçok yeni okul yapılmıştır. Zorunlu eğitimin etkin bir şekilde uygulanması sonucunda okul ve öğrenci sayısında önemli bir artış olmuştur. Açılan fakültelerde ve Türk okullarında öğretmen yetiştirilmiştir. Yeni hükümetin Türklerin eğitimi için yaptıklarının temel amacı, Türklerin eğitim seviyesini yükseltmek ve onları sosyalist toplumun bir parçası haline getirmiş olmaktı.

[177] *Balkan*, 10 Haziran 1323 / 23 Haziran 1907.

Dünya Savaşı'ndan önce Türk çocukları, Türk toplulukları tarafından kurulan özel okullarda eğitim görmüştür. Yeterli maddi desteği olmayan ve öğretmenleri yetersiz olan okullardaki Türk çocuklarının çoğu ilkokulu bile bitirememiştir. Böyle bir eğitim sisteminde 1905'te okuryazar Türk nüfusu sadece % 4 iken, 1935'te 7 yaş üstü okuma-yazma bilen Türk çocuklarının oranı %20'nin altındaydı[178].

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Hükümeti'nin Türklerin eğitimine yönelik faaliyetleri sonucunda tüm Türk çocuklarının yaklaşık %97'si Türkçe eğitim görmüş, 4.000 Türk Komünist Parti'ye üye olmuş ve 18.000 Türk devlet dairelerine atanmıştır. Yönetimin başında Vatan Cephesi hükümeti, Türklerin Türklerden destek taleplerinin bir kısmını karşılamıştır. Fakat ilk zamanlarda Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin eğitim alanındaki girişimleri yerini daha sonraları Bulgaristan Türklerinin eğitimine yönelik faaliyetlerinde Türklerin taleplerini görmezden gelmeye bırakmıştır. Bulgaristan Türk toplumunun eğitim alanında en önemli gereksinimi olan Türk okullarının özel statüsünün korunması talebi dikkate alınmadan Bulgaristan'daki Türk okulları 1946 yılında kamulaştırılmıştır. Böylece Bulgaristan Prensliğinin kuruluşundan itibaren özel okul statüsüne sahip olan ve statüsü Bulgaristan ile Türkiye arasındaki anlaşmalarla garanti altına alınan Türk okulları, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Hükümeti'nin malı haline gelmiştir. Bulgar hükümeti Türk okullarını millileştirirken bunun Türklerin yararına olacağını iddia etmiştir: Bu tezini savunurken şu noktaları öne sürmüştür:

• Türk okulları özel okul statüsündeyken, ihtiyaçlarını karşılamak için halktan para toplamıştır. Bu durum zaten yoksul olan Türk toplumu üzerinde önemli bir mali yük oluşturmuştur. Okullar özel ve ücretli olduğu için çocuklarını bu okullara gönderen Türkler ekonomik güçlerine göre ödeme yapmışlardır. Okul komitesi tarafından Türk toplumundan toplanan paraya rağmen okullar bakımsız kalmıştır. Bu nedenle Türk okulları için Türk toplumundan giderek daha fazla para toplanmış, ancak okullar Bulgar okulları seviyesine ulaşamamıştır. Bulgar hükümeti, Türk okullarına gerekli mali yardımı sağlamak için Türk okullarını millileştirmek zorunda kalmıştır.

• Türk okullarında öğretmenler okul yönetim kurulu tarafından atanmış, öğretmen maaşları okul yönetim kurulu ile görüşülerek belirlenmiştir. Öğretmenlerin maaşları da okulların maddi sıkıntılarından dolayı Bulgar öğretmenlere göre oldukça düşük olarak görülmüştür. Ayrıca Türk öğretmenlerinin sosyal güvenlik ve emeklilik hakları yoktu ve

[178] Okuma yazma bilen oranı: Bulgarlarda %32,3, Yunanlılarda %35,2, Yahudilerde %53,7'dir.Eminov, Bulgaristan'daki Türkler, s.s. 378- 379.

sosyal güvenlikleri yetersizdir. Türk öğretmenlerin yeterli maaş, sosyal güvenlik ve emekli maaşı alabilmeleri için okulların kamulaştırılması gerekiyordu. 1928'den itibaren Türk okulları, Türkiye ile uyumu sağlamak için Latin harfleriyle eğitime başlamıştır. Ancak 1934'e gelindiğinde iktidardaki faşist hükümet, Türkler ile Türkiye arasındaki bağları koparmak için Türk okullarının eğitimini eski yazıya çevirmiştir. Bu dönemde basılan kitaplar eski el yazmaları halinde basılmıştır. İç Cephe'nin iktidara gelmesinden sonra, öğretim Latin harfleriyle yapılmaya başlanmış, ancak eğitim için gerekli kitap bulunamamıştır. Türkiye'den kitap getirmek mümkün olmadığı için 1930'lardan kalma kitaplarla eğitim yapılmıştır. Okullar millileştirildiğinde kitap ihtiyacı devlet tarafından karşılanacak, yani kitap sıkıntısı olmayacaktır.

• Türk okulları Bulgar okullarına denk kabul edilmemiştir. Türk okullarından Bulgar okullarına geçebilmek için Bulgarca sınavına katılması ve istenilen puanı alması gerekmiştir. Bulgaristan'daki bu okullara başvuruda bulunan oldukça az bir Türk azınlık bulunmuştur. Bulgaristan'da ortaokul diploması olmayanlar hiçbir şekilde dükkân açamayıp, kalfa, çırak dahi olamıyorlardı. 11 Mayıs 1945'te Bulgar yönetimi tarafından alınan karar uyarınca Türk okullarında ortaokul okuyan birinin diplomasının geçerli olabilmesi için Bulgar ortaokullarındaki tüm derslerden sınava girmesi gerekiyordu. Türk okullarının millileştirilmesinin de bu sorunları çözeceği düşünülmüştür.

Bulgar yönetimi tüm okulları bir çatı altında toplarken burada verilen eğitim Bulgarcadır. 12 Ekim 1946'da daha önce Türk okullarının yönetimi kendilerinde iken daha sonra tamamen Bulgar yönetimine verilmiştir. Türk Cemaati tarafından yaptırılan tüm okul binalarına belediyeler tarafından, Köylü Parti Türk okullarına fon olarak verilen hanlar, dükkânlar, tarlalar, meralar, bağlara da yönetim tarafından el konulmuştur.

Millileştirilmiş bu okullarda Türkçe dersi neredeyse hiç verilmemiştir. Türkçeden fazla Bulgarca dersi verilmiş ve bununla birlikte çocuklar asimile edilmeye çalışılmıştır.1950'de az olan Türkçe ders saati daha sonra hızla düşürülmüştür. Bunun yerine İngilizce ya da Slavca dersi getirilmiştir.

Tablo 6. Komünist Dönemin Başında Bulgaristan Türklerinin Eğitim Alanındaki Değişimi[179]

	1943-44 Dönemi	1949-50 Dönemi
Okul sayısı	424	1199
Öğrenci Sayısı	37,335	105.376
Öğretmen sayısı	871	2037

Eğitimde bu gelişmeler yaşanırken Türk toplumunda da okulların toplumu bir Bulgarlaştırma aracı olarak kullanacağı korkusu yayılmaya başlamıştır. Türkçe derslerinin kademeli olarak azaltılmasıyla burada yetişen çocuklar Bulgarlaştırılmaya ayrıca Komünizmin birer savunucusu haline getirilmeye çalışılmıştır. Kasım 1947'de Elçilik tarafından Dışişleri Bakanlığına sunulan raporda bu durum şu şekilde özetlenmektedir. "*Hükümet ve parti mahfiline mensup zevat, Bulgaristan Türklerine yüksek tahsil imkânları verilmesinin yeni rejim tarafından takip edilen prensiplerden biri olduğu ve bunun için de okulların ıslahı gerektiği iddiasındadır. Irkdaşlarımızın tahsil bakımından pek geri kalmış olduğu bir hakikat ise de asıl gayenin bulunduğu memleket nizam ve kanunlarına son derece riayetkâr 800.000 kişilik bir kitlenin yeni rejimin fikirlerine göre yetişmesine çalışmaktan ibaret olduğu mevzubahis kanunun 164. Maddesinde açıkça anlaşılmaktadır.*"

Referandum ile Sosyalist bir yapıda olduğunu belirten Bulgar yönetimi tüm bankalara el koymakla birlikte özel işletmeleri kamusallaştırmıştır. Bunun yanında Türk okullarının bu hale getirilmesine çok da şaşırılmamıştır.

[179] Şimşir, **a.g.e,** s. 43.

III. GÖÇMENLERİN TÜRKİYE'YE GELİŞİ VE GEÇİCİ EĞİTİM UYGULAMALARI

3.1. Göçmenlerin Türkiye'ye Gelişi

Göç sürecini anlatmaktan önce göçün nedenlerini anlatmak daha iyi olacaktır.

- **Göçün Sebepleri**

1989 Göçünün nedenleri, önceki göçlerin altında yatan sebeplerle hemen hemen aynıydı. Anadilinde iletişim kuramama, anadilinde ders alamama, dini sorumluluklarını özgürce yerine getirememe, erkek çocuklarını sünnet ettirememe vb. Bu kısıtlamalara ek olarak zorunlu isim değişikliği de eklenmiştir. Bu yetmezmiş gibi atalarının isimleri de mezarlarda değiştirilmiştir. Türkçe kullanmak, Türkçe adıyla hitap etmek, Türkçe radyo ve televizyonu açmak yasalara aykırıydı. Düğünlerde dahi Türkçe müzikler ve oyun havalarının çalınması yasaklanmıştır. Söz konusu yasaklara riayet etmeyenlere para cezaları verilmiş ve işlerinden atılmışlardır. Mayıs olayları Bulgaristan tarihinin en önemli dönem noktalarından biridir.

Bulgar yönetimi, çözüm üretemediği için protestoları tamamen durduramadı. Bulgaristan, Sovyetler Birliği'nden beklediği desteği alamadığı için halk tarafından köşeye sıkıştırılmış hissetmiştir. Bulgar hükümeti, ülkede Kıbrıs'taki durumun aynısının yaşanmasından endişeliydi. Bu nedenle, hükümet temsilcileri özellikle Todor Jivkov sorunu kaynağında ele almaya karar vermişlerdir.

29 Mayıs'ta Todor Jivkov, Ulusal kanala çıkmış ve tarihi konuşmayı yapmıştır. Yaptığı konuşmasında halkın bazı kesimlerinde özellikler Deliorman, Kırcaali ve Müslümanların yaşadıkları bölgelerde dış güçlerin de katkılarıyla bir gerginlik oluşmuştur. Basında olduğu gibi Politbüro tarafından alınan karar ile yurt dışına çıkmak isteyen herkese pasaport verileceği duyurulmuştur. Bu karar neticesinde Batılı Bulgaristan karşıtı yönetimler göç meselesini gündeme getirmişlerdir. Yapılan haberler ile Türkiye'nin tüm Bulgaristan Müslümanlarını kabul etmek için hazır olduğunu belirtmektedir. Jivkov: "*Bu konuyla ilgili olarak hem kendi adıma hem de Bulgaristan Müslümanları adına, Türk yetkililerinden isteğim; Bütün sınır kapılarını açın. İsteyen Bulgaristan Müslümanlarından, isterlerse gezmek*

için veya orada yaşamaya gidebilirler" ifadelerini dile getirmişlerdir[180]. Böylece Bulgarların ifadesi ile "Golamata Ekskurziya" (Büyük gezi) başlamıştır.

Bulgar hükümeti öncelikle öğretmen, doktor, hemşire, sanatçı, mühendis, sporcu özetle Bulgaristan'daki Türk aydınlarını sınır dışı etmiştir. Bu kişilerin pasaportları polisler tarafından teslim edilmiştir.

Göç süreci devam ederken 7 Haziran'da BKP MK Politbüro'da Todor Jivkov'un yapmış olduğu konuşmasında Bulgaristan'dan 200-300bin Türk'ün göç etmesinin Bulgarlar açısından iyi olacağı aksi durumda Türklerin her sene ortalama 15.000 kişi olarak arttıkları ve bu artışın daha sonraki dönemlerde Bulgaristan'ın yeni bir Kıbrıs olması noktasına getirebileceği belirtilmiştir[181].

Bulgaristan Hükümeti 1989 yılına gelindiğinde Türkleri zorla tutmanın bir yararı olmayacağını anlamış ve göçe izin vermiştir. Geçerliliği 5 sene olan bir de pasaport verileceğini bildirmiştir. Uluslararası kamuoyunda Bulgar yönetimi konusunda eleştiri yapılmasını önlemek amacıyla her aileden bir kişi rehin edilmiştir. Tarihler 29 Mayıs'ı gösterdiğinde Başbakan Todor Hristov Jivkov "*Bulgaristan'dan göç etmek isteyen Türklere kapısını açsın*" çağrısında bulunmuştur. Bunun üzerine dönemin başbakanı Turgut Özal, Türklere kapılarının her zaman açık olduğunu, hiçbir zaman bu kapının onlara kapanmadığını dile getirmiştir. Bu açıklamanın hemen sonrasında iki hafta gibi kısa bir sürede yaklaşık 2.500 Türk, Türkiye'ye giriş yapmıştır[182]. Bulgaristan'da Türkler yoğun olarak güneyde "Rodop Dağları eteklerinde Kırcaali, Plovdiv ve Haskovo'da, kuzeyde ise Deliorman'da Razgrad, Şumen ve Silistre" yaşamaktadır. Gelen göçmenlerin sayısı şu şekildedir[183]:

- Razgrad'dan 57.623
- Kırcaali'den 55.151
- Şumnu 20.543
- Haskovo'dan 21.772
- Silistre'den 14.428
- Varna'dan 11.667
- Tırgovişte'den 9.553
- Ruse'den 7.128

[180] https://www.youtube.com/watch?v=Jn49a_g_5RQ (Erişim Tarihi: 25.08.2022)
[181] İbrahim Yalımov, **İstoriya na Turskata Obştnost v Bılgariya**, İmir, Sofya, 2002. s. 467.
[182] Ali O. Gündüz, Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü (1989 Örneği), **Aşiyan Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi** (2015), s.s. 4, 8-11.
[183] Şimşir, **a.g.e.**, s. 463.

- Plovdiv'ten 6.829
- Tolbuhin'den 4.887
- Pazarcık'tan 1.755
- Burgaz'dan 896
- Sliven'den 232
- Gabrovo'dan 141
- Veliko Tırnovo'dan 48
- Plevne'den 35

Türkiye'ye göç edenler mesleki dağılımlarına göre ise şu şekildedir:

Tablo 7. Soydaşların Meslek Gruplarına Göre Dağılımı[184]

Statü	**Sayı**	**Yüzde**
İşçi	67.313	31,7
Memur	22.518	10,6
Serbest Meslek	19.217	9,0
Emekli	9.468	4,4
Ev Kadını-Çocuk	37.740	17,8
Öğrenci	51.431	24,2
Engelli	302	0,1
Diğer	4.699	2,2
Toplam	212.688	100,0

Yukarıda verilen tabloda ise Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin meslek gruplarına göre dağılımı verilmiştir. Tablodaki veriler incelendiğinde Bulgaristan'dan gelenler göçmenlerin sahip oldukları meslekler arasında öğrencilik %24,2 lik oranla ikinci sırada bulunmaktadır.

Başlangıçta göçler düzenli bir şekilde gerçekleşmiş ancak sonraki dönemlerde sınırlarda yoğunluklar başlamıştır. Söz konusu yoğunluk her iki taraftan kaynaklanıyordu.

[184] Şimşir, **a.g.e**., s. 460.

Gerek Bulgaristan gerek Türkiye bu durum karşısında hazırlıksızdı. Türk tarafında geçen göçmenler kayıtları yapılması sonrasında kendileri için hazırlanan misafirhanelere gönderilmiştir. Akrabası bulunanlar ise onların yanlarına gönderilmiştir. Misafirhanelerde kalan göçmenlerin tüm ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmış ancak günden güne bu ihtiyaçların artması dolayısıyla devlet de zorluklar yaşamaya başlamıştır.

Psikolojik, kültürel ve politik baskılardan yorulan Bulgar Türkleri kendilerini güvende hissetmediklerinden geleceğini Türkiye'de sürdürmek istemiştir. Ancak göç süreci de fazlasıyla zor geçmiştir. Bulgaristan hükümetinin 24 saat içinde sınır dışı ettiği ve trenlerle Kapıkule'ye yolladığı yüzlerce soydaşımız en yakınlarıyla bile vedalaşamamış, evlerini ve mal varlıklarını olduğu gibi bırakıp göçe zorlanmışlardır. Kırklareli Valisi Kenan Güven gelişmelerin korkunçluğunu şu satırlarla dile getirmiştir:

"Bulgarlar mimledikleri soydaşlarımızı, isimleri bilinenleri, mitinglere katılanları bir gecede toparlayıp çocuklarıyla vedalaşmaya bile müsaade etmeden göndermişler. 'Kıymetli eşya, para, ziynet eşyası ne isterseniz alıp götürebilirsiniz' diye yalan söylemişler. Ondan sonra da kendi hudut kapılarında kontrol kurarak alyanslarına varıncaya kadar ellerinden almışlar. Sadece 100 leva para bırakmışlar. Hatta bir kadın hasta yavrusuyla birlikte gelmiş. O Bulgarlara daha fazla para verin diye yalvarmış, ona dahi para vermemişler."[185]

Bulgaristan göçmenleri anavatana geliş sürecinde yaşadıkları zorlukları şu şekilde dile getirmişlerdir:

"*Yedisinde çıktık, on birinde Türkiye'ye giriş yaptık, üç gecede geldik. Bizi Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda ufak bir kasabaya götürdüler. Bazıları üç dört kişi toplanıp bir kamyon tutmuştu. O kamyonların gölgesinde, asfaltın üstünde, ağaç yok bir şey yok, tuvalet yok. Tankerlerle su getiriyorlardı. Suyumuz bitti. Pet şişeye su dolduruyorduk, küflü görüyoruz ama başka suyumuz yok. Onu içiyorduk. Mal, mülk getiremiyorsun. Birini yıkayınca diğeri kurumazsa diye üç takım yani değişebilecek kıyafet aldım. Bir de bidonun içine kuru fasulye ile mercimek koydum, onların üzerine de eşyaları koydum. Saklı gizli, yasaktı o da. Bereket, o kadar karıştırmadılar. Kişi başına 150 lira geçirme hakkı verdiler, fazla yok. Bizden sonra memlekette paraları olanlar geçiremeyecekler diye ona buna dağıttı (Kadın, 56, Lise)".*[186]

[185] *Hürriyet*, 3 Haziran 1989.
[186] Yayıntaş**, a.g.m.,** s. 428.

"*Moskoviç marka bir araç ile Bulgaristan'daki köyümüzden ayaklarımızı sürüyerek çıktık. Geride kalanların da kurtulması için dua ettik. Kimseye haber vermeden, akrabalarımızla vedalaşamadan yollara düştük. Haber veremiyorsun, kimin ne olduğunu bilemiyorsun. Müzevircilik vs. Belene korkusu… Dokuz yaşındaydım ama her şeyin farkındaydım. Her şehirden geçerken polisler tarafından gerek sözlü gerek bakışlarla hakarete uğradık. Ne zamanki uzun araç trafiğini gördük, Kapıkule'ye yaklaştığımızı anladık. Cezaevine atılanların kulaktan kulağa yayılması, bunun verdiği tedirginlik ve korku ile Kapıkule'deydik. Derin derin alınan nefesleri, duaları hiç unutmam (Erkek, 41, Lise*)"[187]

"*Bir an önce bizi başlarından savdılar. Yüzyılların nefreti ile bizden kurtulmak isteyen bir tutum içerisindeydiler. Bir kâğıt imzalatıldı ve bu kâğıt Bulgaristan Devleti'nden hiçbir hak talep edemeyeceğimize dair bir belgeydi. Trenle geldik, bizim için çok zordu (Erkek, 39, Yüksek Lisans)*".[188]

Göçün başlangıcında Türklerin sadece el çantası getirmelerine izin veriliyordu. Kıyafet günlük yaşamla ilgili birçok taşınabilir eşyanın getirilmesine izin verilmemiştir. Araç azlığından dolayı kişiler tek tek taşınıyor, aynı anda birçok Türk yurda giriş yapıyordu. Bu konudaki girişimlerden dolayı sınır kapısında kuyruk oluşmuştur. Ayrıca Bulgar hükümeti göçmenleri günlerce sınırda kamplarda bekletmişlerdir. Türklerin çoğu bankadaki parasını alamamıştır. Belirli bir miktar parayı bankada zorla tutmuşlardır. Bulgar yönetimi mültecilerin güvenliğini sağlayamamıştır. Zor şartlar altında ülkeye giren Bulgaristan Türkleri, hayatta kalabilmek için oldukça zor şartlar altında çalışmışlardır. Gülbahar Kurtuluş bizzat bunları yaşayanlarla yaptığı söyleşilere yüksek lisans tezinde şöyle yer vermiştir:

"Biz karar vermedik kızım bizi sınır dışı ettiler. Biz cenazedeydik, eve polisler gelmiş bize 2 saat müsaade etmişler. Komşularım başlamış eşyalarımı toplamaya. Eve geldik, gittik polislere "biraz zaman verin bize" dedik. Cumartesi günü, bankalar kapalı, 2 araba parası var bankada, çekemedik hiçbirini. Çocuklarım küçük, benim bacağım alçıda, evimi daha yeni almışım, içini yapmışım. Nereye gideceğimizi bile bilmiyoruz. Türkiye mi? İngiltere mi? Hangi devlete gideceğimiz belli değil. Kamyon yok eşyalarımızı koyacak. Bir arabamız var, korkudan eşyalarımızı alamıyoruz. Bizim pasaportlarımızı hazırlamışlar, yolda durdurup pasaportlarımızı verdiler. "Siz, Türkiye'ye gidiyorsunuz" dediler. "Çok şükür" dedik, "Türk toprağına gidiyoruz". Bizler Mastanlı'da direndik diye bize çok baskı yaptılar, Kapıkule'ye vardığımızda bir baktık Kuzey Bulgaristan'dan (Razgrad, Şumnu vb.) gelen Türkler bütün

[187] **A.g.m.**, s.428.
[188] **A.g.m.**, s.429.

eşyalarını almışlar. Polisler bizi çok sıktı, eşyalarımız hep orada kaldı. Çocuklarımızın üzerlerini değiştirecek bir gömlekleri bile yoktu. Komşularımız bizleri teselli etti, "onlara gözyaşını göstermeyin" dediler. 35 yaşındayım, evim, eşyam, hısım akrabam hep kaldı. (Ağlıyor)."[189]

"Ben göç esnasında oradaydım 5-6 yaşındaydım. Bir kaçışma ve uzun bir bekleyiş hatırlıyorum sınırda çok bekledik sanırım. (7 güne yakın bekledik) Sınırdayken yiyecek sıkıntısı çektik, rahmetli dedemin bir yerlerden gidip ekmek bulup getirmesini unutamam. Türkiye'ye gelmek, yerleşmek zordu bizim için. İlk geldiğimizde ses yapmayın, gürültü yapmayın sizi geri gönderirler diye korkutuyorlardı bizi. İlk geldiğimde çok yadırgadım. Mahalledeki arkadaşlarımdan ayrılmak çok zor geldi. Çok da olayların farkında değildim. Tabi ki özlediğimiz şeyler vardı. En çok orada bıraktığım biz giderken gözünden yaşlar akan köpeğim Şarik'i unutamam. Orada yaşanan olayları ben çok hatırlamıyorum. Dedem ve amcam isim değişikliklerini anlattıklarında üzülüyorduk. Büyüklerimizin yaşadığı o büyük haksızlığı, hakareti, hapis yatanları ve ölenleri duyduğumuzda üzülüyorduk. Bende az buçuk hatırlıyorum mahallede gece sokağa çıkma yasakları vardı, polisleri, asker tanklarını, baskılar hafızamdan silinmeyen şeyler."[190]

Hukuki işlemleri tamamlanan göçmenlerin varsa yakınlarına veya yakınlarının akrabalarına gönderilmiş, eğer bunlara sahip değilse de geçici olarak yurtlara, okullara, çadırlara ve kamplara yerleştirilmiştir. Bunun nedenleri arasında göçe hazırlıksız yakalanmış olmak vardır. Türkiye, konut sorununa çözüm bulmak için yaklaşık 300 TL kira yardımı yapmıştır. Hepsi finansal olarak desteklenmeye çalışılmıştır. Varlıklarını geride bırakan Bulgar Türkleri fabrikalarda çalışmış, bunun yanında devlette istihdam edilmiştir. Bürolarda çalışabilmeleri için kadrolar açılmış, işe alımlar için özel sektörden destek alınmıştır. Ulusal ve uluslararası bağış ve kampanyalar başlatılıp un, şeker, mercimek ve gıda yardımları toplanmıştır.[191]

Sosyal güvencesi olmayan mülteciler için sağlık harcamaları "*Sosyal yardım ve Dayanışmayı Teşvik Etme*" Fonu tarafından finanse edilmiş okul çağındaki çocuklar için kıyafet ve kırtasiye yardımı bu fon tarafından verilmiştir[192]. Göçmen sayısının oldukça fazla olması nedeniyle bazı göçmenler gıda ve kira yardımlarından yararlanamamış, nitelikli olsalar bile iş bulmakta zorlandıkları görülmüştür.

---

[189] Kurtuluş, **a.g.t.** s. 136.
[190] **A.g.t**., s. 137.
[191] Yayıntaş**, a.g.m.,** s. 430.
[192] İnginar, **a.g.t.,** s. 142.

Dikkat çeken bir diğer nokta ise Bulgaristan'da "Türk" oldukları için ötekileştirilenler Türkiye'de Bulgar olarak görülmüştür. "*Bulgar, gavur*" gibi sıfatlarla seslenilmişlerdir. Bulgaristan Türkleri hem Bulgaristan'da hem de Anavatanında dışlanmışlardır. Bu uyum süreci onları zor durumda bırakmıştır. Muhacirler Müslüman olmalarına rağmen dini görüşlerini dile getirmek zorunda kalmış ve açıklama yapmışlardır. Bu nedenle, her iki ülkeye olan bağlılıklarını sorgulamışlardır. Bu konuda yapılan görüşmelerde şu satırlar anlatılmıştır:

Zorlu bir süreçti. Yine de şanslıydık, çünkü annemin ailesi 1978 yılında Türkiye'ye göç etmişti ve Edirne'nin Havsa ilçesinde ikamet ediyordu. Rahmetli dedem o zamanlar E-5 karayolunun yapımı sırasında Havsa-Babaeski arasında bulunan karayolları şantiyesinde bekçilik yapıyordu. Biz geldiğimizde on beş gün kadar yaklaşık otuz kişi dedemlerde misafir kaldık ama bunun sonu yoktu. Karayollarının bu bölgede işi bittiği için prefabrik şantiye binalarından ayrılmış ve bizim gibi toplam altı ailenin bu binalarda kalmasına müsaade etmişti. Binalar aslında güzeldi ama karayolları işleri bittiği için giderken oradaki elektriği kesmişti. Biz tam sekiz ay elektriksiz yaşadık ve ben 20. yüzyılda gaz lambası ışığında ders çalıştım. Bulgaristan'da okuduğum okulun şartlarını buradakiyle kıyaslayınca çok zorlandım. Ama ben çok çalışkan bir öğrenciydim. Geri dönelim diye çok ağlasam da sonuçta alıştım. Ayrımcılığa zaman zaman maruz kaldık ama genelde olumsuz bir durumla karşılaşmadık. Komşumuz vardı, az bir şeye bozulsa anneme, "Gâvur" derdi. Oysaki benim annem dünya iyisi, namazında niyazında gâvurlukla alakası olmayan bir insandır (Kadın, 42, Yüksek Lisans).[193]

Bulgaristan Türkleri kendilerini "farklı" olarak tanımlamışlardır. Kimliklerini korumuşlar ve yetişme tarzlarından vazgeçmemişlerdir. Göçmenler kendilerini çalışkan ve geleneklerine daha bağlı olarak görmüşlerdir.

Kendimi farklı görüyorum. Buradaki bir kadından kendimi daha üstün görmüyorum, daha özgür görüyorum. Aldığımız eğitim, bakış açılarımız farklı. Eşim de göçmen, benim eşim ya da ailem, hiçbir zaman bana psikolojik baskı uygulamamıştır. Kapanması için diretiyorlar veya çalışan kadının elinden parasını alıyorlar. Biz bunu çok yadırgıyoruz. Burada bir kadının evi temizse, şıkır şıkırsa, komşularının önüne beş çeşit yemek sunabiliyorsa çok iyidir. Ama Bulgaristan'da ise kadın okuduysa, kendini geliştirdiyse, mesleğini yapabiliyorsa, parasını kazanabiliyorsa biz bu şekilde mutluluğu ifade edebiliyoruz. Buradaki kadınların

[193] Yayıntaş, **a.g.m.**, s. 429.

okul zamanları, daha küçükken cesaretleri kırılıyor. Sen kadınsın, sen bunu yapamazsın, nasıl olsa evleneceksin okumana gerek yok gibi (Kadın, 44, Lise).[194]

Kendimizi kesinlikle bir Türk olarak görüyoruz ve bunu hem ülkemizde hem dünyada en iyi şekilde temsil etmek için çaba sarf ediyoruz… Ama bakış açılarımız, dünya görüşümüz çok farklı. 1928 doğumlu babaannem, 1945 senesinde voleybol ve basketbol antrenörüydü. Aynı zamanda izci ve tiyatrocuydu. Yantra Nehri üzerinde buz pateni yaparlardı. Size aradaki uçurumu anlatabileceğim bir örnektir bu (Erkek, 39, Yüksek Lisans).[195]

Bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen bir ortamda hayata sıfırdan başlamak kuşkusuz oldukça zor olarak görülmüştür. Göçün etkileri kişiden kişiye değişmektedir. Birey kendisi için önemli olan her şeyi ardında bıraktığı için göçün psikolojik etkisi artacaktır. Bu aşamada göçün insan hayatındaki yerine bakılması gerekmiştir. Yerel nüfusun dışlayıcı olmamasındaki uyum, kucaklayıcı bir tavırla yaklaşmasının göçün olumsuz etkilerini hafifleteceği ve azaltacağı anlaşılmaktadır. Hazırlıksız şekilde bir yerin terk edilmesi yani ani sosyal değişimler psikolojik travma yaratabildiği gibi sorunlara da neden olacaktır[196]. Bu konuda kişilerin söyledikleri şu şekildedir.

İki bavul eşyayla çıkıp gidiyorsun, 'Vatanım' diyorsun. Emeklerini, hatıralarını her şeyi bırakıyorsun. Bilmediğin bir yere, bir hayata gidiyorsun. Psikolojik olarak ne kadar ağır bir durum. Bulgaristan'da doğdum, büyüdüm, rüyalarımda hep görüyordum, özlüyordum. Bir insan ev bile değiştirdiğinde yeni evini yadırgıyor, nasıl alışacağım diyor (Kadın, 44, Lise).[197]

Geri dönmek ister miydin diye sorsanız istemezdim. Ama çok özlüyorum. Taşını, toprağını, dikenini bile özlüyorsun. Gözümü orada açtım, orada büyüdüm. 24 yaşında geldim. Anılarım çok var (Kadın, 56, Lise).[198]

Depresyon tedavisi gördüm. Çünkü beklediklerimle gördüklerim çok farklıydı. Allah'tan bize cesaret veren ve geri dönmeye asla izin vermeyen bir babam vardı (Kadın, 59, Yüksek Lisans).[199]

---

[194] **A.g.m**., s. 430.
[195] **A.g.m.**, s. 431.
[196] Özlem Kahraman, "Bulgaristan Zorunlu Göçünü Yaşamış Aileler ile Göç Yaşantısı Olmayan Ailelerin Şema Modeli Açısından İncelenmesi", **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2015, s. 36.
[197] Yayıntaş, **a.g.m**., s. 431.
[198] **A.g.m**., s. 431.
[199] **A.g.m**., s. 431.

Göçmenler üzerinde daha çok gözlemlenen durum başka bir kültürle tanışmanın zorluklarıdır. Çocuklar için bu uyum süreci daha kısa ve daha hızlı bir şekilde olurken yetişkinler için aynı şey söz konusu olmamıştır.

"Bir heyecan var yeni bir yere gitme heyecanı, aklına bambaşka bir Türkiye hayali var. Çok gelişmiş, üst düzey bir ülke kafamda vardı. Oyuncaklarımı aldım, su tabancamı kaybettim buraya geldiğimde ama Köpeğimiz kaldı orada. Arkadaşlarımla vedalaşıyorsun, Türkiye'de arkadaşlarınla buluşacağını söylüyorsun. Mesela 10 gün mü 15 gün mü ne sınıra yakın bir yerde bekledik. Orada şöyle bir korku vardı ya gidemezsek, sınır kapanır diye. Yeni bir ülkeye geliyorsun her şey yabancı, o zaman konuşulan kelimelerin yarısını anlamıyorsun bile. 2-3 sene bir uyum süreci oluyor. Okula başladığımda öğretmenimin desteği çok oldu, akrabalarımızda iyi karşıladılar."[200]

Akraba evliliğine yaklaşmayan göçmenlerin geleneksel anlayışında "*endogami*" yani gruplar arası evlilik önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Sosyal sınıf, din, kast ve ulus içinde insanların "*Topluluktan bir eş seçerek evlenme*" olarak tanımlanan endogami, en çok kapalı topluluklarda görülmektedir. Bu tür evliliklerin sebebi içinde, grubun düzenin korunduğuna olan inanç vardır. İnsanların daha iyi anlaşabileceğine ve ailelerin daha yakın iletişim kurabileceğine dair yaygın bir görüş bu evlilik içinde bulunmuştur. Birinci kuşak göçmenler arasında daha yaygın olarak görülen bu evlilik türü, ikinci kuşak göçmenler arasında azalmıştır. Göçmenler, evlilik yoluyla farklı kökenlerden insanlarla kaynaşmıştır. Bu konuda yapılan görüşmelerde şunlar anlatılmıştır:

"Bulgar ile evlenen az olsa da genel de göçmenler, Türkler ile evlenirdi. Türkiye'ye gelince herkes sevdiği insanla evlendi. Sorsan tabii ki göçmenin göçmenle evlenmesini tercih ederler, dilerler ama kimse karşı çıkmadı." (Kadın, 44, Lise).[201]

"Ayrıca inanın, ben ve ailem başta olmak üzere birçok kişi tarafından bilerek ya da bilmeyerek Türk olarak görülmedik ve dışlandık. Elbette yardım edenler ve bizi anlayanlarda vardı ama az sayıda. Bu durum kendi içlerinde evliklere yönelmelerinin en büyük nedenleri arasındadır. Ama zaman geçtikçe ve yeni kuşaklar oluşunca biraz daha serbest bir hal aldı gibi evlilikler. Ama azınlık yine de. Mesela ben göçmen biriyle evlenmedim." (Erkek, 38, Yüksek Lisans).[202]

[200] Kurtuluş, **a.g.t.**, s. 139.
[201] Yayıntaş**, a.g.m.**, s. 432.
[202] **A.g.m.,** s. 432.

"İlk göçmenler uzun yıllar göçmenlerle evlenmeye özen gösterdiler. Asla ama asla bizlerde akraba evliliği olmadı. Farklı şehirlerden göçmenlerle de evlilikler oldu. 1954'ten 1990'a kadar ki süreçte Türkiye'de ki topluma baktığımızda, kültür ve yapımız açısından aramızda çok fark vardı. Şuan bu fark bizdeki dejenerasyondan dolayı kapandı denilebilir. Ben de Bulgaristan değil, Gürcistan göçmeni bir aileye mensup biriyle evlendim. Ortak yanlarımız çok olduğundan kesinlikle doğru karar verdiğimi düşünmekteyim." (Erkek, 39, Yüksek Lisans).[203]

3.1.1. Sınır Kapısının Açılması

Türkler için çıkarılan göç yasası ile Bulgar yönetimi Türkleri sınıra doğru göndermeye başlamıştır. Özellikle gönderilen Türklerin içinde "insan hakları derneklerine" üye olmuş, gösterilere katılmış ve grev yapan Türklerin olduğu bilinmektedir. 5 yıllık Pasaportları çıkartılmış olan Türkler birer birer evlerinden çıkarılmaya başlamıştır. Pasaportu çıkarılan Türkler, trenle Yugoslavya, Macaristan ve Çekoslovakya üzerinden Avusturya'ya gönderilmiştir. Bu şekilde Viyana'ya gelen Türk sayısı 25 Mayıs itibariyle 174 olmuştur. Viyana'ya gelen Türklerden biri bunu şöyle ifade etmiştir: "*İnsan hakları derneğine girdik diye polis bizi çağırdı. Hemen bavulunu hazırla ve çek git dedi. Bulgaristan hakkında dışarıda bir şey söylersen bir daha giremezsin diye tehdit etti. Akrabalarımıza, konu komşumuza bile veda etmeden kendimi trende buldum*"[204].

Türk makamları, Bulgaristan tarafından sınır dışı edilen ve zorunlu pasaport çıkartarak kovulmuş olan yurttaşlarımızı korumaya çalışmıştır. 6 Mayıs'ta Viyana ve Bükreş'teki Türkiye Büyükelçiliği'ne başvuran 270 yurttaşımızdan 167'si uçakla Türkiye'ye getirilmiştir. Başbakan Özal ve Bakanlar, Atatürk Havalimanı'nda vatandaşlarımızı karşılamıştır. Özal, "Bu işin peşini bırakmayacağız" şeklinde açıklama yapmıştır. Soydaşlarımızın yanında olacaklarını belirtmişlerdir.[205].29 Mayıs'ta Bulgar yönetimi Türk direnişini yenmiş ve bu direnişin içinde bulunan 85 kişiyi sınır dışı etmiştir. 30 Mayıs'ta Türkiye'ye nakledilen Türk sayısı 347'ye yükselmiştir[206]. 1 Haziran'da bu sayı 450'ye ulaşmıştır. 2 Haziran'dan sonra Bulgar yönetimi, taktik değiştirmiş, gitmek isteyen Türkleri Türkiye sınır kapısında yığmaya başlamıştır. Bulgaristan Dobruca, Pazarcık ilçe ve köylerinden toplanan 110 kişi Bulgaristan sınır kapısına gönderilmiştir. Buraya gelen soydaşlarımız tampon bölgeye doğru yürümüş

[203] **A.g.m.,** s. 432.
[204] *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1989, "Sofya'nın Pasaport Müjdesi".
[205] *Cumhuriyet*, "Buruk Sevinç", 27 Mayıs 1989.
[206] *Milliyet*, "Zorlama Göçe Devam", 30 Mayıs 1989.

buradan Kırklareli Dereköy sınır kapısından Türkiye'ye geçmişlerdir. Bu soydaşlarımızın pasaportlarında "*Türkiye için*" ibaresi bulunmuştur. Görünüşe göre Bulgar yönetimi tüm olasılıkları göz önünde bulundurarak bu insanlara geri dönme fırsatı vermek istemiştir[207]. 7 Haziran'dan sonra 265 kişi Türkiye'ye giriş yapmıştır. Bulgaristan'dan sınır dışı edilen Türklerin sayısının artması durumuyla karşı karşıya kalan Türkiye'de Bakanlar Kurulu toplanmıştır. Alınan kararla birlikte Türkiye'ye gelen Türkler, "*güvenlik gerekçesiyle*" Kapıkule ve Dereköy'de kurulan kamplarda bir süre tutulmuştur. Yurttaşlarımızın Türkiye'ye geliş masrafları BM Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından karşılanmıştır. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü İnal Batu, basın toplantısı düzenlemiştir. Türklerin pasaportta üç ay kalmasına izin verilip verilmediği sorulduğunda, soydaşlarımız Türkiye'de diledikleri kadar kalabilirler şeklinde bir açıklama yapmıştır. 1 Haziran'da 2 bin Türk Kapıkule ve Dereköy sınır kapılarından geçmiştir[208]. Bu sayı, Türkiye'ye bir günde gelen en yüksek ziyaretçi sayısı olarak bilinmektedir[209]. 12 Haziran'da Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 24 saat içinde 3.000'e ulaşmıştır. Bu yüksek rakamdan dolayı başından beri göçmenlikle ilgilenen Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz tarafından, ilk kez sınırın kapatılması gündeme gelmiştir. 12 Haziran'da 12 bin olan göçmen sayısı 48 saatte 5 bin artarak 17 bine ulaşmıştı. Gelenlerin sayısına bakılınca ve Bulgar yönetiminin artık isteyen herkese Pasaport vereceği bilgisinden sonra bu sayının daha da artacağı anlaşılmıştır. Göçmen sayısındaki artış karşısında Başbakan Özal Bulgaristan'ı uyarmıştır: "*Bir gün bu olacak. Hesap mutlaka sorulacaktır*" demiştir[210].

Bulgarlar, Kapıkule'deki askeri gözetleme kulesinden binlerce kişinin aynı anda gelmesi ve Türkiye'nin hazırlıksızlığını kayda almışlar ve Bulgar televizyonunda bunu propaganda malzemesi olarak kullanmışlardır. "*Türkler kapıları kapattı, sizi sınırdan geçirmeyecekler*" şeklinde açıklama yapmışlardır. Göçmen sayısı 15 Haziran akşamı yoğun ve artan bir hızla 24 bin olmuştur. Gelen soydaşlarımız Bulgaristan'dan Türkiye'ye kilometrelerce yol kat etmiştir. 19 Haziran'da bu sayının 43 bine yükseldiği bilgisi Başbakan Özal'a bildirilmiştir. 28 Haziran'da gelenlerin sayısı 80 bine ulaşmış ve Bulgaristan pasaport çıkaran Türkleri göndermek istemediği için bazı sorunlar çıkmıştır. Bulgaristan'dan bu kadar çok Türkün bir an önce ayrılmak isteyecekleri Bulgar yetkililerce düşünülmemiştir. Türklerin ayrılması ile birlikte işgücü zayıflamıştır. 3 Temmuz'da sayı 101 bine ulaşırken, Başbakan Özal Türkiye'nin ekonomik koşullarını göz ardı ederek şunları söylemiştir: "*Göndersinler; Biz*

[207] *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1989.
[208] *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1989.
[209] *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1989.
[210] *Tercüman*, 14 Haziran 1989.

Ziyaretçi sayısının 300 bine ulaşmasını bekliyoruz". Türkiye'ye 80 bininci göçmen olarak giren Emin Hasanoğlu ve ailesi, Edirne Valisi Ünal Erkan tarafından karşılanmıştır. Hasanoğlu, "*Salsalar sadece Türk değil Bulgar da gelmek istiyor"* demiştir. Bu durum Bulgar yönetiminin halini anlatmaya yetmiştir. Üstelik Hasanoğlu, Bulgaristan'da otuz kilometre uzunluğunda bir göç kuyruğu olduğunu belirtmiştir. 6 Ağustos'ta 250 bine ulaşan göçmen sayısı, 11 Ağustos'ta 265 bine yaklaşmıştır. 15 Ağustos'ta göçmen sayısı 281 bine ulaştığında Kapıkule sınırında olan ABD Temsilciler Meclisi ve İnsan hakları dairesi üyesi ve başkanı Tom Jontus gördükleri karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir. Bulgaristan'ın bu barbarlığa bir an önce son vermesi gerektiğini ifade etmiştir[211].

3.1.2. Göçmenlere Vize Uygulanmaya Başlanması

Türkiye'de işsiz sayısındaki fazlalık ortadayken, ekonomik koşullar belliyken özellikle yeni toparlanmaya çalışan bir durumdayken bu dönemde beklenenden daha fazla sayıda gelen göçmen sayısı yönetimin bazı önlemler almasına neden olmuştur. Göçmen sayısı da üç ay kadar az bir zamanda 300 bine ulaşmıştır. Bakanlar Kurulu'nun aldığı kararla ev sahipliği sorununu çözmek ve göç oranını yavaşlatmak için Bulgaristan ile vize anlaşması uygulamasına karar verilmiştir. Vize başvurusuna ilişkin hükümet kararı göçü daha düzenli hale getirmek için yapılmıştır. Türkiye Bulgaristan'ı bir göçmenlik anlaşması imzalamaya teşvik etmeye çalışmıştır. Hükümet bu doğrultuda karar almıştır. Yurttaşlarımızdan sınır kapandıktan sonra Türkiye'deki yakınlarına Kırcaali'de bulunan Türkiye Büyükelçiliği'nden vize gönderilmesi istenmiş, bundan sonra gelecek olanların vize uygulaması ile gelmesi istenmiştir. Bu durumdan sonra Bulgar yönetimi kötü niyetli açıklamalar yaparak Türklerin sınırda geçemeyeceğini söylemiş sürekli olarak radyolarda Türkiye size sınırlarını kapattı yönünde açıklamalar yayınlamıştır. Yaşanan bu olaylardan sonra vize bekleyen yurttaşlar tarafından yapılan açıklamada: "*Şimdi artık devletin milliyetçiliğinden başka Bulgar milletinin milliyetçiliği de açık açığa meydana çıktı. Bir doktora muayeneye varsan Gidin Özal'ın doktorları muayene etsin sizi diyorlar. Bir iş aramaya varsan, Özal, bulsun size iş diyorlar. Bulgar komşularla selamı da kestik*" şeklinde ifadeler geçmiştir. [212]

[211] *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1989.
[212] *Tercüman*, 2 Ekim 1989.

Tablo 8. Vizeli ve Vizesiz Geçiş[213]

Tarih	Giriş Yapanlar		Toplam	Genel Toplam
	Vizeli	Vizesiz		
Mayıs 1989		1.630	1.630	1.630
Haziran 1989	22	87.599	87.621	89.251
Temmuz 1989	79	135.237	135.316	224.567
Ağustos 1989	512	87.396	87.908	312.475
Eylül 1989	1.859	-	1.859	314.334
Ekim 1989	3.619	-	3.619	317.953
Kasım 1989	4.531	-	4.531	322.484
Aralık 1989	4.843	-	4.843	327.327
Ocak 1990	2.779	-	2.779	330.106
Şubat 1990	3.645	-	3.645	333.751
Mart 1990	4.595	-	4.595	338.346
Nisan 1990	4.360	-	4.360	342.706
Mayıs 1990	3.254	-	3.254	345.960
Toplam	34.098	311.862	345.960	345.960

Yukarıdaki tablo, her ay Türkiye'ye vizeli ve vizesiz giriş yapan Bulgar Türklerinin sayısını göstermektedir. Sonuç olarak tüm süreç boyunca vizesiz göç edenlerin toplamı %90'ı bulmuştur. Geriye kalan yüzde onun vizesi vardı. Tablonun gösterdiği gibi, Haziran, Temmuz ve ağustos ayları tarihsel olarak göçün en yoğun olduğu aylar olmuştur. Sınırdan 21 Mayıs 1989 ile 1990 Mayıs ayı sonuna kadar 345.960 kişi geçmiştir. Geri dönenlerin sayısı ise 133.272 olmuştur.[214] Bu tarihler arasında yer değiştirenlerden Türkiye'ye kesin yerleşenler sayısı 212.688'dir. Buna karşılık bir başka önemli konu da göçün Mayıs 1990 tarihinden

[213] Şimşir, **a.g.e.**, s. 457.
[214] İnginar, **a.g.t**., s. 177.

sonra da devam etmesidir. Bulgaristan'a geri dönenlerle yapılan görüşmelerde şu ifadeler dikkat çekmiştir:

Babaannem, dedem, amcalarım hepsi döndü. O dönem maddi olarak Bulgaristan'da rahat bir yaşam vardı. Hepsinin kendi evleri, tarlaları vardı. Burada çok çalışanlar bile o rahatlığı bulamayacaklarını, bir ev sahibi bile olamayacaklarını düşündükleri için geri döndüler (Kadın, 40, Üniversite).[215]

Amcamlar döndü. Onlar köy yerinde büyümüş, toprakla uğraşmayı seven insanlar. Geldiklerinde bir apartmanın yedinci katında oturuyorlardı. Bir yere kapatılmış, tıkılmış gibi hissettiler. Onlar bağla, bahçeyle, hayvanla uğraşmaya alışmışlar. O yüzden kendilerini kötü hissettiler. Psikolojik olarak rahatsızlıklar başladı. Bir buçuk yıl sonra geri döndüler (Kadın, 56, Lise).[216]

Dayım ve çocukları… İşsizlik, göçmenlere farklı gözle bakılması, örf ve adetler gibi nedenlerle geri döndüler (Kadın, 53, Lise).[217]

Bulgarların son göçmen dalgasında uyguladıkları politika tekrarlanmıştır. Böylece Türkiye'yi zor durumda bırakmak amaçlanmıştır. Kara propaganda bu nedenle yaratılmış ve birçok kişi ani ve hızlı bir şekilde yer değiştirmeye zorlanmıştır. Bu durumda amaç, Türkiye'yi sınır kapılarında huzursuzluğu kışkırtmakla ve bu da sınırların kapanmasına yol açmakla suçlama fırsatını değerlendirmektir. Haziran 1989'dan itibaren anlaşmayı reddeden Bulgarların hedefleri bu yönde giderek daha belirgin hale gelmiştir. Bu esnada Bulgaristan'ın Türkiye Büyükelçisi Lütem uyarıda bulunmuş ve 17 ve 18 Haziran'da sayının 30.000 kişiyi bulabileceğini ifade etmiştir[218]. Bu tahminin doğruluğu teyit edildi ve ayın 18'inde Cumhuriyet gazetesi, o noktaya kadar 35.000 kişinin geldiğini ve 15.000 kişinin daha sınır dışı edilme sürecinde olduğunu bildirmiştir. Lütem'in ön görmesi ile ayın 18'ine kadar gelen kişi sayıları ile tablo 7 karşılaştırması yapıldığında. Haziran ayının son 12 gününde göçün daha aktif hale geldiği bilinmektedir. Yakını olmayanlar, gidenler veya bir iki gün beklemesi gerekenler için çadır kentler, derme çatma pansiyonlar yapılmıştır. 19 Haziran'da 53 ülkenin diplomatlarına göç hakkında kapsamlı bir bilgi verilmesi için bu geçici yerleşim yerleri gezdirilmiştir. Çünkü Bulgaristan Helsinki kararlarını uygulamış olduğunu, göç edenlerin de kendi istekleri ile gittiğini belirtmiştir. Türkiye ise bu durumun Bulgaristan tarafından

[215] Yayıntaş, **a.g.m.**, s. 433.
[216] **A.g.m.**, s. 433.
[217] **A.g.m.**, s. 433.
[218] *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1989.

çarpıtıldığını ziyaretler esnasında pasaport ile sınır dışı edilen Bulgaristan Türklerini doğrudan doğruya kanıt olarak ileri sürmüştür.

Öte yandan, göçmenlerin uyumu konusu Türkiye'de dikkat çekmiştir. Edirne'de kurulan çadır kentlerden daha çok kalıcı yerleşimler gerekli hale gelmiştir. Türkiye, daha önceki göçlerden öğrendiği bilgilere dayanarak geçici yerleşim yerleri belirlemeye karar vermiştir. Bu amaç kapsamında belirlenen şehirler şu şekilde olmuştur[219]:

- İstanbul
- İzmir
- Tekirdağ
- Sakarya
- Bursa
- Balıkesir
- Çanakkale
- Eskişehir
- Kütahya
- Kocaeli
- Manisa
- Denizli
- Aydın
- Bilecik
- Afyonkarahisar
- Uşak

Söz konusu kentlerin birçoğunda eski göçmenlerin yer alması hem göçmenlere destek sağlaması hem de geçici iskânların kalıcı bir hale gelmesini sağlayabileceği düşünülmüştür.

Göçmenlerin iskânı ile doğrudan ilgili olan ve kayıt işlerini yürüten kurum olan Köy Hizmetlerinin arşivleri 2005 yılında kaldırılmış ve Mayıs ve sonrasında verileri elde etmek üzere görevleri İl Özel İdaresine devredilmiştir. Yukarıda geçici iskândan söz edilen şehirlere ve diğer illere yerleşenlerin sayısını belirlemek adına yardım alanların sayısının listelendiği aşağıdaki tabloya bakarak göçmenlerin şehirlere nasıl dağıldığına dair temel bir resim elde edilebilir. Yine de Mayıs 1990'dan sonraki göçle ilgili rakamların çok net olmadığı tespit edilmiştir.

[219] *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1989.

Tablo 9. Göçmenlerin Şehirlere Göre Dağılımı (1990 Mayıs)[220]

Şehir	Kişi Sayısı	Aile Sayısı	Kadın Sayısı	Erkek Sayısı	Çocuk Sayısı	İşe Giren Sayısı	Kira Yardımı Alan Sayısı	Gider Yardımı Aile Sayısı	Kampta Kalan
Adana	1616	497	544	514	558	385	359	-	-
Afyon	288	95	98	96	94	50	9	38	-
Amasya	1221	303	405	389	427	76	101	138	1
Ankara	6695	1795	2357	2272	2066	1340	871	1166	-
Antalya	315	107	106	105	104	211	70	179	-
Aydın	1031	288	339	313	379	391	223	161	-
Balıkesir	3203	1001	1008	965	1230	719	852	1051	13
Bilecik	2054	637	666	642	746	349	294	-	98
Bolu	227	69	77	54	96	171	83	111	-
Burdur	66	21	22	22	96	50	15	36	-
Bursa	52997	14574	15378	16960	20659	11951	14509	-	-
Çanakkale	1555	496	551	549	455	484	287	-	-
Çankırı	500	154	167	152	181	112	63	101	-
Çorum	504	155	165	165	174	26	29	40	-
Denizli	226	73	78	69	79	97	66	-	-
Edirne	3768	1209	1201	1237	1330	1424	940	262	-
Erzurum	967	257	332	316	319	103	53	92	-
Erzincan	164	40	52	51	61	32	12	-	-
Eskişehir	7842	2347	2597	2421	2824	1977	2250	1960	-
Hatay	124	34	43	48	33	29	-	30	11
Isparta	1138	336	374	363	401	72	96	113	-
İstanbul	51061	14674	17049	16995	17017	21403	17851	4200	1693
İzmir	22864	6899	7154	6740	8952	8087	5947	5293	861
İçel	432	144	144	138	150	144	52	-	-
Kars	302	79	97	98	107	49	20	37	-
Kayseri	1162	360	407	382	373	383	198	216	-

[220] Şimşir, **a.g.e.,** s. 85.

Kırklareli	13380	3749	4398	4351	4631	2556	1631	1599	-
Kocaeli	9524	2434	2872	2700	3952	4565	3008	2551	291
Konya	1022	239	324	324	374	164	134	-	-
Kütahya	435	129	129	132	174	140	80	-	-
Malatya	568	180	182	181	205	92	69	83	-
Manisa	3825	1204	1263	1216	1346	921	721	791	-
Muğla	199	62	59	62	78	74	13	-	-
Sakarya	3068	921	946	849	1273	1469	841	225	-
Samsun	451	226	149	150	152	133	53	116	-
Sivas	211	74	57	52	102	115	15	-	136
Tekirdağ	15812	5000	5270	5157	5385	6706	3316	5496	-
Tokat	236	37	83	78	75	28	15	31	-
Uşak	384	116	134	136	114	98	48	-	-
Van	264	79	86	88	90	14	7	17	-
Zonguldak	1005	298	334	321	350	102	76	143	-
Toplam	**212688**	**61392**	**67697**	**67853**	**77138**	**67292**	**55276**	**3104**	**3104**

3.1.3. Göç Sürecinde Türkiye

İlk olarak, diğer ülkeler üzerinden az sayıda göçmen Türkiye'ye getirilmiştir. Bununla başlayan göç sonucunda, pasaportu hızlıca ellerine verilen ve Türkiye'ye gönderilmek istenen Türklerin sayısı 360 bine ulaşmıştır. Bulgarların yoğun olarak bu durumu kendi lehine çevirmeye çalışması ile Bulgaristan'da yaşayan nerdeyse her Türkü gönderme çalışması Türkiye'yi bir çıkmaza sokmuştur. Türkiye şartlarında çok yüksek sayılarda gelen göçmenlere barınma ve iş imkânı sağlamak oldukça zor olmuştur. Ayrıca hükümet, Bulgar casuslarının sızacağı şeklindeki düşüncelerinden dolayı çok sayıda kişinin kontrol altında tutulmasını da istemiştir.

3.1.4. Göçmenlere Sağlanan Olanaklar

Göçe hazırlıksız yakalanan Türk hükümeti, göçmenlere mümkün olduğu kadar çok yardım etmeye çalışmıştır. Göçmenler Kapıkule ve Dereköy hudut kapılarından gelmişler,

valilik ya da hükümet yetkilileri hatta bazen başbakan tarafından sıcak bir şekilde karşılanmışlardır. Hükümet önceleri az sayıda olan göçmenin ihtiyaçlarına cevap verebilmiş ancak daha sonra artan sayılar karşısında yetersiz kalmıştır. Göçün ilk zamanlarında Bulgaristan'dan gelen vatandaşlarımızla ilgilenmek üzere Başbakan ve Başbakan Yardımcısı Ali Bozer'in başkanlığında bakanlıklar arası koordinasyon kurulu oluşturulmuştur. Alınan karara göre Dereköy 'den gelen soydaşlarımız Kırklareli'ne, Edirne Kapıkule'den ve uçakla gelenler ise İstanbul'a geçici olarak yerleştirilmiştir. Tercüman gazetesi de göç konusunda büyük hassasiyet göstermiştir. Özellikle soydaşlarımız için iş, geçim kaynağı, ev ve eğitim bursları ile yardımcı olmuştur[221]. Bakan Avni Akyol, göçmenlerin kamu kurum ve kuruluşlarında kalmaları için çeşitli tedbirlerin uygulandığını belirterek, nitelikli olanların tamamının fabrikalara kazandırılmasının hükümet politikası olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Edirneli 431 kişiden yetmiş aile Sakarya'ya gönderilmiştir. Vali Ünal Erkan, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfi'nın göçmenlere 1 milyar 600 milyon lira yardım sağladığını belirtmiştir. Bursa, Balıkesir ve Eskişehir'de kurulan geçici yerleşim merkezlerine göçmenler gönderilmeye başlanmıştır. 5 Ağustos 1989 tarihinden itibaren sayıları 250 bine ulaşan göçmenler yetmiş tanesi akrabalarının yanına ya da okullara veya çadırlara yerleştirilmiştir. İzmir Valisi Nevzat Ayaz, göçmenlerin barınma sorununun olmadığını, genellikle okul, yurt ve pansiyonlarda yaşadıklarını açıklamıştır. Ancak okullar açılınca bu durumun sorun olacağını söylemiştir.

Türkiye'nin ve ülkeye gelen göçmenlerin en önemli sorunlarından biri de istihdam sorunudur. Gelen göçmenlerin önemli bir kısmı sanayinin yoğun olarak yer aldığı şehirler olan İstanbul, Gebze, İzmit ve Bursa'ya yerleşmişlerdir. Nitelikli ve meslek sahibi olan kişiler, fabrikalarda nitelikli eleman olarak çalışmışlardır. Bu uygulamalar ile fabrika sahipleri eski elemanlarını işlerinden çıkarmış yerine daha uygun bir ücret verdikleri göçmenleri çalıştırmışlardır. Hükümet tarafından bunu uygulayanlara yasal işlemler yapılacağı öne sürülerek bu durumun engellenmesi çalışılmıştır[222].

İstihdam edilen göçmenlerin sayısı şu şekildedir[223]:

- Tarım: 20.762
- Sanayi: 17.907
- Memur: 824

[221] *Tercüman*, 6 Haziran 1989.
[222] Şimşir, **a.g.e.,** s.s. 92-93.
[223] Şimşir, **a.g.e.,** s. 467.

- Yardımcı Hizmetler: 9.542
- Teknik Eleman: 4.940
- Sağlık sektörü: 1.293
- Serbest Meslek: 6.293
- Öğretmen: 3.722

Öte yandan çalışmak için başvuruda bulunan 126.069 kişiden 67.292'si işe başlamıştır. Bu sayının 29.993'ü kamu sektöründe, 37.292'si özel sektörde istihdam edilmiştir[224].

İşsizlik veya çok az maaşla çalışma göçmenlerin en çok karşılaştığı sorunlardan biri olarak görülmüştür. Örneğin, Bulgaristan'da bir fabrika işçisi veya inşaat işçisinin aylık ortalama geliri 200 levadır. Yüz leva bankada 215–220 bin liraya denk geldiği için Türkiye'de aylık ortalama 440 bin lira alınan iş için göçmenlere 100-150 bin lira teklif edilmiştir. Bu nedenle soydaşlarımız, geçimlerini nasıl sağlayacakları konusunda endişelenmişlerdir. Bazı göçmenler Bulgaristan'dakinden daha düşük ücretle çalışmak istememiştir. Göçün başlangıcından 5 Ağustos'a kadar yalnızca 600 göçmen istihdam edilmiştir. İş, konaklama ve diğer nedenlerle huzursuz olan göçmenler ile birlikte Türkiye'de bulunmaktan çok mutlu olan göçmenler de olmuştur. Bulgaristan'ın Razgrad kentinde bir ilaç firmasında şoförlük yapan ve buradan Türkiye'ye gelen 47 yaşındaki Hilmi Turanoğlu, İzmir'de bir şirkette şoför olarak çalışmaya başlamıştır. 500 bin lira maaş alan ve 125 bin lira kira ödeyerek Çiğli'de oturan Tunaoğlu, duygularını şöyle dile getirmiştir:

"*Gelir gelmez çok sıcak karşılandık. Herkesten yardım, dayanışma gördük. Ev bulmakta hiç zorluk çekmedik. Ferah, iç açıcı bir yuvamız var. İşimden memnunum. Her şeyin başında özgürlük… Kendi adımızı göğsünüzü gere gere taşıyabiliyoruz. İbadetlerimizi özgürce yapabiliyoruz. Türkiye bolluk ülkesi. Bulgaristan'da bir tek domatese hasrettik. Burada aradığımız her şeyi bulabiliyoruz*."

Göçmenler arasında okul çağındaki 30 bin çocuğa nasıl ve hangi okulda okumaları gerektiği hakkında bir planlama yapılmamıştır. Okulların açılmasıyla birlikte geçici olarak yerleştikleri okullardan ayrılacak olan göçmenlere 300 bin lira kira yardımı yapılacağını Ercüment Konukman açıklamıştır[225]. Okulların açılması nedeniyle kaldıkları okuldan ayrılan dört göçmen aileye İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Urla'daki kampında kalmaları söylenmiş, bunun üzerine kamp giden göçmenler "*tatil misafirleri henüz dönmedi*" gerekçesiyle kabul

[224] Şimşir, **a.g.e.,** s. 95.
[225] *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1989.

edilmemiştir. Urla belediyesindeki yetkililere başvuran göçmenler, "*Sizi Özal çağırdı şimdi o barındırsın*" cevabını almışlardır. Bu durumdan "*Burada da zulme uğruyoruz. Nereye gidelim?*" şeklinde yakınmışlardır. Okulların açılmasıyla sorun yaşayan göçmen vatandaşlarımıza Türk Silahlı Kuvvetleri de yardım eli uzatmıştır. 30 dönümlük Hasdal'daki Levazım Okulu, Kara Kuvvetleri Komutanlığı tarafından Kâğıthane Kaymakamlığına devredilmiş ve bin kişilik barınma imkânı sağlanmıştır. Türk hükümeti göçmenler için "*Kendi evini yap*" projesini başlatmış ve altyapısı temiz arsalar taksitle satılmaya başlamıştır. Kurulacak yapı kooperatiflerinden ve konut yapımında işçi olarak çalışanlara kredi verilmesi planlanmıştır. İlk olarak bu uygulamadan 11 bin aile faydalanmak istemiştir. Devlet Demiryolları'nın İzmir'in Urla ilçesinde tatil kampına yerleştirilen vatandaşlarımız bazı olumsuzluklara rağmen iyi bir yaşam sürmüştür. Sağlık Bakanı Halil Şıvgın tarafından göçmenlere sağlık hizmeti verildiği belirtilmiştir.

Öte yandan prefabrik evlerin inşaatı tamamlanmadan Edirne'deki çadır kente kış gelmiş, burada bulunan 730 göçmen oldukça zor zamanlar geçirmiştir. 13Ağustos akşamı Edirne'de üç buçuk saat süren şiddetli yağmur nedeniyle 250 çadır yıkılmıştır. Çadırlar temizlenirken burada yaşayan göçmenler çadır kentlerin spor salonuna yerleştirilmiştir.

Konut, yeni gelenlerin karşılaştığı ana sorunlardan biriydi. Devlet bir yıl boyunca bu sorunu gidermek için göçmenlere kira yardımı yaptı. Yüksek Planlama Kurulu'nun 8 Eylül 1989 tarih ve 89/T-74 sayılı kararı ile devlet, Konut Geliştirme İdaresi Başkanlığı'na göçmenlerin konut sıkıntısının giderilmesi için konut oluşturma görevini vermiştir. Avrupa Konut Fonu'na 250.000.000 dolarlık kredi talebi yapılmış ve onaylanmıştır.

Göçmenlere barınmanın yanı sıra sağlıkları, yiyecekleri, kıyafetleri ve kömürleri için de yardım yapılmıştır. Yerli ve yabancı çeşitli kurum, kuruluş ve kişilerin katkılarıyla 12.782.000.000 Türk lirası ve 15.360.000 ABD doları toplanmıştır. Göçmenler yeni ülkelerine vardıklarında uyum sağlama konusunda bazı istisnalar hariç çok büyük sorunlarla karşılaşmamışlardır.

3.2. Bulgaristan'dan Gelen Göçmenlere Yönelik Uygulanan Eğitim Hizmetleri

Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin eğitim durumlarına bakıldığında çoğunluğun ilkokul ve lise mezunu olduğu anlaşılmıştır. Bulgaristan'da özellikle Türk okullarının kapanması ve Türkçe öğrenme yasağı nedeniyle gençlerin eğitim ve diplomalarının olmadığı gözlemlenmiştir. Okul öncesi yaş grubundakilerin oranı %10,06, ilkokul yaş grubundakilerin

oranı %10,25, lise yaş grubundakilerin oranı %5,01, yükseköğretim için yaş grubundaki oran ise %11,18'dir. Bulgaristan'da var olan zorunlu eğitim ve yabancı dil olarak Rusça ve Bulgarcanın öğretilmesi ile göçmenlerin çocuklarının özellikle bu dilleri oldukça iyi şekilde konuştukları anlaşılmıştır. Ancak Bulgaristan'ın ekonomik ve siyasi yapısı, bağlı olduğu askeri ve ekonomik blok ve ülkenin sosyo-kültürel bağları nedeniyle İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi Batı dillerini bilenlerin sayısı oldukça az olduğu gözlemlenmiştir. Ancak Fransızca, yükseköğrenim ve mesleki açıdan iyi olan göçmenlerin arasında yaygın olarak kullanılmıştır.

Gelen göçmenlerin %26'sı ilkokul, %17,7'si lise ve %1,6'sı fakülte mezunuyken Türkiye'de ilkokul mezunu %57,3, lise mezunu %9,6 ve fakülte mezunu %3,8'dir. Başka bir deyişle, göçmen ilkokul ve fakülte mezunlarının sayısı Türkiye'dekinin yarısı olduğu söylenebilir. Türkiye istatistik yıllıklarına göre Türkiye'de 1985 yılında ilkokul mezunu olan erkek nüfusunun toplam nüfusun %55,12'si, ilkokul mezunu kadın nüfusunun ise toplam nüfusun %57,94'ü olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yine aynı istatistik yıllıklarına göre 1985 yılında toplam Türkiye nüfusu içinde 33.321.762 kişinin okuryazar olduğu, bu sayının da 14.497.065'inin kadın olduğu tespit edilmiştir. Bir öğretim kurumundan mezun olmayan erkeklerin toplam nüfusun %21,84'ünü, kadınların ise%26,53'ünü oluşturdukları anlaşılmıştır.[226] Türkiye'de Göçmenler arasında ilk ve ortaokul ile üniversite arasındaki eğitimini terk etmek zorunda kalan 25 bin öğrenci olduğu anlaşılmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığın 10 Kasım 1989 tarihli açıklamasına göre göçmen çocukların arasında parasız yatılı eğitim için başvuran 1613 öğrenci istekleri doğrultusunda 27 ildeki okul ve okullara gönderilmiştir.

Türkiye istatistik yıllıklarına göre 1982-83 yıllarında ilkokul sayısı 6042, ortaokul sayısı 1333, lise sayısı ise 520'dir. 1987-88 yıllarında ise ilkokul sayısı 6880, ortaokul sayısı 1871, lise sayısı ise 697 olarak görülmüştür[227]. Aradan geçen beş yılda Türkiye'de okul sayılarındaki artışın göçmenlerin eğitimine olumlu yansıyacağı düşünülmüştür.

Dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, YÖK Başkanı Fethi Toker ile göçmen çocukların belirtilen on bölümden birine yerleştirileceğini duyurmuştur. Aynı zamanda çeşitli yükseköğretim kurumlarından kayıtları silinmiş olan göçmenlerin affedilerek eğitimlerine devam etmeleri kararı verilmiştir[228]. Bulgaristan göçmenleri arasında üniversite

[226] **T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1989**, Yayın No:1405, Ankara, s. 42.
[227] **İstatistik Yıllığı 1989**, s. 56.
[228] *Son Haber*, 11 Ağustos 1989.

dönemindekiler için 24 Eylül 1989 yılında ayrı bir giriş sınavı yapılmış ve bu gençlerin Türkiye'de yükseköğretime girmelerine izin verilmiştir. Sınava başvurmak için Bulgaristan'dan gelen göçmenlerden göç ettiğini ve bir eğitim kurumu bitirdiğini kanıtlamak için bir belge göstermesi gerekmiştir. Kayıtlar için herhangi bir ücret alınmamış ve Bakanlıkça düzenlenmiştir. Bulgaristan'dan gelen göçmenlere özel hazırlanan bu üniversite sınavında adaylar zihinsel beceri ve Türkçe testlerini yanıtlamışlardır. Yani sınav %80 genel yetenek ve %20 Türkçe alanında yapılmıştır. Sınavlar eğitim fakültesinde gerçekleştirilmiş ve kentten 165 kişinin genel olarak ise ülke çapında 954 kişinin katıldığı açıklanmıştır. Bu sınav sonucunda lise mezunu göçmen öğrencilerin 910'u üniversiteye girmeye hak kazanmıştır. Bununla birlikte Bulgaristan'da Yükseköğretim kurumlarına devam edenler geçiş hakkı kazanmışlardır. Ayrıca bu öğrenciler için Bakanlık genelgesi ile ciddi oranda mali destek verilirken sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları ile kamu kurumları tarafından da verilen burslarla desteklenmişlerdir. Üniversitede okuyacak olan göçmenlerden isteyenler Kredi Yurtlar Kurumu yurtlarına yerleştirilmiştir. Üniversitelerde göçmen öğrenciler için toplamda 5 bin 388 kontenjan ayrıldığı da belirtilmiştir.[229]

Bulgaristan'dan gelen göçmenler için dil ve uyum zorluğu nedeniyle yoğunlaştırılmış kurs uygulaması planlanmıştır. Bu kurs Millî Eğitim Bakanlığı tarafından organize edilmekle birlikte, kursta 1 ay süre ile Türkçe, matematik, milli tarih, milli coğrafya ve din kültürü gibi derslerin verilmesi planlanmıştır.[230] Ayrıca Bulgaristan göçmeni yetişkinler ve çocuklar için Kaymakamlık tarafından da uyum kursları düzenlenmiştir. Vali Güney tarafından, öğrenciler için Süleyman Çakır Lisesi ve Atatürk Ortaokulunda oluşturulacak kursların 19 Temmuz 1989 tarihinden itibaren başlayacağı duyurulmuştur. Türk alfabesi, vatandaşlık, Türk tarihi ve Türk coğrafyasının öğretilmesine, Atatürk ilke ve inkılaplarının ve milli manevi kültürel değerlerin tanıtılmasına karar verilmiştir[231]. 25 Temmuz 1989'da açılan kursa ilk gününden itibaren 160 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Güney yaptığı açıklamada uyum kurslarının Halk Eğitim Merkez tarafından yürütüleceği ve kursun amacının göçmen çocukların gittikleri okula daha çabuk uyum sağlamak olduğunu belirtmiştir: "*Soydaşlarımızın Türkçe öğrenmesi gereklidir. Türkçeyi doğru kullanmak ve ifade edebilmek için kurs açtık*" şeklinde açıklama yapmıştır. Uyum kursuna katılan göçmenler valiliğin düzenlediği bir etkinlikle Eskişehir Adliye Binasını gezmiştir. Göçmenler, savcılar ve personel ile görüşerek mahkemeleri

[229] *Bursa Hakimiyet*, "Soydaşlara Kolay Sınav, 25 Eylül 1989.
[230] *Bursa Hakimiyet*, "268 Göçmen Çocuğuna Uyum Kursu", 3 Temmuz 1989.
[231] *Son Haber*, 10 Temmuz 1989.

izlemişlerdir. Ayrıca yetişkinler için yazma ve kalorifercilik kursları açılmıştır. Kursu tamamlayan göçmenlere verilen belgeler ödül töreninde dağıtılmıştır[232].

Bir genelge ile sağlıkla ilgili bir okulda okuduğunu sözlü ve yazılı olarak belirtenler ise sağlık okullarına yerleştirilmiştir[233]. Göçmenlerin giyim ve kırtasiye gibi ihtiyaçları (Fak-Fuk-Fon olarak bilinen) sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonu tarafından karşılanmıştır. Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi "*İşletme*" ve "*İktisat*" Bölümlerine göçmen öğrencilerin alınacağı açıklanmıştır. Rektör Yılmaz Büyükerşen, göçmenlere ayrılan kontenjan dışında yatay geçişle de alımlar yapılacağını belirtmiştir. Uzaktan Eğitim Fakültesi Dekan Semih Büker, göçmen öğrencilerin 30 Ekim ile 3 Kasım tarihleri Açık öğretim Fakültesi merkez ofisine başvurmaları gerektiğini açıklamıştır[234].

Bursa'da İnegöl Halk Eğitim Merkezinde ilçede bulunan dört okulda göçmenler için kurslar düzenlenmiştir. Halk Eğitim Merkezinde toplamda 22 öğretmenin göçmenlere okuma-yazma ve çeşitli konularda eğitim vereceği açıklanmıştır.[235] Ayrıca Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından, profesyonel olmayan göçmenler için Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi (OSTİM)'de düzenlenen işgücü eğitim kursları ile eğitimler verilmiştir.

1989'un Büyük Göçü sırasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaklaşık 4.000'den fazla Türk öğretmen gelmiş ve hepsi Türkiye'de bulunan okullarda öğretmenlik kadrosuna alınmıştır. T.C. Millî Eğitim Bakanlığının vermiş olduğu bilgilere göre öğretmenlerden yaklaşık 3.800'ü Ankara başta olmak üzere, İstanbul, İzmir, Bursa gibi şehirlerde düzenlenen uyum kurslarına katılım sağlamışlardır. Özellikle Bulgaristan'dan gelen Türkçe öğretmenlerinin katılımı ile gerçekleşen uyum seminerleri yaz aylarında birkaç yıl boyunca devam etmiştir.

3.3. Eğitim Sorunları

Bulgaristan'daki düzenini bırakıp Türkiye'ye yerleşen göçmenler ilkokul, ortaokul ve yükseköğrenim düzeyindeki eğitimlerini yarıda bırakmışlardır. Gelen göçmenler özellikle Türkçe yazmakta ve konuşmakta zorluk çekmişlerdir. Bazı göçmenler günlük yaşama uyum

[232] *Sakarya*, 26 Temmuz 1989; *Son Haber*, 26 Temmuz 1989.
[233] *Sakarya*, 24 Ağustos 1989; *Son Haber*, 17 Ağustos 1989.
[234] *Sakarya*, 4 Ekim 1989.
[235] *Olay*, "Soydaşlarımıza Özel Eğitim", 9 Ağustos 1989.

sağlamakta zorlanmışlardır. Düzenlenen eğitim faaliyetleri ile bu uyum sorunları giderilmeye çalışılmıştır.

Ege Tunalı'nın (2022) Bulgaristan Göçmenlerinin Sosyokültürel Etkileşimleri: İzmir Örneği (1950-1990) isimli araştırmasında Bulgaristan'dan gelen Türklerle görüşme yaparak geldikten sonraki yaşamları hakkında bilgi edinmeye çalışmıştır. Göç eden bireylere yaşadıkları sorunlar hakkında sorular sorulmuştur. Eğitim ile ilgili verilen cevaplarda Bulgaristan'daki okullarda Türkçenin eğitimi yabancı dil olarak verildiğinden Türkiye'deki okullarda verilen eğitimlere tam anlamıyla uyum sağlayamadıklarından bahsetmişlerdir.

Yapılan görüşmelerde eğitim alanıyla ilgili verilen cevaplarda Bulgaristan'daki eğitimin Türkiye'deki eğitimden daha iyi olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'deki okullarda yabancı dil verilmemesi ve öğrencilerin okullarda yönlendirilmemesi de bir sorununa değinmişlerdir. Bulgaristan'da lisede verilen eğitimin Türkiye'de ise aynı eğitimlerin üniversitelerde verildiğinden bahsetmişlerdir.

Bulgaristan'da kız-erkek ayrımı yapılmadan eğitimde eşitlik fırsatı sunulurken gelen göçmenler arasında kız çocuklarının okula gitmelerinde sorun yaşadıkları belirtilmiştir. Göç edenlerin arasında bulunan yaklaşık 30 bine yakın okul çağında bulunan çocuk için hangi okullarda ve nasıl okuyacağında dair tam anlamıyla kapsamlı bir planlama yapılmamıştır. Geçim sıkıntısı yaşayan ailelerin çocukları okula gitmeleri gereken zamanlarda işe gitmiş ve eğitimden mahrum kalmışlardır. Ailelerine hane geçimi konusunda yardımcı olmak için eğitimlerinde devamsızlık yapmışlar ve hatta eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalmışlardır. Bunda elbette ki farklı bir kültüre uyum sağlama sürecinin zorlukları da etkili olmuştur.[236]

Eğitim ile ilgili bir diğer sorun ise eğitimcilerin öğrenciler arasındaki farklılığın yönetiminde yeterli olamamasından kaynaklanmıştır. Bu durumda göçmen çocukların sorunlarının çözülememesi ve uyum sağlamakta zorluk çekmeleriyle birlikte akademik başarıları da sekteye uğramıştır. İlkokul çağındaki çocuklardan ziyade daha büyük yaş gruplarında uyum daha zor olmuştur. Bunun sebebi olarak Bulgaristan'da Bulgarca dilinde eğitim görmüş olmaları ve Türkçe eğitimin yasak olması gösterilebilir. Bulgaristan'da aile içinde Türkçe konuşulmasından dolayı bu çocuklar anadilleri olan Türkçeyi bilseler de kendilerine özgü bir şive ile konuşmaları sosyal anlamda onları yaşıtlarından ayrıştırmıştır, bazen de ötekileştirilmişlerdir. Bununla birlikte yazı dilinde de okulda zorluklar yaşamışlar.

[236] Ege Tunalı, "Bulgaristan Göçmenlerinin Sosyokültürel Etkileşimleri: İzmir Örneği (1950-1990)", **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 2022, s. 76.

Kiril alfabesiyle gördükleri eğitimden sonra Türkiye'de Türk alfabesine alışmakta zorluklar yaşamışlardır. İlkokula Türkiye'de başlayan benim de içinde olduğum daha küçük yaş grubundakiler için ise uyum nispeten daha kolay olmuştur. İlkokulun ara sınıflarındayken gelen bazı çocuklardan eğitime daha iyi adaptasyon için birinci sınıftan başlatılanlar olmuştur. Bu çocuklar açısından düşündüğümüzde hem yaşıtlarıyla aynı sınıfta olamamak hem de yeni bir ülke, yeni bir ortam uyumlarını zorlaştırmıştır.

1989 yılında gerçekleşen zorunlu göçle birlikte göçmenlerin yaklaşık 6.942'sinin yükseköğretim diplomasına sahip olduğu tespit edilmiştir. Yüksek Öğretim Kurulu talepler üzerine göçmenlerin birçoğunun diplomalarında denklik işlemlerini gerçekleştirmiş ve göçmenlerin istihdamlarının kolaylaşmasını sağlamıştır. Göçmenler arasında ilköğretim, okul öncesi öğretmenliği, hemşire, sağlık memuru, ziraat ve makine mühendisliği diplomaları daha fazladır. 266 tıp diploması ve 309 hemşirelik diplomasının denkliği sağlanmış ve sağlık alanında istihdam edilen göçmen sayısı 1.239'a çıkarılmıştır[237].

Millî Eğitim Bakanlığı, Bulgaristan'da öğretmenlik yapan fakat zorunlu göçe tabii tutulan bireylerin bu durumu belgelemeleri koşulunda uygun görülen kişilerin Millî Eğitim Bakanlığınca ilgili branşlara ve formasyon konularında yapılacak olan hizmet içi eğitimlere tabii tutulmasına karar vermiştir. Daha sonra da zorunlu göçe tabii tutulan çocukların daha yoğun olduğu bölgelerdeki okullara istihdam edilmesi kararı alınmıştır.

Bununla birlikte politeknik okullardan mezun olmuş ve öğretim durumlarına uygun olan elektronik, tesviye, metal, dikiş nakış, halıcılık, arıcılık gibi meslek sahiplerinin halk eğitim merkezleri tarafından usta öğrenci şeklinde yararlanılması sağlanmıştır. 1990 yılın Mayıs ayına kadar olan süreç içerisinde hizmet içi eğitime tabii tutulan farklı branşlarda istihdam eden öğretmenlerin sayısı ise 3.722 ye çıkmıştır.[238]

Tablo 10. Soydaşların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı[239]

Yaş Grubu		Yok	İlk	Orta	Lise	Meslek	Yüksek	Belirsiz	Toplam	Yüzde
0-6 Yaş	**K**	7,674	0	0	0	0	0	2,786	21,392	0,1006
	E	8,095	0	0	0	0	0	2,837	-	-
7-11 Yaş	**K**	2,481	7,011	0	0	0	0	1,086	21,799	0,1025

[237] Şimşir, **a.g.e.,** s. 91.
[238] Şimşir, **a.g.e.,** s. 91.
[239] Şimşir, **a.g.e.,** s. 79.

	E	2,677	7,409	0	0	0	0	1,134	-	-
12-14 Yaş	**K**	78	3,439	2,297	0	0	0	127	12,136	0,0571
	E	71	3,672	2,320	0	0	0	131	-	-
15-17 Yaş	**K**	43	673	3,336	991	21	0	69	10,658	0,0501
	E	48	783	3,592	1,009	34	0	58	-	-
18-25 Yaş	**K**	215	1,032	5,538	6,189	663	460	52	23,772	0,1118
	E	150	649	3,398	4,620	440	327	38	-	-
26-30 Yaş	**K**	170	996	5,142	3,388	370	312	45	20,908	0,0983
	E	148	779	4,201	4,489	446	400	22	-	-
31-40 Yaş	**K**	386	2,797	10,833	3,574	698	572	97	39,453	0,1855
	E	283	2,237	9,646	6,573	883	817	57	-	-
41-50 Yaş	**K**	627	3,655	4,989	451	138	99	128	20,510	0,0964
	E	240	2,308	5,813	1,396	300	310	57	-	-
51-60 Yaş	**K**	2,601	5,073	1,037	106	33	32	608	18,255	0,0858
	E	1,080	3,904	2,841	430	121	138	252	-	-
61'den büyük	**K**	5,941	3,914	398	130	7	22	1,419	22,515	0,1059
	E	3,560	4,824	1,060	237	42	63	896	-	-
Yaşı Belirsiz	**K**	195	174	201	70	11	6	25	1,291	0,0061
	E	159	156	171	89	15	5	14	-	-
Genel Top.	**K**	20,411	28,765	33,772	14,899	1,941	1,503	6,442	212,688	1,00
	E	16,512	26,721	33,042	18,842	2,281	2,059	5,497	-	
Yüzdesi		17,3	26	31,4	15,8	1,9	1,6	5,6		

Yukarıda verilen tabloda Bulgaristan'dan gelen Türklerin eğitim durumlarına göre dağılımı verilmiştir. Bu tabloya göre Türkiye'ye gelenlerin %17 si hiç eğitim almamış, %26 sı ilkokul, %31'i ortaokul, %15'i lise, %1,9'u meslek yüksekokulu, %1,6'sı ise yüksekokul mezunudur. Zorunlu eğitim kapsamı dışında olan 0-6 yaş grubundan yaklaşık 16 bin kişi vardır.

Bulgaristan'dan gelen göçmenler arasında ilk, orta, lise öğrenimindeki çocuklar okullara yerleştirilmiş ve bu çocuklara giyecek ve kırtasiye yardımlarında bulunulmuştur. Bununla birlikte Bakanlık genelgesi kapsamında bir kereye mahsus olmak üzere öğrencilere

nakdi yardımda bulunulmuştur. Aşağıda verilen tabloda öğrencilerin öğrenim düzeylerine göre yapılan yardımlar gösterilmektedir.

Tablo 11. Soydaş Öğrencilere Bir Kereye Mahsus Olarak Yapılan Nakdi Yardımlar[240]

Okul derecesi	Öğrenci sayısı	Her öğrenciye Yapılan yardım	Yardım tutarı
İlk	28.607	75.000	2.145.525.000. TL
Orta, lise	25.303	100.000	2.530.300.000. TL
Üniversite	8.320	150.000	1.248.825.000. TL
Toplam	62.230		5.923.825.000. TL.

3.4. 1989 Sonrası Dönemde Bulgaristan Yönetiminin Eğitim Alanında Müslüman Türk Azınlığa Yönelik Uygulamaları

Bulgaristan Prensliğinin kuruluşundan bu yana Bulgaristan'ın taraf olduğu azınlık haklarına ilişkin tüm uluslararası anlaşmalarda, Müslüman-Türk azınlığın kendi okullarını kurma ve yönetme ve ana dilde eğitim alma hakkı güvence altına alındığı görülmüştür. 1989'dan sonra çoğulcu parlamenter döneme geçişle birlikte, diğer konuların yanı sıra eğitim alanında da bazı önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu gelişmeyi takip etmek için konuyu "*Devlet okullarında Türkçe derslerinde yaşanan sorunlar ve konu ile ilgili gelişmeler*" ve "*Atılan adımlar ve bu konularda yaşanan sorunlar*" alt başlıkları ile incelemek daha yerinde olacaktır.

3.4.1. Devlet Okullarında Türkçe Dersi Konusunda Yaşanan Sorunlar

29 Aralık kararlarıyla, eski adlarını ve farklı haklarını geri alma fırsatı verilen azınlığa bundan sonrasında devlet okullarında Türkçe derslerinin verilmeyeceğinin ortaya çıkması ile büyük bir mücadelenin başladığı görülmüştür. Bu kapsamda Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) 1990-1991 eğitim öğretim yılı için Türkçe dersleri ile ilgili olarak bir rapor ortaya çıkarmış ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın araştırma dairesine sunmuştur. Ancak, bu çalışmanın milliyetçilerin baskısından etkilendiği ve dolayısıyla da Bakanlık tarafından kabul edilmediği

[240] Şimşir, **a.g.e.,** s. 94.

görülmüştür[241]. 1990 yılında başlayan eğitim-öğretim yılında okullarda Türkçe dersi programlara konulmamıştır. Davalarından geri dönmeyen HÖH'nin çabaları sonucunda bu konuyu tekrar görüşmek üzere HÖH ve Millî Eğitim Bakanlığı yetkilileri bir araya gelmişlerdir. 1990'ların sonlarında konuyla ilgili bir program hazırlamaya karar vermişlerdir.

1990/1991 eğitim-öğretim yılının ikinci yarısında Türklerin yaşadığı yerdeki devlet okullarına ikinci dönemden itibaren Türkçe kursu konulmasına karar verilmiştir. Burada ilkokullarda haftada 4 saat Türkçe dersi konulması hakkında görüş birliğine varılmıştır. Ancak Türkçe dersi verilecek olan öğrencilere sınıf açılabilmesi için en az 10 kişi olması gerekmiş ve bunların ders konusunda dilekçe vermesi gerektiği belirtilmiştir. Bunların dışında Türk öğretmenlerin ücretlerinin devlet tarafından karşılanacağı ve 3 ay süreyle eğitime ara verecekleri konusunda bilgi verilmiştir. Anlaşmanın sonrasında 14 Şubat 1991 tarihli bir açıklama yapan Milli Eğitim Bakanı Matey Mateev, Mart ayından sonra birkaç ilkokulda deneme amaçlı Türkçe dersi verileceğini söylemiştir. Açıklamanın sonrasında devlet okullarında Türkçe dersinin özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kırcaali'de öğretilmeye başlanacağı belirtilmiştir.

Burada yaşanan bu durum bölgede yaşayan Bulgar milliyetçilerini oldukça rahatsız edip büyük bir tepkiyle karşılanmış, Milliyetçi gruplar yaşanan bu olayları gösteriler düzenleyerek önlemeye çalışmışlardır. Bu gösterilerin yanında ayrıca açlık grevleri yapmışlar ve öğrencilerin okullara girmesini engellemeye çalışmışlardır. Bulgar öğretmenler ve öğrenciler de birçok yerde bu milliyetçi eylemleri desteklemiş ayrıca dersleri boykot etmişlerdir. Artan gerilimden sonra yönetim Türkçe öğretiminde geri adım atmış ve Türkçe derslerine son verme kararı almıştır[242]. HÖH'nin bu konudaki ısrarlı duruşuna rağmen, 1991/1992 öğretim yılında Türkçe dersi tekrardan ders programına eklenmemiştir. Bunun üzerine ülkenin birçok yerinde Türkler 16 Eylül 1991'de dersleri boykot etmiş ve çocuklarını okula göndermemeye karar vermişlerdir. Milli Eğitim Bakan Yardımcısı Enço Gerganov açıklamasında *"çocuklarını okula göndermeyen anne ve babalara günlük 50 leva para cezası verilip ayrıca 16 yaşından büyük olup okula gelmeyen öğrencilere disiplin cezası uygulanacağını*" söylemiştir[243]. Buna rağmen durumda bir değişiklik yaşanmamıştır ve derslerin boykot edilmesine devam edilmiştir. Burada eğitim almalarındansa çocuklarını Kuran kurslarına göndermişlerdir.

---

[241] *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1990.
[242] *Milliyet*, Bülent Ayan, "Kırcali'de Türk Mitingi", 13 Mart 1991; *Milliyet*, Bülent Ayan, "Kırcali'de Dev Miting", 17 Mart 1991.
[243] *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1991.

Türkçe dersi ile ilgili bu sorun devam ederken 12 Temmuz 1991'de yeni Bulgaristan Cumhuriyeti'nde yeni bir Anayasa kabul edilmiştir. Bunun hemen devamında ise parlamento kendini feshetmeden bir yasa çıkarmıştır. Bulgar Sosyalist Partisi (BSP)'nin hazırladığı yasada anadil Bulgarca olmayan çocukların Devlet okullarında alacakları eğitimin Bulgarca olmasına karar verilmişken buranın dışında devlet kontrolünde yapılacak kişisel kurslarda kendi dillerini öğrenebileceklerine karar verilmiştir[244].Bu durumun devlet okullarında azınlıklara dil konusunda çözüm getirilene kadar devam edeceği anlaşılmıştır. Burada azınlıklara böyle bir zorunluluk getirilmesi azınlık temsilcileri tarafından oldukça sert şekilde karşılanmıştır[245].

13 Ekim 1991 tarihinde yapılan parlamento seçimlerinde üye sayısı 400'den 240'a indirilmiş olan mecliste Demokratik Güçler Birliği (DGB)'nin 110, BSP'nin 106, HÖH'nin 24 sandalye kazanmasıyla parlamentoda yaşanan bu değişiklik ile birlikte bu kanunun uygulanması durumu ortadan kalkmıştır. Bu seçimde kilit parti haline gelmiş olan HÖH, hükümet kurma konusunda DGB'ni destekleye karar vermiş bunun için de azınlığın yaşadığı sorunlardan biri olarak devlet okullarında Türkçe öğretimine izin verilmesi şartını ortaya koymuştur. Fikir birliğine varıldıktan sonra çalışmaya başlayan Millî Eğitim Bakanlığı, Kasım ayı sonunda bir toplantı yapmıştır. Burada verilecek eğitim ile ilgili olarak yönetmelik hazırlanmıştır. HÖH ve Eğitim Bakanlığı arasında bir önceki anlaşmadan farklı olan bu yeni düzenlemeye göre, ilkokul ve ortaokullarda Türkçe dersi normal okul dersleri dışında haftada dört saat seçmeli olarak işlenecektir. Ayrıca öğrencilerin Türkçe dersi alabilmeleri için velilerinin bir dilekçe ile başvurmalarının gerektiği anlaşılmıştır. Burada ayrıca Türkçe öğretmenlerinin durumu da değişmiş üç aylık eğitim arasında eğitim programları düzenlenmemiştir. Bu program yerine eğitim başlamadan sadece 5 günlük bir programın olacağından bahsedilmiştir. Ayrıca Bakanlık ders kitapları ve diğer ders materyallerini teslim edeceğine, yeni öğretmenler için ekipman ve eğitim sağlayacağına, ayrıca Türkçe derslerinin başlaması için var olan tüm sorunların çözeceğine dair söz vermiştir. Bu durum azınlığın beklentilerini karşılamasa da önemli olarak görülen ilk adım olarak anlaşılmıştır. Buna istinaden azınlık boykotu bitirerek çocuklarını yeniden okula göndermeye başlamıştır[246].

Böylece, yaklaşık 20 yıldan sonra Türkler anadilde eğitim alma fırsatını geri almıştır. Bu eğitim kararına özellikle Bulgar milliyetçileri oldukça büyük tepkiler vermişlerdir. Ancak

[244] *Milliyet,* "Bulgaristan'da Türkçe Dersi Okutulmayacak", 3 Ekim 1991; *Hak ve Özgürlük,* "Türkçe Eğitimi Eskiden de Vardı ama Etnik Gerginlik Yoktu", 29 Kasım 1991.
[245] *Cumhuriyet,* Yasemin Çongar, "Türkiye'den Halliceyiz", 22 Ekim 1991.
[246] *Cumhuriyet,* "Sofya'da Türkçe Krizi Çözüldü", 24 Kasım 1991.

bu tepkiler karşısında yönetimin geri adım atmadığı görülmüştür. Okullarda dört saat Türkçe dersi verilmesine kesinleşmiştir.

Azınlık bölgelerindeki devlet okullarında Türkçe dersi işlenmeye başlaması birçok sorunu da ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların ortaya çıkmasında ana etken Milli Eğitim Bakanlığı tarafından denetim yapacak etkin bir kişinin olmamasıdır. Burada Türkçe kursları ile ilgili denetim yapacak olanlar Jivkov Hükümeti zamanında yetiştirilmiş olan kimselerdir. Bu kişiler özellikle Türkçe derslerine oldukça tepkili olup dersin verilmesini engellemeye çalışmışlardır. Okullar öğrenciler için yetersiz kalırken Türkçe sözlük ve kitaplar da yetersiz kalmıştır. Ayrıca burada öğretmenlerin atanmaları da geciktirilmeye başlanmıştır. Bazı okullar ailelere baskı yaparak Türkçe kursu yöneticilerinin verdiği Türkçe derslerinin başarıyı engellediği şeklinde görüş bildirmelerini söylemişlerdir. Ayrıca Bulgar hükümeti Pomak öğrencilerin Bulgar sayıldıkları için Türkçe dersi almalarına gerek olmadığı belirtmiştir.

Bu sorunlar devam ederken, Bakanlar Kurulu 1994 yılında anadilde eğitimle alakalı yeni bir kararname yayınlanmıştır. 183 sayılı kararnameye göre anadili Bulgarca olmayan öğrencilerin maddi kaynağının belediye bütçesinden alınmasına karar verilmiştir. Eğitimin 1.sınıftan 8.sınıfa kadar devam etmesine, derslerin haftada dört saat seçmeli olarak verilmesine karar verilmiştir.

Öte yandan eğitim konusunda yukarıda bahsedilen sorunlar aynı şekilde devam etmiştir. 18 Aralık 1994 seçimlerinde BSP birinci parti olarak seçilmiştir. Hükümetin kurulmasıyla ve Millî Eğitim Bakanlığına Jivkov'un azınlıklara yönelik asimilasyon politikalarını devam ettirmeye karar veren İlço Dimitrov'un atanması ile sorunların daha da büyüdüğü görülmüştür. Dimitrov özellikle Türkçe derslerine kendi görevlilerini atayarak Türkçe derslerinin yapılmasını engellemeye çalışmıştır. İlço Dimitrov'un Türkiye'ye eğitim almaları için gitmek isteyen öğrencileri engellediği ve göndermediği anlaşılmıştır. Türkçe dersinin okutulmasını engellemeye çalışmasının yanı sıra Pomakların Türkçe dersini almasını da engellemeye çalışmıştır. 1997 yılında BSP yönetiminin istifa etmesine kadar geçen sürede eğitimle ilgili sorunların devam ettiği görülmüştür.

Demokratik Güçler Birliği (DGB) ve NDSV-HÖH koalisyonu 2001 yılında iktidara gelmiştir. Bu iktidar ile sorunlar biraz daha azalmış olsa da geçmişin izleriyle birlikte tamamen de çözülememiştir. Var olan sorunlara bir de Türkçe öğretmenlerinin yeterli sayıda olmayışı eklenmiştir. Millî Eğitim Bakanlığının yaptığı açıklamada 2002 yılında Türkçe öğrenci sayısının yalnızca 40.000 civarında olduğu belirtilmiştir. BSP-NDSV-HÖH koalisyon hükümetinin 15 Ağustos 2005'te kurulmasından sonra derslerde bir değişiklik olmamış,

Türkçe dersi aynı şekilde okullarda devam etmiştir. Avrupa Komisyonu'nun ırkçılığa ve hoşgörüsüzlüğe karşı yayınladığı dördüncü raporda 2009 yılında Türkçe kursuna katılan öğrenci sayısının 20.000 ile 30.000 arasında olduğu belirtilmiştir. Bunu kaynak gösteren Türkler dışındaki bazı azınlık gruplar da kendi dillerinde eğitim ve uygulamalar ile ilgili çalışmalar yapmaya karar vermiştir.

3.4.2. Okullar, Öğretmenler ve Ders Kitapları Konularında Atılan Adımlar ve Yaşanan Sorunlar

2010 yılından sonra Bulgaristan'da Türk azınlık için alenen Türkçe eğitim veren bir okul bulunamamıştır. Bunun yerine Bulgarca eğitim yapan ancak Baş müftülüğe bağlı dört tane eğitim kurumu vardı. Bunlardan üç tanesi imam hatip lisesi biri de Yüksek İslam Enstitüsüdür. İmam Hatip Liseleri Şumnu, Rusçuk ve Mestanlı'da bulunurken Yüksek İslam Enstitüsü Sofya'da bulunmaktadır. Şumnu ve Rusçuk İmam Hatip Liselerinde karma eğitim verilirken Mestanlı'da eğitim sadece erkek öğrencilere yönelik olmuştur. Sofya'da bulunan Yüksek İslam Enstitüsü ise karma eğitim vermektedir. Bu okullara ek olarak Rogozçe köyünde kız imam hatip lisesi bulunmaktadır. Bu okulların maliyetleri Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından karşılanmaktadır. Bu okullarda verilen eğitim Bulgarca olarak bilinmekle birlikte isteğe bağlı olarak Türkçe derslerine de yer verilmiştir. Bu durum devlet okullarında da aynı şekilde devam etmektedir. İmam hatip liseleri özellikle bir Türk Okulu olarak görülmekte olup azınlıklar tarafından ilgi ile karşılanmaktadır. Okullardan mezun olanlara üniversiteye girişte yüksek puan aldıklarında istedikleri bölümü seçme hakkı verilmiştir. Yüksek İslam Enstitüsünün girişimleriyle Kırcaali ve Şumnu'da öğretmen yetiştirmek amacıyla eğitimi beş yıl sürecek olan okullar açılmıştır. Ayrıca Kırcaali ve Şumnu'da Türkçenin daha iyi öğretilmesi amacıyla Türkçe Bölümleri de açılmıştır. Özellikle bu dönemde Türkiye'ye gönderilen öğrencilerin Türkçeye hâkim olması istenmiş, ülkelerine döndükten sonra eğitimlerini daha da ileriye götürmeleri beklenmiştir.

1989 yılından sonra eğitim alanında yaşanan bu olumlu gelişmeler elbette ki yadsınamaz. Bu olumlu gelişmelerin yanında okullarda eğitim veren öğretmenlerin bazı sorunlar yaşadığı da anlaşılmıştır. Devlet okullarında kanunda belirlenen şekli ile Türkçe öğretmenlerinin eğitim verebileceği geçse de bu eğitimi verebilecek olan nitelikli öğretmen bulunamamıştır. 1958 yılından sonra Bulgaristan'da Türkçe derslerinin sürekli olarak azaltılması, ardından 1974 yılında verilen eğitimin tamamen sona ermiş olması ile işsiz kalan pek çok öğretmen 1974 yılından sonra Bulgaristan'ı tamamen terk etmiştir. Özellikle 1989

göçü sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edenlerin içinde kayda değer sayıda öğretmenler de vardı ve bunların bir kısmını Türkçe öğretmenleri oluşturuyordu. Bu öğretmenlerin çoğu da uzun zamandır Türkçe dersi vermemiş hatta yaşları daha genç olan öğretmenlerin Türkçelerinin oldukça bozuk ve zayıf olduğu görülmüştür. Türkiye'den 1989 yılından sonra birçok kitap ve sözlük getirilmiş olsa da öğretmenler bunları nasıl öğretecekleri konusunda oldukça yetersiz kalmıştır. Bu yüzden öncelikli olarak öğretmenlere Türkçe eğitiminin verilmesi ve daha sonra da yeni öğretmenlerin mesleğe kazandırılması amaçlanmıştır.

Eğitimde karşılaşılan bir diğer sorun ise ders kitaplarıyla ilgilidir. 1984-1989, baskı dönemi öncesinde 1950'ler ve 1960'larda basılan Türkçe kitaplara el konulması ile bu konuda büyük bir boşluk yaşanmıştır. Bundan dolayı 1990 yılında Türkçe dil uzmanları ve öğretmenlerden oluşan bir komisyonda Türkçe okuma ayrıca yazma kitapları hazırlanmaya başlanmıştır. Türklerin bu kitapların hazırlığı sırasında bir grup kişilerce kitapların bir tarafının Bulgarca diğer tarafının Türkçe olmasına oldukça büyük tepki gösterilmiş ve kitaplar için Millî Eğitim Bakanlığına başvurulmuştur. Milli Eğitim Bakanlığının kararı ile kurulan iki ortak ekibin çalışmasının ardından 1. sınıftan 5. sınıfa kadar tüm notlar Türk ekip tarafından hazırlanıp Bulgar yetkililere gönderilmiştir. Burada kitaplar Bulgar ekip tarafından Bulgaristan koşullarına uyarlanmıştır. Kitaplar 1992/1993 eğitim-öğretim yılında kullanılmak üzere Türkçe dersleri için dağıtılmış, bu da okullarda yaşanan eğitim problemlerini kısmen de olsa çözmüştür. Bu eğitim sorunlarını çözmek Bulgaristan'da HÖH tarafından üstlenilmiştir. HÖH eğitim sorunlarını çözmenin yanında Bulgaristan'da yaşanan ırkçı sorunları da ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Sürekli olarak asimilasyon ve baskıya maruz kalmış olan Türkler yaşadıkları bölgelerde oldukça zor zamanlar geçirmişlerdir. Uzun yıllar sadece Bulgarca eğitim almış olan Türk çocuklarına daha sonraları kendi ana dillerinde eğitim alma hakkı verildiyse de süreç etkili şekilde yürütülememiştir. Ders kitaplarının ve sözlüklerinin bulunması burada yaşayan Türklerin dili öğrenmesini kolaylaştırmış olsa da yeterli bir çözüm olarak görülmemiştir.

3.5. Göç Sürecinde Türkiye'nin Politikasının Değerlendirilmesi

Türkiye, Bulgaristan'daki baskı ve asimilasyona son vermek için diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bu, Türkiye'nin Bulgaristan Büyükelçisi Ömer Engin Lütem'in, alınan her bilgiyi teyit eden ve diplomatik bir çözüm arayan, iyi komşuluk ve dostane ilişkilere atıfta bulunan genel bir tavır içinde sağduyunun hâkim olduğu çabalarından

anlaşılmaktadır. Aranın bu denli gergin bir hale gelmesi hatta bir müdahale zorunluluğunun ortaya çıkması halinde silahsız, savunmasız Türkler üzerinde gerçekleştirilecek olan bir bastırma hareketi neticesinde çok sayıda Türk'ün ölümü le karşı karşıya kalınabilirdi.

Devam eden politikanın ikinci aşaması, konunun uluslararası kurum ve kuruluşlara aktarılmasıdır. Bu yol, Bulgaristan'ın politikasının çelişkilerini uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan yasal bir duruma getirmek ve Bulgaristan'ı geri adım atmak için izole etmekten ibaretti. Bu süreç başarılı olmuştur. Bu sürecin başarısına en önemli katkı, profesyonel yabancılar olan Türk diplomatları tarafından yapılmıştır. BM, İKÖ, AGİK, UNESCO, UAÖ toplantılarında titizlikle yürütülen çalışmalar Bulgar Türklerinin göç sürecini başlatmada ve en azından can güvenliğini korumada etkili olmuştur. Özellikle de SSCB yenilenme süreci içerisinde olması dolayısıyla kendi problemlerine odaklanmış ve Bulgaristan'ı destekten mahrum bırakmıştır. Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek isteyen SSCB, Bulgaristan'daki rejime veya SSCB'nin çıkarlarına doğrudan aykırı bir sorun çıkmadıkça, onu tarafsız kalmaya zorlamıştır. Türk diplomatlarının SSCB'nin tutumunu fark etmesinden sonra, SSCB'nin Bulgaristan'a karşı tarafsızlığını bozmadan bir politika üretilmesi de sürecin olumlu sonuçlanmasında etkin rol oynamıştır.

Türkiye o dönemde Bulgaristan Türklerinin sorununu çözmenin ne kadar önemli olduğunu bilhassa Yunanistan'ın attığı adımlara bakarak anlamıştır. Türkiye'nin bu konuya gösterdiği yakın ilgi, Yunanistan'ın gelecekte Batı Trakya Türkleri üzerinde oluşturabileceği baskıya ve asimilasyona karşı da caydırıcı etki yapmıştır.

Göç sürecinin başlaması ile Türkiye'nin önemli hamlelerinden biri de vizesiz de olsa Türkleri sınırda bekletmek ya da başta vize uygulamasında direnmek yerine gelenleri kabul etmesi olmuştur. Bu şekilde ise Bulgaristan'a kara propaganda yapma imkânı verilmemiştir. Daha sonrasında göçün vize ile yürütülmesi ile göç anlaşmasının temeli atılmıştır. Bu uygulama ile gelen göçmenlerin haklarının korunması ve Bulgaristan tarafından göçmenlerin edinilen haklarının gasp edilmemesi için çaba sarf edilmiştir.

Türkiye'de 5-7.000.000 arasında Balkan göçmeninin yaşadığı tahmin edilmektedir Özellikle Bulgaristan'dan 1980'lerin sonunda gelen zorunlu göçün de gösterdiği gibi, bu insanların önemli bir kısmının geldikleri ülkelerdeki akrabalarıyla bağlantıları hâlâ devam etmektedir. Bundan dolayı onların durumları ve sıkıntıları buradaki göçmen kökenlileri doğrudan ilgilendirmektedir. Bursa, İzmit, İzmir, İstanbul gibi sanayi kentlerinde işgücünün belli bir bölümünü oluşturan Balkan göçmenleri Türkiye'de belli bir örgütlenme düzeyine ulaşmıştır. Bunlar arasında Arnavut Kardeşliği Kültür ve Dayanışma Derneği (1952), Batı

Trakya Türkleri Dayanışma Derneği (1975), Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği (1985), Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği yer alır. Bu demografik ve siyasal yapı Türkiye'nin Balkanlarda daha etkin rol oynamasına katkıda bulunmuştur.[247]

Dönemin siyasi partilerinin Türkiye politikalarındaki soydaşlar konusunda mutabakata varması, Bulgaristan'da asimilasyon ve tiranlığa maruz kalan Türklere karşı halkın duyarlılığı ve göçmen gruplarının çabaları sonucunda ortaya çıkan protestolar sürecin çözümüne katkı sağlamıştır.

[247] Uzgel, **a.g.e**., s.170.

SONUÇ

Tarihsel olarak bakıldığında Orta Asya göçleri, Türk kültürünün bugünkü Bulgar arazisine ilk girişinden sorumluydu. Ancak bu göçler sonrasında kültürü yaşatmak mümkün olmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde oluşturulan yerleşimler ise Türk kültürünün bölgede ikinci tanıtımı olmuştur. Bir önceki durumdan farklı olarak, yerleşen nüfusun şekillendirdiği kültür, beş yüz yıl gibi uzun bir süre yok olmamıştır. Bu süre zarfında Slav, Bulgar ve Türk kültürleri bir arada yaşamıştır.

Fransız Devrimi'nin "milliyetçilik" hareketinin Balkanlar'da ve Bulgar toplumu içinde önem kazanması ile kısa sürede Alman modelinin ve etnik kökeninin ölçüt olarak kullanıldığı bir yapı benimsenmiştir. Bulgarlar bu yaklaşımda bir ulus-devlet yaratmak istemişlerdir. Bulgar aydınları da Türk halkının ve kültürünün bölgeden silinmesinin gerekli olacağına inanmıştır. İlk adım, Rusların yardımıyla 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile atılmıştır. Ruslar, bu çatışma üzerinden Bulgarların tek milletli, tek kültürlü bir Bulgar devleti kurmasının yolunu hazırlamaya çalışmışlardır. Çünkü bu savaşlar sonucunda Türk toplumunun büyük bir kısmı bölgeden göç etmiştir. Göçe zorlamalarının en temel nedeni tek uluslu, tek kültürlü bir Bulgar Devleti inşa etme düşünceleriydi. Pomaklar ve Çingenelerin de ulus-devlet inşa sürecinden etkilendikleri kabul edilmiştir. Ancak yüzyılı aşkın süredir devam eden asimilasyon programları sonucunda düşen nüfusa ve bu politikaların tetiklediği göçlere rağmen Bulgaristan'ın en kalabalık azınlık grubu olan Türkler kimliklerini korumayı sürdürmüşlerdir.

1945'ten sonra Türklere yönelik asimilasyon, ekonomiye zarar vermek ve kültürel yabancılaşma yaratmak için kullanılmıştır. Bu faaliyetler hız kesmeden devam etmiş, ancak baskılar sonucunda Türkler arasında artan milli duygular istenilen sonucu engellemiştir. Türklerin nüfus artış hızını ulusal varlıkları için bir tehdit olarak gören Bulgar hükümetleri, önce 1950'de, ardından 1969-1979'da yakın akraba göçü ile Türk nüfusunun azalmasını bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bulgarlar ilk olarak 1980'lerde operasyonlarını Bulgar Pomaklarına yöneltmişler, 1981'de kimliklerini değiştirirken etnik görünmezliği korumak için milliyet bölümünü boş bırakmışlardır. Aynı uygulama, Türklerin ve Pomakların dini kimlikleri nedeniyle iş birliği yapma ihtimalini ortadan kaldırmak için de hazırlanmıştır. Bu durum, Türkler üzerinde yaklaşmakta olan baskıların ilk işareti olmuştur.

Bulgaristan Prensliğinin kurulmasından yıkılmasına kadar imzalanmış olan çeşitli anlaşmalarda ve belgelerde kendi içinde yaşayan azınlık olarak görülen Türklerin varlığı kabul edilmiştir. Buna rağmen Bulgaristan'da başlayan BSP rejimi ile burada yaşayan Türklerin din ve vicdan hürriyeti tamamen ellerinden alınmaya çalışılmış ve asimilasyon tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Asimilasyon politikası elbette sadece isim değiştirmekle sınırlı kalmamıştır. Bulgarca dışında hiçbir dilin kamuya açık alanlarda konuşulmasına izin verilmemiştir. Türkçe yayın yapan dergi, gazete ve radyolar kapatılmıştır. Evlerdeki Bulgarca dışındaki dillerde yazılmış kitaplar toplatılmış ve tüm yerleşim yerlerinin isimleri Bulgarcaya çevrilmiştir. Bunların yanında Bulgaristan'daki Türk İslam eserleri ve özellikle de camiler tahrip edilmiştir. Sünnet ve cenaze işlemlerinin İslami usulde yapılması yasaklanmıştır. Komünist ideolojiyi aşılamak adına tüm çocuklara kreşe gitme zorunluluğu getirilmiştir. Türk azınlığın Türkiye'yle iletişimi kısıtlanmış ve ülkede olup bitenlerin aktarılması engellenmek istenmiştir. Bulgaristan propagandası yapılıp Türkiye ve İslam dini kötülenmiştir. Ayrıca ülkedeki Türk azınlığın Osmanlı Devleti döneminde Türkleştirilen Bulgarlar olduğu fikri dayatılarak beyinleri yıkanmaya çalışılmıştır. Giyim hususunda da Bulgaristan baskıcı bir yaklaşım izlemiş ve tüm geleneksel kıyafetleri yasaklayıp sadece Batı tarzı giyimi yasal ilan etmiştir.

Kimliklerini korumak isteyen Bulgaristan Türklerine, daha önce Türkiye'ye göç etmiş akrabaları tarafından zulümden kaçmalarını söylemeye çalışmıştı. Çünkü Türkiye her zaman bölgedeki Türklerin savunucusu olarak görülmüştür. Durumdan haberdar olan 1950 göçmenleri, Türkiye'ye geldikten sonra kurdukları gruplar aracılığıyla Bulgaristan'da yaşananları kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. Bu faaliyetler, önceki göçmenlerin aileleriyle, dolayısıyla Bulgaristan Türkleri ile ilişkilerini kesmediklerini göstermektedir. 1950 göçmenleri, sonraki dönemde Bulgaristan Türkleri için kurdukları dernekleri, basın açıklamaları, konuyu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne taşıma, uluslararası kuruluşlara gönderilen mektup ve telgraflarla yaşadıkları sorunlara dikkat çekmek için aktif olarak kullandılar. Bu eylemler, Bulgaristan Türklerine yapılanların kamuoyuna duyurulması açısından kritik öneme sahiptir.

Türkiye kısa sürede konuya odaklanmıştır. Bulgaristan ile ikili diplomatik müzakereler yapmış ve sorunun karşılıklı iyi komşuluk ve samimi bağları tehlikeye atmadan çözülebileceğini ummuştur. Ancak Bulgaristan'ın yaklaşımı nedeniyle ikili ilişki girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Bulgaristan Türklerine karşı asimilasyon baskısı güçlenmiştir. Haberin ciddiyeti, konunun uluslararası ilgi odağı haline getirilmesine yardımcı olmuştur. Türkiye,

uluslararası platformlarda “Bulgaristan'ın insan haklarına ve uluslararası hukuka zarar veren faaliyetler yürüttüğüne" dair kanıtlar sunmuştur. Bu teknikle Türkiye, Bulgaristan'ı izole etmeyi ve onu faaliyetlerinden vazgeçmeye zorlamayı ummuştur. Bulgar hükümeti, geniş politikaların ve baskıların duyulmasını engellemek için haber akışını engellemiş ancak engellere rağmen haber elçiliğe ulaşmıştır.

Dönemin Türk hükümetinin meseleyi sağduyuyla ele aldığı, baskı ve asimilasyona karşı çare dozunu kademeli olarak artırdığı iddia edilebilir. Muhalefet partileri Bulgaristan Türkleri sorununda o dönemdeki hükümetle büyük oranda mutabıktı. Bu destek Türk yönetimine güven vermiş ve konuya yaklaşımına olumlu yansımıştır. Dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın Bulgaristan ile göçmenlik konusunda anlaşmaya varma konusunda kararlı olduğu görülmektedir. Bulgaristan'ın anlaşmaya varılabilmesi için Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından masaya gelmesi istenmiştir. Bulgaristan ise göçmenlik anlaşmasından memnun kalmamış ve daha önceki göçlerde olduğu gibi göçmenlerin kişilik haklarını gasp etme uygulamasını sürdürmeye çalışmıştır. Bulgaristan'ı anlaşmaya varmak, hak kayıplarını önlemek ve düzenli hareketlilik sağlamak için göç sırasında vize uygulamaları başlatılmıştır. Türkiye, Bulgaristan’da devam eden azınlık sorunları nedeniyle devletin iç işlerine karışmadan dış politikada bu sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yürütmüştür. Bulgaristan’da da azınlıkların eşit vatandaşlık haklarının bulunduğu HÖH tarafından Bulgaristan yönetimine sıkça hatırlatılmıştır. Ana dilde eğitim her Bulgaristan Türkü’nün temel hakları içerisinde yer almaktadır.

Türklerin Sosyalist olmasının önündeki en büyük engel olarak Müslüman olmaları varsayıldığı için İslam dininin etkisini ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar uzun yıllar devam etmiştir. Jivkov hükümeti uzun yıllar ülkeyi baskı rejimi ile yönetmiş ve Rusya’dan aldıkları tüm emirleri sorgulamadan yerine getirmiştir. Ancak her baskıcı rejimin sonunda olduğu gibi Jivkov da 10 Kasım 1989'da iktidardan istifa etmiş bununla birlikte yaşanan din ve vicdan özgürlüğünün üzerindeki baskı dağılmış ve yeni bir dönem başlamıştır. Jivkov rejiminin asimilasyon faaliyetlerinin ne denli büyük ve etkisinin Bulgaristan Türkleri için ne denli fazla olduğundan tez içinde sıklıkla bahsedilmiştir.

Ülkede 1989 yılından sonra yavaş yavaş baskı rejimi ortadan kalkmış olsa da bu durum uyum süreci için yeterli gelmemiştir. Bulgaristan içindeki milliyetçi çevreler ortaya çıkan bu durumlara karşı direnç göstermişler ve ülkelerinde özellikle eğitim alanında yapılan gelişmeleri istememişlerdir. Bulgaristan yönetimi ise uyum sürecinde hiçbir problem görmek istemediği için milliyetçi çevrenin bu tutumunu önemsememiştir. HÖH’nin burada üstlendiği

görev ayrıca oldukça önemlidir. HÖH, ayrılıkçı durumlar yerine eşitliği, ülke bütünlüğünü ve gelişmeleri savunmuştur. AB üyesi olmanın yanı sıra Bulgaristan artık Türkiye ile de iyi komşuluk ilişkileri kurmaya çalışmıştır. Kurulan bu iyi ilişkilerle birlikte Bulgaristan Dış politikası oluşmaya başlayacaktır.

Balkan coğrafyasında önemli iki komşu devlet olan Türkiye ve Bulgaristan arasındaki iyi ilişkiler bölgenin geleceği için de çok önemlidir. Soğuk Savaş sonrasında Balkan topraklarında patlak veren düşmanlıkların etnik doğası göz önüne alındığında, bu iki hükümet arasındaki Türk azınlık ilişkisinin önemi daha da netleşmiştir. Geçmişten günümüze çeşitli boyutlarda etkileşim içinde olan bu iki devlet, günümüzde mükemmel denilebilecek ikili ilişkilere sahiptir. Soğuk Savaş döneminde bağların bozulmasına neden olan koşullar, ilişkilerin bugün adil bir düzeyde kalmasına izin vermiştir.

AB'ye uyum politikaları gereği Sosyalist olmaktan kurtulmaya çalışan Bulgaristan yönetiminin özellikle dilde özgürleşme adına attığı adımların yeterli olamadığı görülmüştür. Burada yaşayan Türk aileler uzun yıllar boyunca asimilasyona maruz kaldıkları ve dilin toplumun var olma sebebi olduğunu çok iyi bildikleri için çocuklarının dil eğitimine büyük önem vermişlerdir. Açılmış olan Türk okullarına çocuklarını göndererek eğitimlerine katkı sağlamaya çalışmışlardır. 1989 göçüyle Türkiye'ye gelen Bulgaristan Türkleri uzun yıllar maruz kaldıkları asimilasyon politikalarını sonucu olarak Türkiye'ye göç ettiklerinde özellikle okul çağında olan çocuklar büyük güçlükler yaşamışlardır. Özellikle dil ve konuşulan şive konusunda uyumda güçlükler yaşamışlar hatta bazen ötekileştirilmişlerdir.

Sonuç olarak, 1878-1989 arası bir asırdan fazla zaman dilimi içinde Bulgaristan, Müslüman Türk azınlığı asimile etmek için politikalar geliştirmiş ve ülke içinde yer alan Müslüman Türkleri bir tehdit olarak görmüştür. Ancak ülkede yaşayan Türklerin onlar için bir sorun teşkil etmediği AB tarafından dahi anlaşılmıştır. Bulgaristan AB 'ye tam üyelik için 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde ortaya konmuş olan maddelere uyması gerektiğini fark etmiştir. Müslüman azınlık içinde özellikle Türklere çoğulcu demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan ve azınlık haklarına saygı gibi değerler geri verilmeye başlanmıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

II. Resmi Yayınlar

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1989, Yayın No:1405, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü Türkiye İstatistik Yıllığı 1990, Yayın No:1510, Ankara.

III. Süreli Yayınlar

Gazeteler:

Balkan

Bursa Hakimiyet

Cumhuriyet

Hak ve Özgürlük

Halk Gençliği

Hürriyet

Işık

Milliyet

Olay

Sakarya

Son Haber

Tercüman

Yeni Işık

IV. Kitaplar

AKARCALI, Sezer, **2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2003.

ALP, İlker, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878–1989)**, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, 16. b., Alkım Yayınları., İstanbul, 2007.

ATASOY, Emin, **Bizden Olan Ötekiler: Asimilasyon Kıskacında Bulgaristan Türkleri**, MKM Yayınları, Bursa, 2011.

_____ **Beşerî ve Kültür Coğrafyası Işığında Bulgaristan**, MKM Yayınları, Bursa, 2010.

AYDINLI, Ahmet, **Batı Trakya Faciasının İç Yüzü**, İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

BEKTAŞ, Arsev, **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, 2. b., Bağlam Yayınları, İstanbul, Ekim 2000.

BIÇAKLI, Hüseyin Avni, **Türkiye- Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2016.

BROWN, James F., **Bulgaria Under Communist Rule,** Praeger Publishers, New York, 1970.

CAMBAZOV, İsmail, **Bulgaristan Türk Basını Tarihinde, Yeni Işık-Nova Svetlina Gazetesi**, Erkam Matbaası, İstanbul, 2011.

CELKAN, Hikmet, "Eğitim ve Toplum", **Eğitim Sosyolojisi** içinde, Ed. M. Çağatay Özdemir, Pegem Akademi, Ankara, Ocak 2014, s. 56.

CRAMPTON, Richard J., **A Concise History of Bulgaria**, Cambridge University Press, New York, 2005.

EMİNOV, Ali, **Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria,** Psychology Press, London, 1997.

ERDİNÇ, Fahri, **Kardeş Evi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.

ERGİN, Muharrem, **Üniversiteler İçin Türk Dili**, Bayrak Yayım, İstanbul,1994.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar,** 3. b., Remzi Kitabevi, İstanbul, Şubat 2005.

İNALCIK, Halil, **Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler,** 14. b., Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

İNUĞUR, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi,** 5. b., Der Yayınları, İstanbul, 2005.

KAMİL, İbrahim, **Bulgaristan Türkleri ve Göçler: Komünist Partisi Gizli Belgeleri,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018.

KARPAT, Kemal H., **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik,** Timaş Yayınları, İstanbul, 2022.

_____ Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, Çev. Recep Boztemur. İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

KAYAPINAR, Levent, "Atatürk, Menderes ve Özal Dönemi Bulgaristan'dan Gelen Göçmenler Üzerine", **89 Göçü, Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç** içinde, Ed. N. E. Hacısalihoğlu ve M. Hacısalihoğlu, BALKAR & BALMED Yayınları, İstanbul, 2012, s.393.

KONUKMAN, Ercüment, **Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan: Nedenleri, Boyutları, Sonuçları,** Ed. Kutlay Doğan, Türk Basın Birliği, Ankara, 1990.

KORKUD, Refik, **Komünist Bulgaristan'ın Dosyası**, Türkiye Fikir Ajansı Yayınları, Ankara, 1986.

LÜTEM, Ömer E, **Türk – Bulgar İlişkileri 1983-1989**, ASAM Yayınları, Ankara, 2000.

MCCARTHY, Justin, **Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı:1821-1922**, 3. b., Çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

MCMEEKİN, Nesrin Ersoy, “Bulgaristan’ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü”, **Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş** içinde, Ed. Hüseyin Mevsim ve Muzaffer Kutlay, USAK Yayınları, Ankara, Aralık 2013, s.s. 109-111.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

ORAN, Baskın, "Balkanlarda Müslümanlar ve Türkler", **Türk Dış Politikası** içinde, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖZDAL, Barış, **Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye,** 2. b., Dora Yayınları, Bursa, 2018.

ÖZLEM, Kader, **Türkiye-Bulgaristan ilişkileri ve Türk Azınlık**, 1. b., Dora Yayınları, Bursa, 2019.

POPOVIC, Aleksandre, **Balkanlar'da İslam,** İnsan Yayınları, İstanbul, Ocak 1995.

POULTON, Hugh; TAJI-FAROUKI, Suha, **Muslim Identity and the Balkan State**, New York University Press, 1997.

POULTON, Hugh, **Balkanlar (Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler)**, 1. b., Çev. Yavur Alagon, Sarmal Yayınları, İstanbul, Nisan 1993.

SÜLEYMANOĞLU, Hayriye, **Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası (1877-2007),** Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Yayınları, 2007.

ŞİMŞİR, Bilal N., **Bulgaristan Türkleri,** 2. b., Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.

_____ “Balkanlar ve Türkiye, Balkanlardaki Türk Kültürünün Dünü Bugünü Yarını”, **Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı** içinde, Ed. Hasan Basri Öcalan, , Uludağ Üniversitesi Yayınları, 26-28 Ekim 2001, s. 225.

TATARLI, İbrahim, **Bulgaristan’da Türk Halk Kültürü ve Edebiyatının Bazı Ana Sorunları, Türk Varlığı**, Etütler Kitap , Sofya, 2003.

UZGEL, İlhan, "Balkanlarla İlişkiler", **Türk Dış Politikası** içinde, Ed. Baskın Oran, İstanbul, 2001.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

YALIMOV, İbrahim, **Bulgaristan'da Türk Topluluğunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği,** Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü Yayınları, Sofya, 2016.

_____ **İstoriya na Turskata Obştnost v Bılgariya**, İmir Yayınları, Sofya, 2002.

YAYINTAŞ, Yeliz, "Bulgaristan Muhacırlarının Anlatımıyla 1989 Göçü", **The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration** içinde, Ed. Meryem Bulut, Ceren Aksoy Sugıyama ve Kadriye Şahin, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2021, s.s. 427-428.

ZAFER, Zeynep, "Bulgaristan Türklerinin 89 Göçünü Hazırlayan Eritme Politikasına Karşı Direnişi", **89 GÖÇÜ Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç** içinde, Ed. Neriman Ersoy Hacısalihoğlu ve Mehmet Hacısalihoğlu, BALKAR & BALMED Yayınları, İstanbul, 2012, s.s. 231-232.

V. Makaleler

ACAROĞLU, M. Türker, "Bir Bulgar Profesörün İtirafları", **Türk Dünyası Tarihi Dergisi**, Sayı 70, 1992, s. 20.

AKÇA, Bayram, "1945-1990 Türk Bulgar İlişkileri ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskân Edilen Bulgaristan Muhacirleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXIV/70, 2008, s.s. 82.

AKPINAR, Mehmet; KÖKSAL, Süleyman, "Türkiyeli Komünistlerin Bulgaristan Türklerinin Dil ve Eğitimindeki Etkisi", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, S. 21, 2016, s.s. 251-268.

ATAÖV, Türkkaya "The Turks of Bulgaria", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XLIV/1-2, 1989, s. 145.

ATASOY, Emin, "Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü", **Coğrafya Dergisi**, Sayı 21, 2010, s. 12.

BAKLACIOĞLU, Özgür N., "Cross-border Movements Across Turkish-Bulgarian Border: Problems and Perspectives", **Turkish Review of Balkan Studies**, Sayı 8, 2003, s. 213.

BARKAN, Ömer Lütfü, "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, XI/1-4, 1950, s.s. 524-561.

DANIŞ, Didem; PARLA, Ayşe, "Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek ve Devlet", **Toplum ve Bilim**, Sayı 114, 2009, s.s. 131-158.

DEMİRHAN, Hasan, "Bulgaristan Türklerine Uygulanan Zorla İsim Değiştirme Kampanyası ve Türk Basını (Aralık 1984-Mart 1985)", **Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırma Dergisi**, Sayı 17, 2019, s.s. 259.

DİMİTROV, Vesselin, "In Search of a Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria's Turkish Minority,1984-1985", **Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe**, IV/1, 2000, s. 13.

GÜNDÜZ, Ali O, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü (1989 Örneği)", **Aşiyan Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi**, 2015 s.s. 4, 8-11.

İSOV, Mümin, "Bulgaristan Tarih Ders Kitaplarında Türk Azınlığın Yerine İlişkin Bazı Gözlemler", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, III/1, Temmuz 2014, s. 39.

KASLİ, Zeynep; PARLA Ayşe, "Broken Lines of Illegality and the Reproduction of State Sovereignty: The Impact of Visa Po-licies on Immigrants to Turkey from Bulgaria", **Alternatives**, XXXIV/2, Nisan-Haziran 2009, s. 207.

KUYUCUKLU, Nazif, "Bulgaristan'dan 1989 Göçünün Nedenleri Oluşumu ve Olası Sonuçları", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 3-4-5, 1993, s.s. 277-279.

NARİNÇ, Ökkeş, "1844-1944 Yılları Arasında Bulgaristan'da Yayınlanan Türkçe Gazeteler" **Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmalar Dergisi 2**, II/3, 19 Temmuz 2021, s.s. 173-200.

STOJANOV, Valery, "Genesis and Development of the 'Turkish Question' in Bulgaria", **Bulgarian Historical Review/Revue Bulgare d'Histoire**, Sayı 1-2, 1998, s.s. 21-22.

TODOROVA, Maria, "Bulgarian Historical Writing on the Ottoman Empire", **New Perspectives on Turkey**, İlkbahar 1995, s.s. 108-109.

TOKAY, Gül, "XIX. Yüzyıl Balkan Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2004, s.s. 144-145.

TOKSÖZ, İlhan, "Batı Trakya Türk Topluluğunun Rodoplardaki Buluşma Noktası: Seçek Yaylası Tarihi Seçek Yağlı Güreşleri ve Kültür Etkinlikleri", **Milli Folklor**, XII/91, 2011, s.165.

TURAN, Ömer, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", **Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı II,** III/16, Ankara (Mayıs-Ağustos 1997), s.s. 1744-1757.

YAVUZ, Rengin, "Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, II/2, 2019, s. 227.

YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu, "Bulgaristan'da Türkolojinin Gelişmesine Hizmeti Geçen Türk Dünyası Aydınları", **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, IV/14, 2012, s. 7.

_____ "Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültür Tarihinden Yeni Sayfalar", **Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı**, II/16, Ankara,(Mayıs-Ağustos 1997), s.s. 1781-1792.

_____"Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültürel Kalkınmasında Hizmetleri Geçen Azerbaycan Aydınları", **Bilig**, Sayı 3, 1996, s.s. 13-20.

VI. Tezler

GÜLER, Gülsevin, 1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Yerel Kültüre ve Tarihe İlişkin Algıları, **Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, Bursa, 2014.

HADZHİ, Mustafa Alish, Din Değiştirmenin Sosyolojik Sonuçları (Bulgaristan Örneği), **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı Doktora Tezi**, İstanbul, 2007.

HOCAOĞLU, Beycan, Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yönelik Göçler ve Göçmen Yerleşme Alanlarında Sosyo-Ekonomik ve Mekânsal Özellikler, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler**

Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşerî ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı Doktora Tezi, İzmir, 2011.

İNGİNAR, Ayşegül, Bulgaristan'dan Göç (1985-1989), **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2010.

KAHRAMAN, Özlem, Bulgaristan Zorunlu Göçünü Yaşamış Aileler ile Göç Yaşantısı Olmayan Ailelerin Şema Modeli Açısından İncelenmesi, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2015.

KURTULUŞ, Gülbahar, 1989 Bulgaristan Göçü: Bornova Örneğinde Sözlü Tarih Çalışması, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı**, İzmir, 2017.

MARAL, Fevziye, Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 Göçü, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi,** İstanbul, 2010.

TUNALI, Ege, Bulgaristan Göçmenlerinin Sosyokültürel Etkileşimleri: İzmir Örneği (1950-1990), **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 2022.

YILMAZ, Rüştü, Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre), **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2008.

VII. Ansiklopediler

ERDİNÇ, Didar, "Bulgaristan'daki Değişim Sürecinde Türk Azınlığın Ekonomik Durumu", **Türkler** içinde, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt XX, 2002, s. 398.

OKUMUŞ, Ejder, "Tanzimat'ın Dili", **Türkler** içinde, Ed. Hasan Celal Güzel vd., Cilt XV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 229.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, **Türkler** içinde, Cilt X, Yeni Türkiye Yayınları.

VIII. İnternet Kaynakları

Timeturk, 9 Haziran 2019,

https://www.timeturk.com/bulgaristan-turklerinin-kapanmayan-yarasi-belene-iskence-kampi/haber-1097635 (Erişim tarihi: 6 Haziran 2022).

https://www.youtube.com/watch?v=Jn49a_g_5RQ (Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2022)

EKLER

Ek-1: 1989 Göçü

Kaynak: Behiç Günalan, *Göçün Orta Yeri Hüzün* fotoğraf sergisinden

Ek-2: 1989 Göçü

Kaynak: Behiç Günalan, *Göçün Orta Yeri Hüzün* fotoğraf sergisinden

Ek-3: 1989 göçü ve çocuklar

Kaynak: Behiç Günalan, *Göçün Orta Yeri Hüzün* fotoğraf sergisinden

Ek-4: 1989 Göçü sonrası Edirne çadırkenti

Kaynak: *Anadolu Ajansı Arşivi*

Ek-5: Milli halterci Naim Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye ilticası

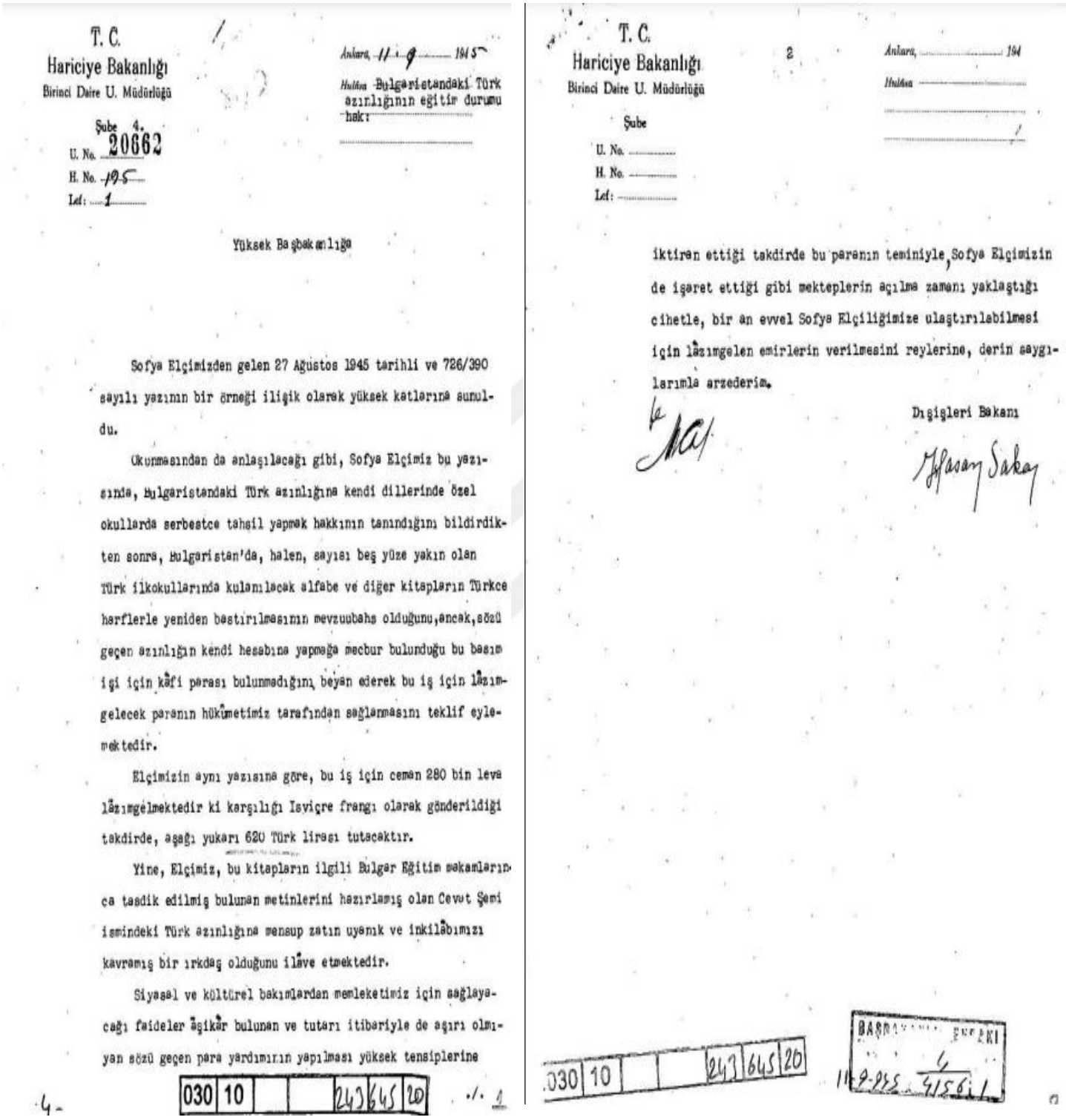

Kaynak: *Hürriyet*, 11-13 Aralık 1986

Ek-6: Komünist rejimin asimilasyon politikalarına karşı mücadele sırasında annesinin kucağında şehit edilen 18 aylık Türkan bebek.

Kaynak: *Millet*, 27 Aralık 2022

Ek-7: Bulgaristan'daki Türk ilkokullarında okutulacak alfabe ve okuma kitaplarının Türk harflerle bastırılması için gerekli olan para desteğinin yapılmasına dair belge.

T. C.
Hariciye Bakanlığı
Birinci Daire U. Müdürlüğü

Şube 4.
U. No. 20662
H. No. 195
Lef: 1

Ankara, 11 - 9 - 1945
Hulâsa: Bulgaristandaki Türk azınlığının eğitim durumu hakkı

Yüksek Başbakanlığa

Sofya Elçimizden gelen 27 Ağustos 1945 tarihli ve 726/390 sayılı yazının bir örneği iliğik olarak yüksek katlarına sunuldu.

Okunmasından da anlaşılacağı gibi, Sofya Elçimiz bu yazısında, Bulgaristandaki Türk azınlığına kendi dillerinde özel okullarda serbestce tahsil yapmak hakkının tanındığını bildirdikten sonra, Bulgaristan'da, halen, sayısı beş yüze yakın olan Türk ilkokullarında kullanılacak alfabe ve diğer kitapların Türkce harflerle yeniden bastırılmasının mevzuubahs olduğunu, ancak, sözü geçen azınlığın kendi hesabına yapmağa mecbur bulunduğu bu basım işi için kâfi parası bulunmadığını beyan ederek bu iş için lâzımgelecek paranın hükûmetimiz tarafından sağlanmasını teklif eylemektedir.

Elçimizin aynı yazısına göre, bu iş için cemen 280 bin leva lâzımgelmektedir ki karşılığı Isviçre frangı olarak gönderildiği takdirde, aşağı yukarı 620 Türk lirası tutacaktır.

Yine, Elçimiz, bu kitapların ilgili Bulgar Eğitim makamlarınca tasdik edilmiş bulunan metinlerini hazırlamış olan Cevat Şemi ismindeki Türk azınlığına mensup zatın uyanık ve inkılâbımızı kavramış bir ırkdaş olduğunu ilâve etmektedir.

Siyasal ve kültürel bakımlardan memleketimiz için sağlayacağı faideler âşikâr bulunan ve tutarı itibariyle de aşırı olmıyan sözü geçen para yardımının yapılması yüksek tensiplerine

030 10 243 645 20

T. C.
Hariciye Bakanlığı
Birinci Daire U. Müdürlüğü

Şube
U. No.
H. No.
Lef:

Ankara, 194
Hulâsa

2

iktiran ettiği takdirde bu paranın teminiyle, Sofya Elçimizin de işaret ettiği gibi mekteplerin açılma zamanı yaklaştığı cihetle, bir an evvel Sofya Elçiliğimize ulaştırılabilmesi için lâzımgelen emirlerin verilmesini reylerine, derin saygılarımla arzederim.

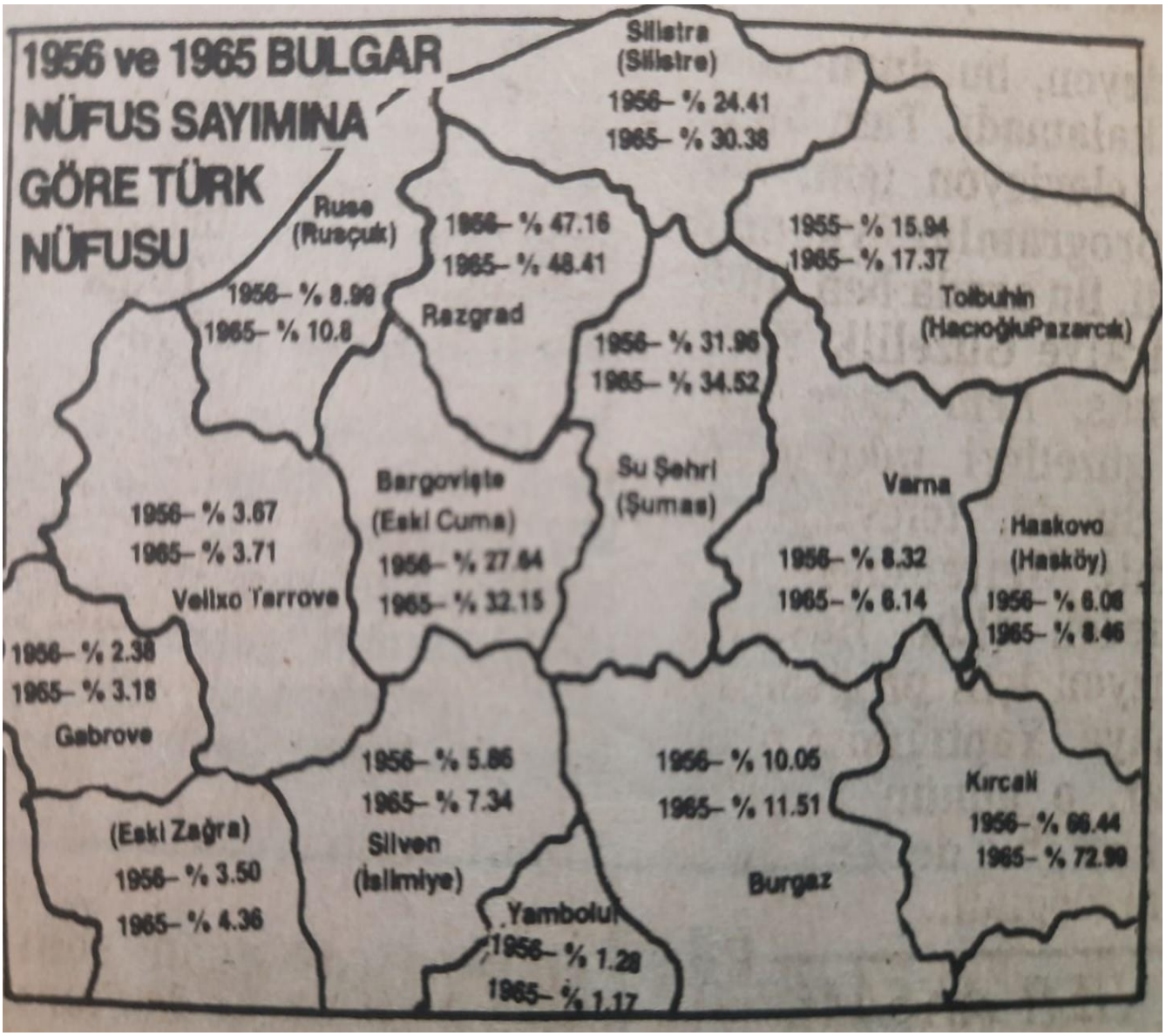
Dışişleri Bakanı
Hasan Saka

030 10 243 645 20

BAŞBAKANLIK ŞİFRE
11-9-945 4156 1

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Ek-8: 1956 ve 1965 Bulgar nüfus sayımına göre Türk nüfusu

Kaynak: *Hürriyet*, 2 Haziran 1989